

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra psychologie

**KONTEXTY NÁHRADNÍHO RODIČOVSTVÍ: PŘIJETÍ
DÍTĚTE DO PĚSTOUNSKÉ PÉČE A JEHO ODRAZ
V ŽIVOTĚ PĚSTOUNŮ A JEJICH BIOLOGICKÝCH DĚTÍ**

**CONTEXTS OF FOSTER PARENTING: FOSTER CARE
PLACEMENT AND ITS IMPACT IN THE LIVES OF
FOSTER PARENTS AND THEIR
BIOLOGICAL CHILDREN**

Bakalářská diplomová práce

Autor:

Mgr. Bohuslava Janků

Vedoucí práce:

Doc. PhDr. Irena Sobotková, CSc.

Olomouc

2015

Prohlášení

Místopřísežně prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou prací na téma „Kontexty náhradního rodičovství: přijetí dítěte do pěstounské péče a jeho odraz v životě pěstounů a jejich biologických dětí“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V..... dne

Podpis

Poděkování

Mé poděkování patří Doc. PhDr. Ireně Sobotkové, CSc., za cenné rady, věcné připomínky a vstřícnost při konzultacích a vypracování mé bakalářské diplomové práce. V neposlední řadě děkuji též neziskovým organizacím za spolupráci při oslovení účastníků výzkumu a zvláště těmto za jejich čas a ochotu podělit se o své bohaté zkušenosti s pěstounstvím.

OBSAH

ÚVOD.....	5
1 CHARAKTERISTIKA SOUČASNÉHO STAVU PĚSTOUNSKÉ PÉČE V ČESKÉ REPUBLICE....	6
1.1 <i>Vývoj pěstounské péče v bývalém Československu a v České republice do roku 2014</i>	6
1.1.1 Vývoj pěstounské péče od dob Československé republiky do roku 1948	6
1.1.2 Vývoj pěstounské péče v poválečných letech do roku 1989	7
1.1.3 Vývoj pěstounské péče po roce 1989.....	8
1.2 <i>Současná legislativní úprava pěstounské péče v České republice.....</i>	<i>10</i>
1.3 <i>Vybrané aspekty legislativní praxe pěstounské péče</i>	<i>12</i>
2 SPECIFIKA NÁHRADNÍHO RODIČOVSTVÍ.....	14
2.1 <i>Rodina a psychické potřeby dítěte</i>	<i>14</i>
2.1.1 Souvislosti uspokojování psychických potřeb a vývoje osobnosti dítěte	15
2.1.2 Psychická deprivace a vývoj osobnosti dítěte.....	16
2.1.2.1 Reparabilita psychické deprivace	17
2.2 <i>Vznik pěstounské rodiny.....</i>	<i>18</i>
2.2.1 Rozhodování a příprava žadatelů o pěstounskou péči	18
2.2.1.1 Motivace k pěstounství aneb rodičovství psychologické a biologické.....	19
2.2.2 Příchod dítěte do rodiny aneb vzniká nová rodina.....	21
2.2.2.1 Osobní a rodinná identita v souvislostech náhradní rodinné péče.....	22
2.2.2.2 Náhradní rodina a utváření citových vztahů	24
2.2.2.3 Utváření vztahu mezi dítětem a náhradními rodiči.....	24
2.2.2.4 Utváření vztahu mezi vlastními a přijatými dětmi.....	25
3 PŘEHLED DOSAVADNÍCH VÝZKUMŮ	27
3.1 <i>Výzkumný design dosavadních výzkumů</i>	<i>28</i>
3.2 <i>Zjištění plynoucí z dosavadních výzkumů</i>	<i>28</i>

4	SHRNUTÍ VÝCHODISEK PRO VÝZKUMNOU ČÁST	32
5	CÍLE VÝZKUMU	34
6	METODOLOGICKÝ RÁMEC VÝZKUMU.....	35
	<i>6.1 Výběrový soubor</i>	<i>35</i>
	<i>6.2 Metody získávání dat a průběh sběru dat</i>	<i>37</i>
	<i>6.3 Metody zpracování a analýzy dat.....</i>	<i>39</i>
	<i>6.4 Etické aspekty výzkumu.....</i>	<i>40</i>
7	VÝSLEDKY	41
	<i>7.1 Polostrukturovaný rozhovor</i>	<i>41</i>
	<i>7.2 Test rodinného systému (FAST)</i>	<i>60</i>
	<i>7.3 Odpovědi na výzkumné otázky</i>	<i>64</i>
8	DISKUSE: INTERPRETACE VÝZKUMNÝCH ZJIŠTĚNÍ.....	66
	<i>8.1 Výzkumná otázka č. 1.....</i>	<i>66</i>
	<i>8.2 Výzkumná otázka č. 2.....</i>	<i>68</i>
	<i>8.3 Výzkumná otázka č. 3.....</i>	<i>70</i>
	<i>8.4 Úskalí výzkumu, přínos a doporučení do dalšího výzkumu</i>	<i>71</i>
	ZÁVĚRY.....	73
	SOUHRN	75
	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ A LITERATURY.....	79
	SEZNAM ŘÍLOH	

ÚVOD

Bakalářská práce je věnována problematice působení, respektive dopadů zkušenosti poskytování pěstounské péče na život biologických dětí a jejich rodin, postihující proměnu vztahů v rodině po přijetí dítěte do pěstounské péče a hodnocení významu této zkušenosti s jejími pozitivními i negativními aspekty perspektivou biologických dětí a jejich rodičů – pěstounů.

Volba tématu bakalářské práce vychází z mého osobního zájmu o problematiku pěstounské péče, již se pátým rokem věnuji též profesně. Při volbě tohoto úzce zaměřeného tématu jsem vycházela z mých profesních zkušeností a z nich plynoucího vědomí skutečnosti, že biologické děti pěstounů, ačkoliv se jich výkon pěstounské péče bytostně dotýká, přičemž se na tomto nezřídka nemalou měrou podílejí, stojí stranou zájmu odborné veřejnosti, což je patrné i z malého množství odborných příspěvků věnovaných tomuto tématu. Přesvědčení, že předkládané téma zasluhuje větší míru pozornosti, než jaké se mu dostává doposud, mne vedlo ke konečné volbě tohoto tématu bakalářské práce.

Teoretická část práce se soustředí na uvedení do této obsáhlé problematiky, přičemž nabízí vhled do současného stavu institutu pěstounské péče v České republice a jeho uplatňování v praxi, načež se věnuje specifikám a psychologickým aspektům náhradního rodičovství a sourozenectví. Teoretickou část práce uzavírá přehled dosavadních výzkumů úzce souvisejících s tématem této bakalářské práce, které současně představují východiska pro její výzkumnou část.

Výzkumná část této práce, jejíž těžištěm je kvalitativní přístup, rozkrývá cíle výzkumu v podobě výzkumných otázek, přibližuje metodologický rámec, tedy metody výběru výzkumného souboru, získávání dat, zpracovávání a analýzy dat, a v neposlední řadě se zabývá též etickými otázkami výzkumu. Výzkumnou část uzavírají výsledky výzkumu, které jsou následně debatovány a shrnuty v závěru práce.

Výzkumná část předkládané bakalářské práce je realizována ve snaze naplnit mnou stanovený cíl, jímž je zmapování skutečnosti, jak se zkušenost pěstounství promítá do života rodiny se zaměřením na proměnu vztahů v rodině po přijetí dítěte do pěstounské péče, včetně hodnocení významu této zkušenosti hlediskem jejich členů – biologických dětí a jejich rodičů – pěstounů.

1 CHARAKTERISTIKA SOUČASNÉHO STAVU PĚSTOUNSKÉ PÉČE V ČESKÉ REPUBLICE

S cílem hlubšího porozumění této úzké oblasti společenské praxe, jakožto její stávající podobě a současně též tendencím v této oblasti, v následujících kapitolách přiblížím vývoj přístupu státu a postoje společnosti k problematice péče o nezletilé děti, jež z rozličných důvodů nemohou vyrůstat ve své vlastní rodině.

Následující kapitoly obsáhnou problematiku vývoje pěstounské péče, zahrnující nástin společenských souvislostí jejího vzniku a proměn, a následně promítnutí těchto proměn v legislativním zakotvení institutu pěstounské péče, nevyjímajíc diskutované perspektivy tohoto institutu.

1.1 Vývoj pěstounské péče v bývalém Československu a v České republice do roku 2014

Vzhledem ke skutečnosti, že řada významných počinů, jež určily další směřování pěstounské péče, se na tomto úzkém poli společenské praxe udála před obnovou samostatného českého státu v roce 1993, pojednám o vývoji institutu pěstounské péče na území našeho státu od doby vzniku Československé republiky po současnost.

1.1.1 Vývoj pěstounské péče od dob Československé republiky do roku 1948

Institut pěstounské péče v Československu v letech 1918 až 1948 byl upraven zákonem č. 946/1811 Sb., obecný zákoník občanský, přičemž úprava pěstounského poměru dětí mladších 14 let byla obsažena v zákoně č. 256/1921 Sb., o ochraně dětí v cizí péči a dětí nemanželských. Záměrem zmíněné zákonné úpravy z roku 1921 bylo dosáhnout stanovením podmínek pro výkon pěstounské péče o děti mladší 14 let snížení dětské úmrtnosti za současného zlepšení podmínek pro duševní a tělesný vývoj dětí žijících v cizí péči a dětí nemanželských.

S ohledem na skutečnost, že nově vzniklý samostatný československý stát mohl navázat na značné zkušenosti z období Rakousko-Uherska, podpořené nově vznikající legislativou, doznal stav péče o opuštěné a osiřelé děti již na konci dvacátých let 20. století poměrně dobré organizace a odborného zajištění. Od počátku vzniku československého státu byla patrna snaha vybudovat systém péče s ústřední rolí státu v pozici garanta, mající

těžiště v samosprávě a péči soukromé. Na chodu systému se podílely veřejnoprávní, polooficiální a soukromoprávní instituce, přičemž veřejnoprávní instituce náležely do správy země, resp. státu, okresu, obce či veřejnoprávních svazků, polooficiální instituce byly reprezentovány zejména různými dobrovolnými spolky, koordinujícími svou činnost s veřejnoprávními institucemi za účelem péče o opuštěné a osiřelé děti, soukromoprávní instituce pak své záměry realizovaly prostřednictvím aktivit dobrovolnických.

Konkrétní podobu realizace institutu pěstounské péče ve zmiňovaném období popisuje Matějček (1999) v rámci následujícího členění:

- pěstounské péče nalezenecké, navazující bezprostředně na pobyt v nalezinci, přičemž se dítě svěřovalo do společné péče manželů-pěstounů, a to do deseti, posléze šestnácti let věku dítěte, po jehož dosažení se vracelo zpět do ústavu;
- pěstounské péče řízené a kontrolované spolky Okresní péče o mládež, původně pomocnými orgány, z nichž se posléze staly výkonné orgány veřejné správy;
- pěstounské péče v tzv. koloniích, které byly zakládány v určitých obcích po vyhledání rodin vhodných ke svěřeni dětí do pěstounské péče, přičemž smyslem jejich zřizování byla vyšší efektivita, snazší kontrola a podpora těchto rodin;
- a konečně pěstounské péče vzniklé na základě soukromé dohody mezi rodiči dítěte a pěstouny, realizované bez soudní ingerence.

1.1.2 Vývoj pěstounské péče v poválečných letech do roku 1989

Zcela zásadní zlom v dosavadním, slibně se rozvíjejícím prvorepublikovém systému péče o opuštěné a osiřelé děti přinesl až politický vývoj v Československu po roce 1948.

Takzvaně osudnými se institutu pěstounské péče staly právní předpisy přijaté po roce 1949, ačkoliv již v roce 1947 dochází s přijetím zákona č. 48/1947 Sb., o organizaci péče o mládež, k zásadní změně v podobě přenesení činnosti spolků Okresní péče o mládež včetně jejich zemských ústředí na okresní a zemské národní výbory, jež disponovaly rozsáhlými kompetencemi v rozhodování o osudech dětí. Přijetím zákona č. 265/1949 Sb., o právu rodinném, zákona č. 266/1949 Sb., o zatímních změnách v některých občanských věcech právních a zákona č. 69/1952 Sb., o sociálně-právní ochraně mládeže, jenž deklaroval přednost ústavní péče před náhradní rodinnou péčí, došlo

ke zrušení ustanovení o úpravě pěstounského poměru v zákoně č. 946/1811 Sb., obecný zákoník občanský, a ke zrušení zákona č. 256/1921 Sb., o ochraně dětí v cizí péči a dětí nemanželských. Uvedení nové právní úpravy do praxe znamenalo faktický zánik pěstounské péče, s výjimkou péče příbuzenské, kdy děti, dosud vychovávané v pěstounských rodinách, byly přemístěny do kolektivních zařízení – dětských domovů. (Hovorka, 2006)

V šedesátých letech 20. století, v souvislosti s vědeckými poznatky o negativních dopadech ústavní výchovy na zdravý vývoj osobnosti dítěte, počala sílit kritika stávajícího systému náhradní péče. Institutu pěstounské péče se však dostalo opětovného zavedení do právního řádu Československa až po více než dvaceti letech od jejího zrušení, a sice prostřednictvím zákona č. 50/1973 Sb., o pěstounské péči, jenž obsahoval úpravu pěstounské péče včetně nároků na hmotné zabezpečení dítěte a pečující osoby. Dle uvedeného zákona však bylo možno svěřit dítě do pěstounské péče pouze v případě, kdy nebylo možno zajistit řádnou výchovu osvojením či nebylo-li vhodnější umístit dítě do výchovy ústavní. Mimoto, k deklaraci přednosti náhradní rodinné péče před výchovou ústavní nedošlo v souvislosti s uvedenou právní úpravou, nýbrž až v souvislosti s novelizací zákona č. 94/1963, o rodině, a sice v roce 1998.

1.1.3 Vývoj pěstounské péče po roce 1989

Přestože se v souvislosti s nově vznikající právní úpravou neutěšená situace opuštěných a osiřelých dětí počínala zlepšovat, významných koncepčních změn tato oblast společenské praxe doznala zejména s demokratizací systému po roce 1989.

Zásadním momentem tohoto období bylo již výše zmíněné přijetí nové právní úpravy deklarující přednost náhradní rodinné péče před výchovou ústavní, přičemž do ustanovení novelizovaného zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, byla rovněž včleněna povinnost soudu před nařízením ústavní výchovy zkoumat, zda výchovu nelze zajistit náhradní rodinnou péčí, včetně povinnosti ústavní výchovu zrušit, pominou-li její důvody nebo lze-li dítěti zajistit náhradní rodinnou péči. Významným legislativním počinem bylo též přijetí zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, sjednocující právní úpravu do té doby roztržštěnou do předpisů sociálního zabezpečení a do podzákoných norem. S přijetím tohoto zákona, jímž byl současně zrušen zákon č. 50/1973 Sb., o pěstounské péči, byla úprava institutu pěstounské péče přesunuta do zákona č. 94/1963 Sb., o rodině.

Po roce 2000 se mezi odbornou veřejností začala rozvíjet diskuse o stávajícím stavu náhradní výchovy v České republice, v níž své místo zaujímá rovněž otázka rozvoje, potažmo profesionalizace pěstounské péče.

Institut pěstounské péče tak doznal dalších změn v legislativě v roce 2006 zavedením institutu pěstounské péče na přechodnou dobu, a sice novelizací zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Tato právní úprava akcentovala potřebu krátkodobé pěstounské péče, avšak nekoncepčnost a chybějící úprava hmotného zajištění z ní činily prakticky nenaplňované ustanovení zákona.

Situace vyústila v roce 2009 ve vypracování meziresortně koncipovaného Národního akčního plánu k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti (dále jen „Národní akční plán“) na období let 2009 až 2011, jenž definoval klíčové aktivity nutné pro zvýšení kvality práce s ohroženými dětmi a rodinami. Mezi deklarovanými cíli transformace byly zastoupeny zvláště zvýšení kvality práce a dostupnosti služeb pro ohrožené děti a rodiny, sjednocení postupu pracovníků při řešení konkrétní situace ohrožení dítěte, snížení počtu dětí dlouhodobě umístěných ve všech typech ústavní péče (zejména posílením preventivní složky) a zvýšení životních šancí dětí a podpora rozvoje osobnosti dítěte (Národní akční plán, 2009).

Na počátku roku 2012 vláda na dosavadní činnosti navázala přijetím Národní strategie ochrany práv dětí „Právo na dětství“ (dále jen „Národní strategie“) a následně Akčního plánu k naplnění národní strategie ochrany práv dětí na období let 2012 – 2015. Hlavní cíl této strategie reprezentuje fungování systému zajišťujícího důslednou ochranu práv dětí a naplňování jejich potřeb, s prioritami participace dítěte, eliminace diskriminace a nerovného přístupu vůči dětem, práva na rodinnou péči a konečně zajištění kvality života pro děti a rodiny. Oblastí náhradní rodinné péče se národní strategie zabírala zejména v souvislosti s rozvojem, profesionalizací a specializací pěstounské péče, aktivním vyhledáváním náhradních rodičů, omezováním počtu dětí z České republiky umístěvaných do mezinárodní adopce a realizací opatření a legislativních úprav k zajištění práva dětí znát své rodiče (Národní strategie, 2012).

Uvedené transformační úsilí vyústilo v novelizaci zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, s účinností od 1. 1. 2013, s obecnými cíli vytvoření podmínek pro zabezpečení výchovy a všestranného rozvoje dítěte v jeho přirozeném prostředí či v náhradní rodinné péči, změny orientace systému směrem k prevenci, zvýšení kvality systému zavedením standardů kvality a sjednocením postupů sociálně-právní ochrany dětí a též vytvoření alternativ k nadměrnému umístění dětí do institucionální

péče rozvojem a profesionalizací pěstounské péče. Opatření v oblasti výkonu pěstounské péče přitom měla reagovat na neexistenci systematické podpory a kontroly výkonu pěstounské péče, neexistenci hmotného zabezpečení pěstounské péče na přechodnou dobu v období, kdy pěstounům není do péče svěřeno dítě, na nedostatečnost tohoto institutu ve smyslu nepostačující alternativy k institucionální péči a dále na fungování tohoto institutu v řadě případů jakožto tzv. skryté adopce (Důvodová zpráva k novele zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, 2012).

1.2 Současná legislativní úprava pěstounské péče v České republice

Obdobně jako je tomu v jiných odvětvích práva, musí též právní předpisy upravující oblast rodinného práva respektovat ústavní pořádek České republiky. Opomenout nelze též povinnost respektovat mezi národní úmluvy, jimiž je Česká republika vázána, v této souvislosti zvláště Úmluvu o právech dítěte.

Nicméně, základní legislativní rámec institutu pěstounské péče v České republice je v současné době reprezentován primárně zákonem č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, a zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, jenž ve vztahu k občanskému zákoníku představuje normu speciální, doplňující v určitých aspektech obecnou právní úpravu obsaženou v občanském zákoníku.

Jak je uvedeno v textu výše, došlo v souvislosti s novelizací zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, s účinností od 1. 1. 2013 k rozsáhlým změnám, jež se významně dotýkají též oblasti náhradní rodinné, potažmo pěstounské péče, jakožto jedné z jejích forem. Rok poté, 1. 1. 2014, nabyl účinnosti zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, do něhož v souvislosti se zrušením zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, přešla komplexní hmotná úprava rodinného práva, zatímco procesní úprava je obsažena zejména v zákoně č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních.

Níže si dovoluji, s ohledem na cíl této bakalářské práce, zmínit pouze legislativní změny, které se bezprostředně týkají pěstounské péče a současně představují zásadní změnu dosavadní právní úpravy tohoto institutu. V následujícím textu si s ohledem na rozsah práce nekladu za cíl obsáhnout veškeré legislativní změny, případné zájemce tedy odkazuji na příslušnou, zde uvedenou, legislativu.

K cílům novelizací zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, náleželo vytvoření zákonných podmínek pro systematickou práci s rodinami umožňující setrvání

dítěte v rodinném, popřípadě náhradním rodinném prostředí. Změny právní úpravy mají též přispět k položení profesionálních základů pěstounské péče, přičemž dochází ke stanovení podmínek výkonu pěstounské péče formou uzavírání dohod o výkonu pěstounské péče, případně vydáním rozhodnutí, na něž je vázáno poskytování státního příspěvku. Dohoda o výkonu pěstounské péče přitom upravuje práva a povinnosti pěstounů dle konkrétních potřeb dítěte a rodiny. Pokud se týká zákonných práv a povinností, pěstounům je zákonem přiznáno právo na poskytnutí odborné pomoci a poradenství při výkonu pěstounské péče, včetně pomoci se zajištěním péče o dítě, zvyšování znalostí a dovedností a konečně právo na pomoc při udržování sounáležitosti dítěte s jeho rodinou. K povinnostem přináleží vzdělávání v rozsahu minimálně 24 hodin ročně, dále povinnost spolupracovat s orgány sociálně-právní ochrany dětí a umožnit sledování naplňování dohody o výkonu pěstounské péče.

Změnami v legislativě dochází rovněž k bližšímu vymezení v praxi doposud téměř neuplatňovaného institutu pěstounské péče na přechodnou dobu. Svěřit dítě do pěstounské péče může soud na návrh orgánu sociálně-právní ochrany dětí na dobu, po kterou nemůže rodič ze závažných důvodů dítě vychovávat, dobu, po jejímž uplynutí lze dát souhlas rodiče s osvojením či dobu do nabytí právní moci rozhodnutí soudu o tom, že souhlasu rodičů k osvojení není třeba (§ 27a, odst. 7), s dobou trvání maximálně 1 rok, vyjma případu následného svěřením sourozence dítěte do téže pěstounské rodiny (§ 9). Soud je přitom povinen nejméně jednou za tři měsíce přezkoumávat, zda důvody, pro něž bylo dítě svěřeno do pěstounské péče, nadále trvají (§ 8).

S účinností od 1. 1. 2013 dochází rovněž k převedení právní úpravy nároku na dávky pěstounské péče ze zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, do zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.

K posledním změnám týkajícím se institutu pěstounské péče došlo v souvislosti s přijetím zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále jen „občanský zákoník“). Tento deklaruje přednost institutu pěstounské péče před péčí ústavní, přičemž se použije tehdy, nemůže-li o dítě pečovat osobně žádný z rodičů ani poručník (§ 958 občanského zákoníku). Ustanovení § 959 občanského zákoníku deklaruje dočasnost institutu pěstounské péče, přičemž soud svěřuje dítě do pěstounské péče na dobu trvání překážky bránící rodičům v osobní péči o dítě a současně formuluje právo rodičů požadovat dítě zpět do své osobní péče. Občanský zákoník též klade důraz na zachování vazeb mezi dítětem a rodičem, a sice v ustanovení § 960, dle něhož, nerozhodne-li soud z důvodů hodných zvláštního zřetele jinak, je rodičům přiznáno právo na informace o dítěti, jakož i právo se s dítětem osobně

a pravidelně stýkat. K tradičním povinnostem zajištění osobní péče o dítě a přiměřeného výkonu povinností a práv rodičů (§ 966 občanského zákoníku) přibyla dle ustanovení § 967 občanského zákoníku též povinnost pěstouna udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s rodiči, příbuznými a osobami dítěti blízkými, nestanoví-li soud jinak. Jedná se o zásadní novinu, která v podstatě předurčuje pěstouna ke specifickému poslání, a sice k vyvíjení úsilí o zachování a prohlubování vztahu mezi dítětem, jeho rodiči a jeho dalšími blízkými osobami.

1.3 Vybrané aspekty legislativní praxe pěstounské péče

S ohledem na skutečnost, že novelizovaný zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, nabyl účinnosti k datu 1. 1. 2013, přičemž zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, rok poté, 1. 1. 2014, lze obtížně hodnotit dopad legislativních změn do praxe. Zaměřím se proto v následujícím textu na ty aspekty, jež se v době legislativních změn staly středobodem diskuse věnované této problematice.

Zřejmě nejvíce diskutovanou problematikou se v souvislosti se změnou právních předpisů stal institut pěstounské péče na přechodnou dobu, společně s problematikou podpory stávajících vazeb mezi dítětem a jeho rodičem, jimž se v odborných kruzích nadále dostává značné pozornosti a nad nimiž ne výjimečně nepanuje jednoznačná shoda. Diskuse, která se od problematiky pěstounské péče na přechodnou dobu odvíjí, souvisí zejména s otázkami naplňování potřeb dítěte, citového navázání dětí psychicky deprivovaných na přechodné pečovatele, rizika traumatu dítěte po odloučení a dále například s otázkou citové angažovanosti přechodných pečovatelů ke všem dětem, jak výstižně poukazuje Sobotková (2013). V diskusích k problematice podpory kontaktu dítěte s biologickou rodinou pak nezřídka slyšíme zaznívat zvláště obavu z formalistického uplatňování, respektive nedostačujícího hodnocení vhodnosti tohoto kontaktu z hlediska prospěchu pro dítě.

Na stávající praxi náhradní rodinné péče v České republice upozornila s kolektivem autorů Bubleová (2014) výzkumem s cílem zjištění potřeb aktérů náhradní rodinné péče a služeb, které mohou vést k naplnění těchto potřeb. Mezi doporučeními pro praxi vycházejícími z uvedeného výzkumu, která bezprostředně souvisejí s problematikou pěstounské péče, se dotýká výše zmiňovaného kontaktu dítěte s rodiči, systematické práce na dlouhodobějším směřování péče o dítě, přičemž upozorňuje též na problematiku, která je předmětem této práce, a sice zahrnutí dětí již v rodině žijících do procesu rozhodování,

přípravy a přijetí dítěte do péče (kompletní výčet doporučení pro praxi viz Výzkum praxe náhradní rodinné péče v České republice a zkušenosti aktérů s touto praxí, 2014).

Zda se cíle, jichž mělo být legislativní změnami dosaženo, podařilo naplnit, budeme moci reflektovat s delším časovým odstupem. Avšak právě reflexe dopadů legislativních změn je stěžejním předpokladem pro určení dalšího směřování a zhodnocení případné potřeby novelizace právních předpisů. Podstatné též je, aby budoucí diskuse byla diskutována nikoliv mnohdy populistickými výroky na politické rovině, ale diskuse nad obsahem právních předpisů, podpořenou závěry o aplikaci předpisů stávajících, a relevantními úvahami nad důsledky jejich případné novelizace.

2 SPECIFIKA NÁHRADNÍHO RODIČOVSTVÍ

Idea biologického rodičovství jakožto nezbytné podmínky k vytvoření vzájemného vztahu mezi rodičem a dítětem je dnes již překonána. V povědomí tak vešla skutečnost, že v motivaci rodičovství se významnou měrou uplatňují síly psychologické, podmiňující touhu po dětech a umožňující přijetí „cizího“ dítěte.

Ačkoliv rodičovství biologické a psychologické zpravidla existují ve vzájemném souladu, není jedno druhému nezbytnou podmínkou. Jak upozorňuje Matějček (2002), obdobně existenci rodičovství biologického bez psychologického existuje též rodičovství psychologické bez biologického. Psychologická podstata rodičovství přitom, jak Matějček (tamtéž) poukazuje dále, tkví ve vnitřním přijetí dítěte, což současně znamená, že v tomto nejzákladnějším bodě jsou si vlastní i náhradní rodiče rovni.

Přízvisko náhradní tedy není užíváno ve smyslu „méně plnohodnotné“. Nutno však říci, že má svá specifika a jako takové vyžaduje i specifickou přípravu. Je sice v mnoha ohledech rodičovstvím náročným, ale současně nesmírně obdarovávajícím.

S ohledem na skutečnost, že institut pěstounské péče na přechodnou dobu je institutem v jádru krizovým, časově jasně vymezeným a jako takový má svá specifika a od „tradičního“ pojetí pěstounské péče se v těchto a dalších aspektech liší, bude následující text zohledňovat specifika onoho „tradičního“ pojetí. Ačkoliv je tato forma náhradní rodinné péče již ve své podstatě pojímána jako krátkodobé, přechodné řešení obtížné životní situace dítěte, není výjimečným, pečuje-li pěstounská rodina o dítě do jeho dospělosti a navazuje s dítětem „celoživotní“ vztah. Záměrem následující kapitoly současně není obsáhnout procesuální aspekty zprostředkování pěstounské péče, leč aspekty psychologické.

2.1 Rodina a psychické potřeby dítěte

Ačkoliv rodina není jedinou institucí, která se podílí na utváření osobnosti dítěte, má mezi všemi, za předpokladu řádného fungování, jedinečné, výsadní postavení. Předně, jak uvádí Matějček (1992), stojí na počátku, a má tedy možnost ovlivňovat vývoj dítěte v jeho nejcitlivějších fázích, je modelem mezilidských vztahů, jímž bude dítě poměřovat další vztahy, do nichž vstoupí, a konečně je nejpřirozenějším, nejvýznamnějším činitelem v uspokojování psychických potřeb dítěte.

Jsou-li rodiče na osudu dítěte osobně angažováni a přijímají jej za „své“, je v rodinném uspořádání charakteristickou vzájemnost potřeb a jejich oboustranné uspokojování, o nichž Matějček (tamtéž) hovoří jako o rodinné vzájemnosti, představující vzájemný pocit jistoty, spokojenosti, radosti a další pozitivní prožitky, které uspokojování psychických potřeb provázejí.

Zatímco o povaze uspokojování psychických potřeb ve spojitosti s rodičovstvím pojednávám v kapitole 2.2.2.1 o rodičovské motivaci, v následujícím textu poukážu na význam uspokojování psychických potřeb se zaměřením na vývoj osobnosti dítěte.

2.1.1 Souvislosti uspokojování psychických potřeb a vývoje osobnosti dítěte

Obdobně jako je k životu, respektive přežití, třeba uspokojování potřeb biologických, je pro zdravý vývoj osobnosti třeba uspokojování potřeb psychických. Jak uvádí Matějček (1994), má-li jedinec vospět v osobnost zdravou a společensky zdatnou, musí vyrůstat v prostředí citově vřelém a stálém, v němž jsou psychické potřeby náležitě uspokojovány. Matějček (tamtéž) hovoří o pěti úrovních psychických potřeb, které se ve vývoji jedince vzájemně prolínají:

- potřebě *stimulace*, respektive náležitého přívodu podnětů v přiměřeném množství, kvalitě a rozmanitosti,
- potřebě „*smysluplného*“ světa neboli určitého řádu a smyslu v podnětech, které by v opačném případě byly nezpracovatelné,
- potřebě *životní jistoty*, jež je naplňována skrze citové vztahy a je současně předpokladem žádoucí vnitřní integrace osobnosti,
- potřebě *vlastní společenské hodnoty*, uznání, ocenění, z jejíhož naplnění vychází zdravé uvědomění identity, a konečně,
- potřebě „*otevřené*“ *budoucnosti*, jinými slovy životní perspektivy, umožňující k něčemu směřovat a podněcující životní aktivitu.

Zaměříme-li se alespoň rámcově na konkrétní povahu uvedených potřeb ve vztahu k dítěti, v první úrovni je třeba jeho rozmanité stimulování ať v oblasti zrakové, sluchové, hmatové, zahrnující podněty zprostředkované druhou osobou, jakožto dotyk či úsměv, v druhé úrovni hovoříme o potřebě určité stálosti věcného a sociálního prostředí, které dítě poznává prostřednictvím „své“ blízké osoby, v úrovni třetí se jedná zvláště o potřebu trvalého kladného vztahu k mateřské osobě, dalším členům rodiny a později vrstevníkům, v úrovni čtvrté jde o potřebu být přijímán, mít svou roli v rodině a posléze skupině

vrstevníků, v nichž si skrze interakci dítě uvědomuje své „já“ a vytváří svou identitu, a konečně – v úrovni páté – o potřebu sdílet s někým společnou, otevřenou budoucnost (Koluchová, 2002).

Uspokojování psychických potřeb dítěte je úkolem každého rodiče. Pro rodiče náhradní je specifický tím, že dítě přijímané do náhradní rodinné péče má za sebou často nelehký úsek životní cesty, díky čemuž dochází k psychické deprivaci dítěte. S ohledem na význam této problematiky pro oblast náhradní rodinné péče o ní stručně pojednávám v následujících kapitolách.

2.1.2 Psychická deprivace a vývoj osobnosti dítěte

Nachází-li se jedinec v životní situaci, v níž nedochází k uspokojování základních psychických potřeb v dostačující míře a dostatečně dlouhou dobu, hovoříme o psychické deprivaci, jak ji popsali Langmeier a Matějček (1963).

Psychická deprivace, jak upozorňuje Koluchová (2002), s sebou nese riziko vážného narušení psychického vývoje s možnými projevy v celé struktuře osobnosti, chování, sociálním začlenění a životní orientaci. Deprivační projevy popisuje jako mnohotvárné a četné, netvořící určitý uniformní obraz psychické deprivace. Rovněž Vágnerová (2012) poukazuje na značnou variabilitu následků působení deprivačních činitelů z hlediska jejich charakteru a závažnosti, mezi nimi kupříkladu celkové opoždění vývoje, deficit rozumových schopností, respektive neschopnost jejich účelného využívání, poruchy pozornosti, mnohdy ve spojení s hyperaktivitou, změny citového prožívání a vztahů vyznačující se jejich nediferencovaností a povrchností, neschopnost orientace v projevech druhých lidí, či problémy s orientací ve vlastních pocitech. Poukazuje též na skutečnost, že jejich současný výskyt může ústit ve vznik komplexu, jenž z hlediska mezinárodní klasifikace představuje specifickou psychickou poruchu dětského věku, a sice poruchu dezinhibované přichylnosti, jenž hrozí rozvinutím v prvních pěti letech života dítěte s deprivační zkušeností, či poruchu opozičního vzdoru, s níž se lze setkat u školních dětí se zkušeností rané deprivace.

Přes různorodost výsledného obrazu působení deprivace vytvořil Matějček (1968) přehled typů deprivované osobnosti dítěte, mezi nimiž je zastoupen:

- *typ relativně dobře přizpůsobený, bez výrazných nápadností či závažnějších odchylek,*

- *typ hypoaktivní, útlumový*, charakteristický opožděním mentálního vývoje a celkově sníženou aktivitou, zvláště pak v sociální oblasti,
- *typ sociální hyperaktivity*, příznačný nadměrnou, nediferencovanou sociální náklonností a povrchností vztahů,
- *typ sociální provokace*, nápadný nepříjemným chováním nezřídka s prvky agresivity, s často přítomnou zvýšenou úzkostností,
- *typ náhradního uspokojení citových potřeb*, u něhož dochází k přemístění aktivity do oblasti jiných než sociálních (zpravidla nižších) potřeb, jež jsou snáze dosažitelné, charakteristický zvýšenou egocentričností a agresivními projevy.

Uvedené členění, které nám Matějček předkládá, může sloužit, jak sám autor říká, ke konkrétnějším, zaměřenějším úvahám nad každým jednotlivým případem, současně však neopomínají upozornit na limitovanost takového členění, které představuje pouze jakési schéma, jemuž se jednotlivé individuální případy blíží, a na skutečnost, že v praxi náhradní rodinné péče je třeba neopomenout se důsledně zaměřit na individualitu každého dítěte.

2.1.2.1 Reparabilita psychické deprivace

Poměrně zásadní a zcela logickou otázkou je, zda a za jakých podmínek je psychická deprivace napravitelná. V počátcích zkoumání psychické deprivace přetrvával názor o její ireparabilitě, a jak uvádí Matějček (1968), zatímco studie o psychické deprivaci z časných padesátých let poukazyvaly na jednotný ráz poškození a nepříznivou prognózu, studie z let šedesátých přinesly zjištění, že nejenže důsledky působení deprivacních činitelů nelze považovat za jednotné, nýbrž že náprava je možná a rovněž úspěšná, je-li zahájena včas a s přihlédnutím k individuální povaze případu.

K problematice možností nápravy psychické deprivace se vyjadřuje též Koluchová (2002), která ve shrnutí faktorů, které se podílejí na nápravě psychické deprivace, zmiňuje genetické dispozice, hloubku a rozsah deprivacního poškození, kvalitu a počet prostředí, v němž dítě setrvalo, věk dítěte při přijetí do náhradní rodinné péče, osobnost náhradních rodičů či vztahy v rodině. Vágnerová (2012) mimo zde již zmíněnými faktory poukazuje zejména na význam délky setrvání v nepodnětném prostředí a věku dítěte, v němž přichází do náhradní rodiny; v souvislosti s těmito faktory poukazuje zvláště na období šesti měsíců až dvou let věku dítěte významné pro rozvoj vztahu s blízkou osobou, po němž – nezíská-li dítě potřebnou zkušenost – se náprava stává obtížnější, respektive činí vytvoření bezpečné vazby a navázání vztahu s náhradními rodiči složitější. Zároveň však upozorňuje, že

závažná komplexní deprivace v raném věku dítěte může vést ke změnám mozkových funkcí, u nichž není možnost jejich reparability zcela přesně známa.

V souladu s výše uvedeným je nasnadě, že každé jednotlivé dítě bude při vystavení deprivacním činitelům reagovat více či méně odlišně, přičemž lze (s určitou obezřetností) předpokládat, že nízký věk dítěte, žádná či minimální genetická zátěž či krátkodobé setrvání v nepodnětném prostředí nemalou měrou přispějí k eliminaci deprivacního poškození.

K vysvětlení oné určité obezřetnosti v předchozí úvaze si dovolím parafrázovat Koluchovou (2002), která upozorňuje, že na jedné straně mohou sice stát dobré předpoklady pro úpravu k normě a vytvoření kvalitního vztahu, nicméně že rozhodujícím a nezastupitelným faktorem nápravy psychické deprivace je kvalita náhradní rodiny, rodiny s uvědomělou, hlubokou motivací, vědomé si nejen všech radostí, ale též strastí, které s sebou přijetí dítěte s pohnutou minulostí může přinést, rodiny, která takové dítě přijímá bez výhrad a předsudků, a která mu dokáže zprostředkovat zkušenost kladného citového vztahu blízkého vztahům v rodině s vlastními dětmi, což vpravdě je, uvědomíme-li si rozsah i dosah možných důsledků působení deprivacních činitelů, sice úkol nelehký, avšak nesmírně záslužný.

2.2 Vznik pěstounské rodiny

Cesta, kterou je zapotřebí od podání žádosti o zprostředkování pěstounské péče po přijetí dítěte do rodiny urazit, je dlouhá a mnohdy nelehká. Na počátku této cesty, pomíneme-li období prvotních úvah a rozhodování, čeká žadatele o pěstounskou péči období příprav, prověřování a posuzování.

A ačkoliv dorazí do pomyslného cíle, aniž by své rozhodnutí o přijetí dítěte do rodiny oddálili či vzali zpět, čeká je cesta neméně náročná, odvíjející se od onoho vytouženého okamžiku, kdy dítě přichází do nové rodiny.

2.2.1 Rozhodování a příprava žadatelů o pěstounskou péči

Přijmout dítě do pěstounské péče je vážné rozhodnutí, kterému by měla předcházet dlouhodobá a zodpovědná úvaha, neboť právě zodpovědné rozhodnutí je pomyslným základním kamenem úspěšnosti pěstounské péče. Nedostatečně uvážené rozhodnutí, které v konečném důsledku může ústit až v navrácení dítěte, je pro všechny zúčastněné událostí náročnou a smutnou, pro dítě samé až traumatizující, představující vážný problém

v souvislosti s budováním identity dítěte i jeho životní vizí. Zodpovědně uvážené rozhodnutí, jaké dítě je člověk schopen v lásce přijmout a vychovávat, zde tím více nabývá na významu.

Dítě, které do pěstounské péče přichází, potřebuje stabilní zázemí vyspělých, milujících náhradních rodičů. Na význam přijetí dítěte takzvaně „za své“ taktéž širší rodinou, zvláště pak v rodině žijícími dětmi, upozorňuje Bubleová (in Matějček, 2002), s odkazem na potřebu hovořit o úmyslu přijetí dítěte do pěstounské péče v širší rodině. Vyjma již uvedené otázky přijetí dítěte širší rodinou upozorňuje mezi jinými rovněž na potřebu pečlivého uvážení kapacity duševních a fyzických sil, otevřenosti přizpůsobit zaběhnutý životní rytmus rodiny specifickým potřebám přijatého dítěte či omezit profesní nasazení, bude-li to situace vyžadovat, či důkladně zvážit, o jaké dítě je rodina schopna a připravena se starat. V souvislosti se současně hojně zaznívající podporou biologické rodiny dítěte je, jak poukazují Gabriel a Novák (2008), nasnadě uvážit též to, zda je rodina připravena na případné kontakty s biologickými rodiči dítěte, jakožto odraz těchto návštěv v prožívání a chování dítěte. Zodpovědět tyto a mnohé další otázky a přispět tak k nahlédnutí vlastních předpokladů přijmout dítě do pěstounské péče napomáhá příprava k přijetí dítěte do rodiny.

Absolvování přípravy k přijetí dítěte do rodiny je uloženo zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (§ 27 odst. 1 písm. b), přičemž se týká nejen samotných zájemců o pěstounskou péči, kteří požádají o zařazení do evidence žadatelů o zprostředkování pěstounské péče, nýbrž se – v nezbytném rozsahu, přiměřeně věku a rozumové vyspělosti – provádí rovněž u dětí žijících v rodině žadatelů (§ 11 odst. 2 písm. b). Zhodnocení přípravy k přijetí dítěte do rodiny, včetně posouzení schopnosti dětí žijících v domácnosti žadatele přijmout dítě do rodiny, jakožto jejich vyjádření k přijetí dítěte – jsou-li ho s ohledem na svůj věk a rozumovou vyspělost schopny – jsou součástí odborného posouzení pro účely zprostředkování pěstounské péče (§ 27 odst. 1 písm. b) – d). Příprava k přijetí dítěte do rodiny je přitom podstatnou součástí spojení života pěstounské rodiny s životem dítěte významně snižujícím riziko selhání pěstounské péče.

2.2.1.1 Motivace k pěstounství aneb rodičovství psychologické a biologické

Každý člověk má vlastní osobní důvod, proč o pěstounství začíná uvažovat. Zatímco u někoho je hlavním motivačním činitelem altruistická potřeba pomoci dítěti bez rodinného zázemí, u jiného člověka jím může být přání početnější rodiny, sourozence

k vlastnímu dítěti, osobní zkušenost, či model jiné pěstounské rodiny. Zastoupena, byť v podstatně menší míře, nežli je tomu v případě osvojení, může být také motivace v podobě nedobrovolné bezdětnosti. Ta, jak poukazuje Vágnerová (2012), přitom může být spojena s určitými riziky, souvisejícími zvláště se skutečností, že prioritním cílem se stává předně potřeba uspokojit své rodičovské touhy, přičemž dlouhé čekání na příchod dítěte může spět rovněž k idealizaci představ, a tudíž i k nárůstu rozporu mezi očekáváním a skutečností. Vágnerová (tamtéž) dále uvádí, že ačkoliv i pěstouni mohou mít jisté iluze, které se nemohou naplnit, jejich očekávání a představy se, zejména s ohledem na určité rodičovské zkušenosti a absentující touhu stylizovat se do role vlastních rodičů, spíše blíží realitě.

Na širokou škálu různorodých motivů upozorňuje též Škoviera (2007), který rozlišuje motivy veřejné, skryté/vědomě utajované, či neuvědomované, vycházející z nevědomí žadatelů. V otázce motivace přitom poukazuje na význam identifikovatelnosti motivace, její realističnosti, nevázanosti na osobnostní handicap, konkrétně například neplodnost páru, život bez partnera, či smrt dítěte, k obezřetnosti nabádá též tehdy, je-li motivace výsledkem náboru.

Problematickou je rovněž finanční motivace pěstounství, nezřídka zaznívající zvláště v souvislosti s výkonem pěstounské péče na přechodnou dobu, jež se v podstatě stává profesí pěstouna. Oprávněnost finanční podpory pěstounství jako služby státu je nezpochybnitelná a odůvodnitelná, nicméně je nepřípustné, aby představovala stěžejní či dokonce jedinou motivaci pěstounství.

Zamyslíme-li se nad motivací k rodičovství obecně, dospějeme k poznání, že je komplexem mnoha různých potřeb. Ačkoliv se uspokojování psychických potřeb člověka děje v nemalé míře soužitím s dětmi, mohou tyto také naopak v uspokojení určitých psychických potřeb bránit, jak poukazuje Matějček (1999), který uvedené tvrzení dále ilustruje na vzoru základních psychických potřeb. V uspokojování *potřeby stimulace* jsou děti zdrojem mnoha podnětů, zážitků a zkušeností, současně je jimi ale rodič vázán a ve stimulaci jinými podněty omezován; v naplnění *potřeby smysluplného světa* přináší dítě rodičům poznatky jinak nezískatelné, podporující jejich vnitřní růst, ovšem za cenu omezení v získávání jiných zkušeností; jsou tím, kdo je k rodičům, jako oni k němu, vázán hlubokým *citovým poutem*, které je však činí v nich zranitelnými; dítě přináší rodičům *společenskou hodnotu*, ale může bránit v dosažení jiných společenských cílů; a konečně mít děti *otevřít budoucnost*, jelikož v dětech rodiče překonávají svůj osobní čas, byť i za cenu, že jim jejich existence brání ve vytvoření jiného díla, skrze něž by došlo

k naplnění této potřeby. Jak v případě konkrétního člověka „mít či nemít“ dítě přispívá k uspokojení jeho základních psychických potřeb, souvisí mezi jinými zejména s jeho osobnostními rysy, životní historií, výchovou a vztahy k druhým, nezanedbatelné nejsou ani vlivy celospolečenské, především aktuálně uznávané hodnoty a normy (Matějček, tamtéž).

Jak z uvedeného vyplývá, v motivaci rodičovství se uplatňují i síly psychologické, umožňující přijetí cizího dítěte, čímž se otevírá otázka souvislostí rodičovství biologického a psychologického, která k problematice náhradního rodičovství neodmyslitelně patří.

Třebaže rodičovství biologické a psychologické existují vedle sebe, není jedno druhému, jak uvádí Matějček (2002), nezbytnou podmínkou. Konečně, rozhodující je vnitřní, psychické, citové *přijetí* dítěte, v němž spočívá pravé, skutečné, plnohodnotné rodičovství.

2.2.2 Příklad dítěte do rodiny aneb vzniká nová rodina

Okamžiku příchodu dítěte do rodiny předchází různě dlouhé období očekávání, které je zpravidla nejdelším obdobím celého procesu, ačkoliv se jeho délka může výrazně lišit, neboť obecně platí, že čím jsou nároky na dítě vyšší, tím se délka tohoto období obvykle prodlužuje. Jak uvádějí Gabriel a Novák (2008), panuje mezi odborníky víceméně konsensus, že délka tohoto období by – od chvíle podání žádosti po příchod dítěte do rodiny – měla trvat alespoň devět měsíců, tedy dobu, po níž trvá fyziologické těhotenství. O této době hovoří zmiňovaní autoři jako o minimální přirozené době, během níž probíhá příprava na rodičovství, ke které neodmyslitelně patří rozporuplné pocity nedočkavosti, radosti, ale i určitých obav a nejistot plynoucích z nadcházející nové rodičovské role.

Adaptace na natolik zásadní změnu, jakou je příchod dítěte do rodiny, je náročná i pro biologické rodiče při narození vlastního dítěte, natož pro rodiče náhradní, kteří před přijetím dítěte procházejí relativně dlouhodobým a pro ně nezřídka náročným procesem. Oznámení o existenci dítěte přitom, jak upozorňuje Vágnerová (2012), přichází náhle a rodičům se tak nedostává potřebného prostoru se na danou situaci patřičně vyladit.

Jak upozorňuje Sobotková (2003), požadavky na adaptabilitu rodiny jsou v pěstounských rodinách – oproti rodinám biologickým – nepoměrně vyšší. Specifické nároky na rodinu přitom vyplývají z úkolu přijmout dítě s jeho nezřídka závažnou osobní

historií, nejasnou prognózou, specifickými, věku dítěte nepřiměřenými potřebami, či problematickým, mnohdy obtížně srozumitelným chováním.

Leckdy se náhradní rodiče musejí vyrovnat též s problémy plynoucími z nesouladu mezi idealizovanými očekáváními a realitou, mohou se obtížně orientovat v projevech dítěte a způsobech, jak na ně reagovat. Na tuto zásadní změnu také svébytným způsobem reaguje samo dítě, zvláště uvědomuje-li si význam dané situace. Jak podotýká Vágnerová (2012), reakce dítěte přitom závisejí nejen na aktuální vývojové úrovni a dosavadních zkušenostech dítěte, ale i postoji náhradních rodičů, který významně ovlivňuje rodiči vnímaná hodnota dítěte, včetně pozitiv a omezení, které příchod nového dítěte obnáší.

Vágnerová (tamtéž) poukazuje také na skutečnost, že proces adaptace na tuto zásadní životní změnu může trvat různě dlouhou dobu, a tak jako se rodičovství biologické neobejde bez občasných stavů nejistoty, vyčerpanosti, či obtíží, tím spíše se bez nich neobejde rodičovství náhradní. Příhodný přírůstek nabízí Cross a Purvisová (2013), kteří tento proces přirovnávají k společnému učení se nového tance, během kterého si rodič s dítětem, dokud nenabudou potřebné jistoty, mohou připadat značně nemotorně. Konečně, jak dodávají, chyby jsou přirozenou, nedílnou a cennou součástí tohoto procesu.

2.2.2.1 Osobní a rodinná identita v souvislostech náhradní rodinné péče

Potřeba pozitivní identity je jednou ze základních psychických potřeb, skrze jejíž uspokojení dospíváme k pozitivnímu přijetí sebe sama i druhých (Matějček, 1999). V souvislosti s náhradní rodinnou péčí je přitom identita tématem opětovně skloňovaným, zaznívajícím s obzvláštní naléhavostí.

Kovařík (2004) poukazuje, že mezi následujícími charakteristikami identity, a sice pocitem vlastní totožnosti, ztotožnění s životními rolami a prožívání příslušnosti k určitým sociálním skupinám, je pro náhradní rodiče právě druhá z uvedených, zejména nemohou-li vlastní děti, zvláště citlivou. Ti stojí před úkolem nalézt svou autentickou rodičovskou identitu, která, jak upomíná Matějček (1994), je jedním ze základních rozměrů osobnosti člověka. Ačkoliv náhradní rodičovství není rodičovstvím méně hodnotným či dokonce podřadným, je rodičovstvím „jiným“, specifickým, s charakteristickými rysy, třebaže – je-li naplněna psychosociální dimenze rodičovství, vycházející z bezpodmínečné akceptace dítěte – může být rodičovstvím kvalitnějším, nežli mnohá rodičovství „přirozená“, biologická.

Přestože přijetí identity náhradního rodiče není úkolem snadným, je významným tím spíše, že přijmeme-li tuto identitu, bude mít též svěřené dítě méně problémů s tím, aby

přijalo identitu přijatého dítěte (Kovařík, 2004). Konečně, jak uvádí profesor Matějček (1999), s pocitem rodičovské méněcennosti se hůře nejen žije, ale rovněž vychovává.

Je nasnadě, že nejen identita náhradních rodičů, ale též identita přijatého dítěte má svá úskalí a staví před ně specifické úkoly. Brodzinsky (1992, in Kolařík, 2004), vytvořil přehled specifických vývojových úkolů osvojeného dítěte analogicky k vývojovým fázím Eriksonova vývojového schématu. Neboť je dle mého soudu řada těchto úkolů shodná s úkoly dítěte svěřeného do pěstounské péče, dovoluji si zde tyto ve stručnosti uvést. V první vývojové fázi raného dětství jsou těmito úkoly *přizpůsobení přechodu do nového domova a navázání citového vztahu*, v batolecím a předškolním věku *přizpůsobení se prvotním informacím o skutečnosti umístění v náhradní rodinné péči*, ve školním věku *porozumění významu a důsledkům takového umístění, pátrání po odpovědích na otázky jeho důvodu, vyrovnávání se s ním spojeným „stigmatem“, případně souvisejícími ztrátami, či reakce vrstevníků*, v dospívání *propojení této skutečnosti s pocitem identity*, v časně dospělosti *další zkoumání důsledků umístění, vztahují-li se k vývoji vlastního „já“*, *další zkoumání důsledků vztahující se k stárnocímu „já“* ve střední dospělosti a konečně *převzetí důsledků umístění do náhradní rodinné péče v kontextu bilancování vlastního života v pozdní dospělosti*.

Nahlížíme-li identitu ze systémového hlediska, hovoříme o tzv. rodinné identitě, představující jeden ze základních znaků rodinných systémů. Rodinnou identitu, jejímž podstatným znakem je její časový rozměr, a sice vědomí kontinuity, definuje Aldousová (1996, in Sobotková, 2007) jako pocit sounáležitosti s rodinou, jejíž členové sdílejí podobný vztahový rámec pro chápání a vztahování se k okolnímu světu. Zatímco v biologických rodinách bez závažných strukturálních či funkcionálních změn je rodinná identita samozřejmá, v náhradních rodinách stojí rodiče před nemalým, kontinuálním úkolem rodinnou identitu vědomě utvářet (Sobotková, 2003).

Jak poukazuje Kolařík (2004), je důležité učinit dítěti srozumitelným, že je dítětem, o něž se rodiče nemohli či nemohou starat, a jehož si náhradní rodiče svobodně vyvolili, přijali do svého srdce. Cestu k přijetí identity mohou těmto dětem ulehčit právě ti náhradní rodiče, kteří plně přijali svou novou identitu, neboť ono přijetí je významným faktorem pro vyvíjející se identitu dítěte. Ta vychází z jistoty, že je dítě přijímáno s celou svou minulostí a bezpodmínečně, což dítěti značně napomáhá při začlenění do nové rodiny, kde postupně přijímá a spoluvytváří novou rodinnou identitu. Vývoj identity je ohrožen ve chvíli, kdy je rodinná identita nestabilní, následkem čehož dochází v rodině snáze k zátěžovým situacím

a v dalekosáhlých důsledcích k rozpadu rodinné identity, případně osobní identity jejích členů.

2.2.2.2 Náhradní rodina a utváření citových vztahů

Jedním z charakteristických rysů rodinného soužití je hloubka citových vztahů mezi dítětem a jeho rodiči, neboť, jak připomíná Matějček (1992), je v rodinném soužití – znamená-li žít spolu, nikoliv pouze vedle sebe – stěží možné zachování citové neutrality. Pro vytvoření citového vztahu, jak vyplývá z předchozích kapitol, přitom není biologické rodičovství nezbytnou, rozhodující podmínkou.

V rodinném prostředí, jak podotýká Kovařík (2004), dítě vytváří základy svého vztahu ke světu. Nemá-li možnost zažít pocit bezpodmínečného přijetí, chybí příležitost k postupnému utváření postoje důvěry, otevřenosti vůči vnějšímu či vnitřnímu světu, čímž vzniká prostor pro rozvoj opačného postoje – základní nedůvěry. Jinými slovy, rodinné prostředí poskytuje dítěti základní zkušenost, která ovlivní způsob, jímž bude dítě chápat svět, společnost a sebe sama, a jak se k těmto bude vztahovat. K dosažení oné otevřenosti, jak Kovařík (tamtéž) poukazuje dále, je zapotřebí právě osobního vztahu, zakládajícího pocit důvěry a jistoty.

Je zapotřebí reflektovat, že děti, které přicházejí do náhradní rodinné péče, za sebou mají jedinečný, více či méně bolestný životní příběh, jenž je do určité míry poznamenává ve schopnosti navazování blízkých hlubokých vztahů, a získání si jejich důvěry a vytvoření takového vztahu, jak je naznačeno dále, není úkolem nenáročným.

2.2.2.3 Utváření vztahu mezi dítětem a náhradními rodiči

Přestože příchod nového dítěte představuje určitou, zvláště psychickou a časovou zátěž, skrze niž dochází ke změně vztahů v rodině, neměly by se stát změnami nežádoucími, nýbrž by společným úsilím a prožívanou radostí, které s sebou příchod nového dítěte přináší, měly vztahy v rodině upevnit (Matějček, 2002).

Nežli dosáhne vztah mezi dítětem a náhradním rodičem uspokojivé úrovně, může jeho vývoj probíhat různým způsobem, trvat různě dlouhou dobu a v neposlední řadě být různě náročným. Sžívání s novou rodinou je pro dítě obdobím nelehkým, do něhož vstupuje řada faktorů, mezi nimiž jsou významně zastoupeny dispozice dítěte, jeho dřívější zkušenosti či věk při přijetí do rodiny.

Dané problematice se věnuje Vágnerová (2012), přičemž poukazuje na následující zjištění. Dítě přicházející do rodiny v kojeneckém věku na rodiče a prostředí nového

domova zpravidla reaguje apatií a nezájmem, případně aktivním odmítavým projevem, které obvykle přechází do fáze silné fixace na jednu osobu. Zatímco v batolecím věku je již toto dítě většinou dobře adaptované na prostředí nové rodiny, dítě přicházející do rodiny v batolecím věku může mít v utváření vztahů značné obtíže. Zatímco se za normálních okolností dítě v batolecím věku začíná odpoutávat ze závislosti na matce, dítě přicházející do nové rodiny se, mělo-li vazbu na matku vytvořenu, musí od této odpoutat a přijmout někoho jiného, včetně pravidel, která v nové rodině platí. Běžné jsou jak reakce vyznačující se pasivitou a stažením do sebe, případně úzkostí, tak aktivní odpor a odmítání všeho nového. V předškolním věku dítěte mohou obtíže s navazováním vztahu souviset s odloučením od známého prostředí, respektive dřívějšího vztahu, na němž může dítě ulpívat, či naopak s dlouhodobým pobytem v ústavním zařízení. Navázání vztahu mohou znesnadňovat též důsledky nestandardní socializace dítěte, nadměrná úzkost, hyperaktivita a obtížná zvladatelnost dítěte, či projevy opožděného období vzdorů. Sžívání staršího dítěte s novou rodinou může být ztížené zejména mnohdy intenzivním prožíváním ztráty svého (i značně dysfunkčního) zázemí a osob, obzvláště jsou-li dítětem idealizovány, případně citovou plochostí, nemělo-li dítě možnost prožít empatický vztah. Sžívání přitom nenapomáhají ani časté socializační problémy, emoční rozlady, nevhodné návyky či jiné, ne nezvyklé, problémy v chování.

Nepříjemné projevy v chování dítěte, jak upomíná Vágnerová (tamtéž), přitom mohou zpomalovat, ne-li významně bránit, procesu rozvoje vztahu mezi dítětem a náhradním rodičem, pro který je však přijetí dítěte klíčovým faktorem. Právě ono přijetí, respektive bezpodmínečná akceptace dítěte, jak uvádí též Kovařík (2004), vytváří v rodině podmínky pro přilnutí jejích členů, vzájemné uspokojování psychických potřeb a konečně perspektivu trvalosti vztahů v čase, místě a osobách.

2.2.2.4 Utváření vztahu mezi vlastními a přijatými dětmi

Příchod nového dítěte do rodiny je náročný nejen pro příchozí dítě, ale též pro ty, kteří již v rodině žijí, vlastní či dříve přijaté děti nevyjímaje. Vztahy mezi vlastními a přijatými dětmi mohou být různorodé, nabývající jak podob kladného, pevného vztahu vyznačujícího se vzájemnou podporou, tak vztahu s prvky žárlivosti a rivality.

Jak upozorňuje Vágnerová (2012), příchozí dítě je pro vlastní či dříve přijaté dítě ne výjimečně zprvu nevítaným vetřelcem, z něhož se však později může stát vítaný partner a spojenec. Není neobvyklým, objeví-li se v utváření vztahů mezi vlastními či dříve přijatými dětmi a dítětem nově příchozím těžkosti různé povahy a intenzity, od napětí po

přímý protest. Příchozí dítě představuje novou součást života jeho nevlastních sourozenců, ať je hodnocena pozitivně či negativně, a nevlastní sourozenci stojí před úlohou tuto novou skutečnost přijmout a s existencí příchozího dítěte se vyrovnat. Jak Archerová (2001) výstižně podotýká, skutečnost, že rodiče bezpodmínečně přijímají a milují své děti, neznamená, že se ony budou milovat automaticky navzájem.

Sžití s nově příchozím dítětem ovlivňuje nejen individualita každého z nich, svou roli sehrává mimo jiné také věk, v němž dítě přichází do rodiny, či jaké místo v sourozenecké skupině zaujímá. Vývoj vztahu mezi dětmi může negativně ovlivňovat také rušivé a nepřiměřené chování nově příchozího dítěte, jeho potřeba zvýšené pozornosti a péče, díky které se vlastní či dříve přijaté dítě může nejen cítit přehlížené, ale vnímat tuto situaci též jako nespravedlivou. Příchod nového dítěte přitom bývá nezřídka spojen s pocitem ohrožení a odmítavým postojem vlastního či dříve přijatého dítěte, vyjádřeným tím více, že se nejedná o vlastního sourozence (Vágnerová, tamtéž). Vytvoření pozitivního vztahu mezi dětmi, jakožto jeho stabilizace, nejsou samozřejmými, a ačkoliv dojde k jejich stabilizaci, nadále představují jeden z možných zdrojů konfliktu.

Budeme-li chtít těžkostem při utváření vztahu mezi dětmi předejít, či je alespoň eliminovat, můžeme tak učinit zejména tím, zahrneme-li dítě do procesu rozhodování o přijetí nového člena rodiny, a ubezpečíme-li jej, že přijetí dítěte nemění nic na skutečnosti, že jej máme stále stejně rádi (Matějček, 2002). Vztahy se sourozenci totiž mají, i v náhradní rodině, nemalý socializační význam. Jejich prostřednictvím dítě získává řadu zkušeností – učí se porozumět i projevům jiným než je chování rodičovské autority, skrze sourozenecké interakce dochází k rozvoji porozumění citů a potřeb druhých, včetně způsobů, jak na ně vhodně reagovat (Vágnerová, tamtéž).

3 PŘEHLED DOSAVADNÍCH VÝZKUMŮ

Význam přítomnosti vlastního dítěte v pěstounské rodině byl v zahraničí rozsáhle studován zejména v souvislosti s úspěšností umístění dítěte do pěstounské péče, přičemž se opakovaně potvrdilo, že je jedním z činitelů, jenž zvyšuje riziko neúspěšnosti pěstounské péče (Trasler, 1960; Parker, 1966; George, 1970; Berridge a Cleaver, 1987; in Thompson a McPherson, 2011). Nicméně, jak poukázal Sinclair (2005, in Thompson a McPherson, 2011), jenž je v tvrzení této teze obezřetnější a příslušná dřívější zjištění vykládá v rámci kontextuálních úvah a podmínek, přítomnost vlastního dítěte sice zvyšuje riziko určitých obtíží, včetně neúspěšnosti pěstounské péče, avšak v některých případech může mít efekt opačný, „pomáhající“. Jak dále podotýká, na tuto otázku neexistuje jednoznačná odpověď, neboť vše záleží na okolnostech, mezi nimi mnoho právě na charakteristikách a věku dítěte či také na reakcích rodičů.

Výše uvedené odkazuje na nemalou důležitost studia konkrétních vztahových zkušeností, které učinily vlastní děti žijící v pěstounských rodinách, a z nich plynoucích doporučení pro další výzkum či praxi. Jak upozorňují Twigg a Swan (2007), navzdory významu daného tématu je však výzkum zaměřený na zkušenosti a pohodu (tzv. „well-being“) vlastních dětí málo konzistentní a systematický, a ačkoliv přesahuje rozpětí třiceti let, mezi výzkumy se vyskytuje odstup až jednoho desetiletí. Právě zjištěním z dosavadních výzkumů je věnována tato kapitola.

Cílem je zde poukázat na zjištění získaná prostřednictvím výzkumů zabývajících se zkušeností pěstounské péče učiněné vlastními dětmi žijícími v pěstounských rodinách. Ta umožňují vhled do této problematiky, postihující dopad této zkušenosti, jakožto její odraz v prožívání dítěte, vnímaná pozitiva neboli „zisky“ pěstounství, či opačně zkušenost „ztrát“ různého charakteru, respektive negativní aspekty této zkušenosti.

Mezi výzkumy, ze kterých jsou konkrétní zjištění čerpána (viz kapitola 3.2), jsou zahrnuty výzkumy jak zahraničních, tak českých autorů, přičemž prvé z uvedených jsou zastoupeny početněji, jelikož výzkum na dané téma je v České republice stále víceméně ojedinělým.

Byť jsou tato zjištění bezesporu přínosná, přičemž mohou být námětem dalšího zkoumání či podnětem pro praxi, je třeba reflektovat je v kontextu fungování pěstounské péče v konkrétní zemi, a sice s ohledem na odlišnosti plynoucí z legislativní úpravy či tradice jejího výkonu, což významnou měrou omezuje generalizaci dále uvedených zjištění.

3.1 Výzkumný design dosavadních výzkumů

S ohledem na možnou reflexi pozitiv a omezení plynoucích z užití konkrétních výzkumných metod je předmětem této kapitoly poukázání na výzkumné metody, jež byly autory zde předkládaných výzkumů použity. Konkrétním zjištěním je posléze věnována následující kapitola (3.2).

Autoři výzkumných zjištění, na která v následující kapitole odkazují, založili své výzkumy na užití kvalitativních metod, ve třech výzkumech byl užit též sběr dat prostřednictvím dotazníků. Vyjma užití jedné metody, a sice rozhovoru (Twigg, 1994; Younes a Harp, 2007; Malá, 2009; Sapáková, 2011; Indráková, 2013), diskusních skupin (Martin, 1993) či užití dotazníku (Poland a Groze, 1993), se lze setkat s výzkumy kombinujícími více kvalitativních metod, konkrétně kombinací rozhovoru a diskusních skupin (Swan, 2002; Spears a Cross, 2003), rozhovoru, ohniskových a diskusních skupin a dotazníku (Höjer, 2007), rozhovorů a projektivních technik (Kaplan, 1988; Kratochvílová, 2007) či rozhovoru a dotazníku (Watson a Jones, 2002).

Zatímco někteří autoři se ve výzkumech na dané téma zaměřili výhradně na výpovědi vlastních dětí žijících v pěstounských rodinách, někteří autoři výzkum obohatili rovněž o výpovědi rodičů těchto dětí, a umožnili tak nahlédnout, nakolik se jejich perspektivy setkávají. Onu duální perspektivu přitom ve svém výzkumu z výše zmíněných autorů využila například Kaplan (1988), později též Poland a Groze (1993), Twigg (1994), či Younes a Harp (2007).

3.2 Zjištění plynoucí z dosavadních výzkumů

Předkládaná výzkumná zjištění jsou čerpána z výzkumů zabývajících se zkušeností s pěstounstvím, kterou učinily vlastní děti žijící v pěstounských rodinách, a sice za použití různých výzkumných metod a z perspektiv, jak je popsáno v kapitole 3.1.

Ačkoliv je při generalizaci výzkumných zjištění třeba zvláštní obezřetnosti, lze v dosavadních výzkumech identifikovat řadu témat, která zaznívají se zvláštní naléhavostí, přičemž se soustavně objevují ve výzkumech realizovaných napříč různými zeměmi, popřípadě i časovými obdobími, v nichž byly uskutečněny.

Jako východisko pro jejich členění si dovolím použít témata identifikovaná studií dvojice autorů Thompson a McPherson (2011), kteří tak učinili na základě obsáhlé tematické analýzy výzkumných zjištění vztahujících se k dané problematice. Těmito jsou

pozitivní zkušenosti neboli „zisky“ z pěstounství, téma ztrát, konfliktů/agrese, přechodů/adaptace na změny související s průběhem pěstounské péče, a konečně téma zvládání zkušeností.

V souvislosti s pozitivními zkušenostmi s pěstounstvím, které byly výzkumy ozřejměny, jsou uváděny aspekty osobního rozvoje, představující například zlepšení komunikačních dovedností či zvýšení sebejistoty (Spears a Cross, 2003), zlepšení schopnosti vycházet s druhými a navazovat přátelství (Younes a Harp, 2007; Malá, 2009; Indráková, 2013), zvýšení empatie (Indráková, 2013), dále také větší sepětí rodiny a prohloubení rodinných vztahů v důsledku sdílené pěstounské zkušenosti (Spears a Cross, 2003; Höjer, 2007; Sapáková, 2011), obohacení rodinného života (Höjer, 2007; Kratochvílová, 2007), či výhody „praktické“, spojené se zvýšením kompetentnosti a schopnosti postarat se o domácnost (Malá, 2009; Sapáková, 2011; Indráková, 2013), získáním dovednosti pracovat s malými dětmi (Poland a Groze, 1993), získáním partnera ke sdílení aktivit (Watson a Jones, 2002), objevily se též výpovědi altruistického charakteru, jako například pomoc potřebným (Watson a Jones, 2002). Twigg a Swan (2007) poukazují rovněž na často zaznívající benefity v podobě zvýšení senzitivity, smyslu pro odpovědnost, či zvýšení povědomí o sociálních otázkách.

Zatímco uvedená zjištění byla soustředěna na pozitivní vliv zkušenosti s pěstounstvím, odkazují v následujícím textu na zjištění odkrývající opačnou stranu této zkušenosti.

V kontextu ztrát zazněla ve většině výzkumů ztráta času a pozornosti rodičů (Kaplan, 1988; Martin, 1993; Höjer, 2007; Younes a Harp, 2007; Kratochvílová, 2007; Malá, 2009; Indráková, 2013), ztráta soukromí a osobního prostoru (Swan, 2002; Younes a Harp, 2007), či ztráta rodinného soukromí (Poland a Groze, 1993), na kterou, spolu se zvětšením distance mezi členy rodiny, poukazuje též Twigg (1994). Sdílení se přitom ukázalo být jedním z nejtěžších úkolů (Watson a Jones, 2002). Jak poukazují Twigg a Swanová (2007), byť vlastní děti dokázali porozumět určité disproporcii v pozornosti a péči věnované přichozímu dítěti a jim samým, potýkali se s pocity nelibosti a žárlivosti, mnohdy komplikovanými z nich plynoucím pocitem viny.

Ve výzkumných zjištěních bylo zastoupeno rovněž téma konfliktu mezi vlastními a přijatými dětmi. Pro vlastní děti bylo obtížné vyrovnat se s určitými projevy chování sourozenců v pěstounské péči, mezi nimi s hrubostí a nápadnými/výbušnými projevy (Martin, 1993; Swan, 2002), či negativními způsoby chování přijatých dětí vůči rodičům (Younes a Harp, 2007). Výzkumná zjištění poukázala též na obavy vlastních dětí spojené

jak s obavami o vlastní osobu, respektive svou roli a pozici (Watson a Jones, 2002), tak se starostí o pohodu (tzv. „well-being“) sourozenců v pěstounské péči (Younes a Harp, 2007), či dopadem obtíží sourozenců v pěstounské péči na jejich rodiče (Swan, 2002; Watson a Jones, 2002; Younes a Harp, 2007; Höjer, 2007). Děti, které si obtěžující chování přijatých dětí uvedly do souvislosti s nepříznivými ranými zkušenostmi, vykazovaly pro takové chování větší pochopení (Höjer, 2007) nebo na něj dokonce reagovaly snahou přichozí dítě podpořit v adaptaci na nové prostředí (Kratochvílová, 2007).

V tématu vázaném na vznik a další průběh pěstounské péče zazněla nedostatečnost informací a příprav na realitu pěstounství (Poland a Groze, 1993; Martin, 1993; Younes a Harp, 2007), jakožto na změny, k nimž s příchodem dítěte do rodiny dochází, jako například změnu pravidel v domácnosti rodiny (Poland a Groze, 1993; Twigg, 1994; Younes a Harp, 2007). Ve výzkumech byl zmiňován rovněž subjektivně vnímaný tlak na zodpovědnost, péči a porozumění (Swan, 2002), potřebu být přichozímu dítěti dobrým vzorem (Younes a Harp, 2007), či odlišná očekávání rodičů ve vztahu k chování a disciplíně jejich a přichozího dítěte (Spears a Cross, 2003). Ve spojitosti s odchodem dítěte z rodiny se ukázalo, že pro děti, které vztah se „sourozenci“ v pěstounské péči hodnotily kladně, byl odchod dítěte, obdobně jako dopad jeho odchodu na vztahy v rodině, vnímán náročným (Kaplan, 1988; Swan, 2002; Watson a Jones, 2002; Spears a Cross, 2003; Younes a Harp, 2007).

Mezi způsoby, jimiž se vlastní děti vyrovnávaly s danou skutečností, byly identifikovány vytvoření pomyslného vlastního prostoru v rodině, kam mohli „utéci od pěstounské zkušenosti“ (Poland a Groze, 1993), izolování se (Younes a Harp, 2007) či neodkrývání emocí (Martin, 1993; Swan, 2002). Zvláště ztráta pozornosti, role nebo pozice v rodině byly jednou ze zkušeností, kterou vlastní děti nedokázali s rodiči sdílet (Twigg, 1994, Swan, 2002). Twigg a Swanová (2007) v této souvislosti upozorňují na problematiku předčasné vyspělosti, kterou Pugh (1996, in Twigg a Swan, 2007) označuje jako „ztrátu nevinnosti“, jenž může souviset s požadavkem na větší autonomii dítěte s ohledem na čas a pozornost, které péče o přichozí dítě vyžaduje (Martin, 1993), nebo s úkoly plynoucími z nové role dítěte, mezi nimi být pozitivním modelem či spolupodílet se na péči (Twigg a Swan, 2007).

Ve výzkumných zjištěních bylo zastoupeno rovněž téma odchodu dítěte z rodiny související s dočasností pěstounské péče, která se zejména v souvislosti s rozvíjejícím se institutem pěstounské na přechodnou dobu stává aktuálním i v našich podmínkách. Zjištění se týkala extrémní náročnosti této fáze (Eastman, 1979, in Sapáková, 2011), spojené

s prožitky ztráty (Younes a Harp, 2007), zármutku a emoční úzkosti (Poland a Groze, 1993).

Významnou proměnnou, jak poukazují Twigg a Swanová (2007), byly opakovaně identifikovány věk a pohlaví vlastních a přijatých dětí, ačkoliv existující výzkum na toto téma je slabý a nekonzistentní. Zatímco malý věkový rozestup mezi vlastním a přijatým sourozencem hovořil spíše pro výskyt problémů (Ellis, 1972; Kelly, 2000; Höjer a Nordenfors, 2003; in Twigg a Swan, 2007), přijetí o několik let mladšího sourozence svědčilo pro lepší rodinné fungování (Pugh, 1996; Berridge a Cleaver, 1987; Twigg, 1993, in Twigg a Swan, 2007). To, jak poukazují Twigg a Swanová (2007), může souviset s následujícími skutečnostmi – přijaté děti se nesnaží včlenit mezi přátele vlastního dítěte, což jimi je rozpačitě přijímáno, pro vlastní děti je snazší se identifikovat s rodiči a zapojit se do poskytování péče, či že mladší sourozenci méně ohrožují pozici a roli dítěte v rodině.

Otázka vlivu pohlaví nebyla rozpracována o mnoho více, nicméně dosavadní zjištění vypovídají, že zatímco pro dospívající dítě může být přijetí dítěte opačného pohlaví problematickým, mladší děti reagují na sourozence opačného pohlaví spíše pozitivně, což může souviset s pocitem menšího ohrožení jejich pozice a role či menší pravděpodobností dělení se o vlastní pokoj, hračky či přátele (Twigg a Swan, 2007).

4 SHRUTÍ VÝCHODISEK PRO VÝZKUMNOU ČÁST

Ve světle zjištění plynoucích z dosavadních výzkumů lze hovořit o řadě pozitivních i negativních zkušeností s pěstounstvím učiněných vlastními dětmi rodičů poskytujících pěstounskou péči. A ačkoliv ony negativní zkušenosti nejsou nezanedbatelnými, nelze opomínat ani nemalý význam zkušeností pozitivních, které může život se sourozencem v pěstounské péči přinést a život vlastního dítěte, potažmo celé rodiny, v mnohém obohatit.

V předchozí kapitole bylo poukázáno na nejčastěji se objevující zkušenosti či obavy identifikované vlastními dětmi rodičů poskytujících pěstounskou péči, podávajících nám obraz toho, co víme o jejich světě. Smíšený obraz zkušeností spojených s životem v rodině poskytující pěstounskou péči přitom svědčí o komplexnosti celé problematiky.

S příchodem dítěte do rodiny dochází k nemalým změnám odrážejícím se v rodinném systému. Přijetí dítěte do pěstounské péče vede ke vzniku nových rolí a současně ztrátě jiných (Wilkes, 1974, in Twigg a Swan, 2007). Zatímco na přínos související se zkušeností pěstounství lze usuzovat z pozitiv uvedených v kapitole 3.2, negativní (uvedené tamtéž) jsou patrné ze sdílení obávané či reálné ztráty role či pozice v rodině, zvláště ve vztahu k rodičům (Twigg a Swan, 2007). Pocit ztráty vztahující se k roli a pozici v rodině přitom patří mezi nejčastěji zmiňované.

Jak lze usuzovat z pozitiv plynoucích ze zkušenosti s pěstounstvím, ta se může kladně promítnout v rozvoji osobnosti dítěte, jeho vlastnostech, schopnostech a dovednostech. Mimoto, tato učiněná zkušenost vedla u řady vlastních dětí k pocitům hrdosti a ocenění vlastních rodičů (Younes a Harp, 2007) a vděčnosti za vlastní rodinu (Poland a Groze, 1993; Younes a Harp, 2007).

Pokud se týká reflektování možných negativních dopadů zkušenosti s pěstounstvím na vlastní děti, rodiče ne vždy rozeznali těžkosti, které jejich děti prožívají, eventuálně očekávali, že to jejich děti zvládnou (Höjer, 2007). Jak poukazuje též Kaplanová (1988), rodiče mohou podceňovat obavy vlastních dětí a současně předpokládat jejich větší vyspělost, než jaká však ve skutečnosti je. Je nasnadě se proto ptát, do jaké míry jsou vlastní děti žijící v pěstounských rodinách ovlivněny příchodem nového, „cizího“, dítěte. Jak zdůrazňuje Martin (1993), rodiče musí vzít v úvahu nároky, které s sebou příchod dítěte do rodiny představuje pro vlastní, v rodině žijící děti.

Mimoto, zatímco je žadatelům o pěstounskou péči poskytována průběžná podpora již ve fázi rozhodování o přijetí dítěte do pěstounské péče, již následuje dlouhodobá, systematická příprava na jeho příchod, vlastní děti žadatelů jsou v tomto ohledu nezřídka

opomíjeni a jejich potřeba obdobné podpory a přípravy podceňována, přestože, jak dokládají Watson a Jones (2002), i ony mají potřebu se v nové situaci orientovat a plně jí porozumět. Nadto, jsou-li vlastní děti patřičně informovány a zapojeny do procesu rozhodování, jsou schopny se lépe chránit před potenciálními problémy (Martin, 1993).

Nebudou-li potřeby vlastních dětí žijících v pěstounských rodinách slyšeny a brány v úvahu, budeme se pravděpodobně potýkat s týmiž potížemi, jimž mnohé děti čelí a které byly nastíněny v předchozí kapitole. Jejich včasné rozpoznání a patřičná intervence přitom napomáhají předcházet rozkolům či v konečném důsledku rozpadu pěstounské rodiny. Neměli bychom proto zlehčovat či přehlížet význam uvedených zjištění, nejen kvůli dopadům pěstounské péče na rodinné fungování a prožívání vlastních dětí, ale též kvůli dětem, které do rodiny přicházejí, neboť podpůrné vztahy, které mezi sebou děti vytvářejí, jsou, jak poukazuje Matějček (2002), vydatným stimulujícím prostředím.

Zde uvedená zjištění vztahující se k dané problematice, o nichž je blíže pojednáno v kapitole 3.2, jsou východiskem výzkumné části této práce.

5 CÍLE VÝZKUMU

Výzkumná část této práce byla cílena na zmapování skutečnosti, jaký měla zkušenost pěstounství dopad na život biologických dětí a jejich rodin se zaměřením na proměnu vztahů v rodině po přijetí dítěte do pěstounské péče, včetně hodnocení významu této zkušenosti hlediskem biologických dětí a jejich rodičů – pěstounů.

V uvedeném cíli jsou implicitně obsaženy *výzkumné otázky*, které je možno formulovat následovně:

- Jak je členy rodiny nazírána příprava na přijetí dítěte do pěstounské péče?
- Jak se příchod dítěte svěřeného do pěstounské péče promítl do života rodiny a jejích vztahů?
- Jaký význam měla zkušenost pěstounství pro vlastní děti žijící v rodině?

Předkládaný výzkum má přispět k určité míře poznání, jež byla doposud v této oblasti učiněna. Jak již bylo nastíněno v kapitole věnované přehledu dosavadních výzkumů (viz kapitola 3), výzkum zaměřující se na zkušenost s pěstounstvím, kterou učinily biologické děti žijící v pěstounských rodinách, je navzdory významu daného tématu málo konzistentní a systematický. V České republice je přitom výzkum uvedeného tématu stále víceméně ojedinělým, početnějšího zastoupení se tomuto tématu dostává v pracích zahraničních autorů. Nicméně přestože jsou zjištění zahraničních autorů přínosná, jejich generalizaci významně ovlivňují odlišnosti plynoucí z legislativní praxe a tradice institutu pěstounské péče v jednotlivých zemích.

6 METODOLOGICKÝ RÁMEC VÝZKUMU

Následující kapitola je věnována ozřejmění metodologie výzkumu. Seznámí čtenáře s charakteristikami výběrového souboru, metodou získávání, analýzy a zpracování dat, a v neposlední řadě s etickými aspekty tohoto výzkumu, jehož metodologickým zázemím byl kvalitativní přístup.

6.1 Výběrový soubor

K výběru respondentů výzkumu bylo přistoupeno *metodou záměrného výběru přes instituci*, a sice oslovením neziskových organizací pověřených k výkonu sociálně právní ochrany dětí s žádostí o postoupení oslovovacího dopisu pěstounským rodinám s nabídkou účasti ve výzkumu. Participantí vybraní touto metodou se následně stali informátory pro doporučení dalších kontaktů, načež byla část participantů vybrána *metodou sněhové koule*. Uvedené metody výběru byly zvoleny s ohledem na skutečnost, že se jedná o poměrně úzkou, respektive specifickou populaci¹, sdružující se zejména při neziskových organizacích pověřených k výkonu sociálně právní ochrany dětí a sítí kontaktů mezi sebou navzájem.

Kritéria pro výběr participantů byla následující:

- pěstounská rodina s biologickým dítětem/děťmi nad 10 let věku,
- alespoň jedno dítě svěřené do pěstounské péče,
- trvání pěstounské péče v délce alespoň jeden rok;
- s ohledem na specifika jednotlivých forem pěstounské péče byla kritériem rovněž tzv. „tradiční“, dlouhodobá pěstounská péče.

Výzkumu se zúčastnilo celkem *osm pěstounských rodin*, respektive *dvacet přímých účastníků výzkumu*, z toho jedenáct biologických dětí a devět pěstounů (jeden manželský pár). Pro větší přehlednost uvádím základní charakteristiku rodin, zahrnující počet biologických a přijatých dětí, včetně jejich věku v době příchodu do rodiny, v tabulce níže. Ta je následována stručnou charakteristikou rodiny.

Kromě údajů níže uvedených existují i další, tzv. „zásobní“, údaje týkající se rodinné anamnézy, eventuálně osobní anamnézy přijatých dětí, které zde pro jejich obsažnost a zachování anonymity rodin/participantů neuvádím.

¹ K 31. 12. 2013 bylo evidováno celkem 11417 osob majících svěřeno alespoň jedno dítě do pěstounské péče. Bližší informace (např. o struktuře rodiny, existenci či počtu vlastních dětí, apod.) nejsou sledovány. (Roční výkaz o sociálně právní ochraně dětí za rok 2013)

Tabulka č. 1: Charakteristika výběrového souboru

Rodina	Biologické dítě/děti² (pohlaví/věk)	Sourozenci vlastní (pohlaví/věk)	Sourozenci v PP (pohlaví/věk)	Věk biologického dítěte při příchodu sourozence v PP	Věk přijatého dítěte při svěřeni do PP
A	dívka, 18	chlapec, 23	dívka, 16	5	2,5
			chlapec, 15	14	10
			dívka, 8	17	6
			dívka, 7	17	5
				10	
B	dívka, 22	chlapec, 31	dívka, 13	16	1
			chlapec, 8	18	2
			chlapec, 4	6	1 měsíc
			dívka, 18	12	
				15	
C	dívka, 35³	dívka, 34	dívka, 25	15	5
			dívka, 22	19	6
			chlapec, 23	20	8
			chlapec, 18	23	4
D	chlapec, 21	chlapec, 23	dívka, 6	18	3
			dívka, 17	chlapec, 20	14
E	chlapec, 23		dívka, 10	18	5
			chlapec, 15		10
F	dívka, 11	dívka, 8	chlapec, 5	6	3 měsíce
			chlapec, 3	9	8 měsíců
G	dívka, 18	dívka, 25 chlapec, 23	chlapec, 21	2,5	4
			chlapec, 19	12	13
			dívka, 23	12	14
			dívka, 15	13	10
H	dívka, 19		chlapec, 13	10	4

² Biologické děti pěstounů, které se zúčastnily výzkumu; biologické děti pěstounů, kteří se výzkumu neúčastnili, jsou uvedeni ve sloupci „sourozenci vlastní“.

³ S ohledem na terminologickou jednotnost ponechávám označení „dívka“; totožné označení uvádím rovněž u ostatních již dospělých biologických dětí rodičů – pěstounů.

Rodinu „A“ tvoří manželský pár, dvě biologické děti a čtyři děti v pěstounské péči. Starší syn v domácnosti již téměř nesetrvává, není s rodinou v pravidelném kontaktu. Manžel s vlastní účastí ve výzkumu nesouhlasil.

Rodinu „B“ tvoří matka – pěstounka, partner matky, dvě biologické děti, nevlastní dcera a tři děti v pěstounské péči. Nevlastní dcera přišla do rodiny se svým otcem, nyní partnerem matky v době, kdy bylo do péče pěstounky svěřeno první dítě (r. 2003). Syn a starší dcera žijí odděleně, syn se s rodinou vídá sporadicky, dcera je s rodinou v pravidelném kontaktu.

Rodinu „C“ tvoří matka, dvě biologické dcery a čtyři děti v pěstounské péči. Matka žije od smrti manžela s dětmi sama. Přijaté děti žijí v jedné domácnosti s matkou, biologické dcery žijí odděleně, starší dcera je s rodinou v pravidelném kontaktu.

Rodinu „D“ tvoří manželský pár, čtyři biologické děti a jedno dítě v pěstounské péči. Nejstarší syn žije mimo republiku, zbylé děti v domácnosti.

Rodinu „E“ tvoří manželský pár, dvě biologické děti a jedno dítě v pěstounské péči. Starší syn studuje vysokou školu mimo místo bydliště, s rodinou je v pravidelném kontaktu, přijíždí na víkendy. Manžel s účastí ve výzkumu nesouhlasil.

Rodinu „F“ tvoří manželský pár, dvě biologické děti a jedno dítě v pěstounské péči. Manžel s účastí ve výzkumu nesouhlasil.

Rodinu „G“ tvoří matka – pěstounka, partner matky, tři biologické děti a čtyři děti v pěstounské péči. V domácnosti s matkou a jejím partnerem žijí nejmladší biologické a přijaté dítě, ostatní žijí odděleně.

Rodinu „H“ tvoří matka, biologické dítě a dítě v pěstounské péči. Otec biologické dcery ze vztahu odešel krátce po jejím narození, partnerský vztah v současné době matka nemá.

6.2 Metody získávání dat a průběh sběru dat

Za účelem získání respektive tvorby dat jsem zvolila metodu *rozhovoru* doprovázenou administrací *Testu rodinného systému* (FAST).

Jak poukazuje Sobotková (2007), přestože má rozhovor s rodinou přinášet důležité informace o rodině, neměl by ztratit charakter přirozeného autentického rozhovoru. S ohledem na uvedené jsem zvolila metodu *polostrukturovaného rozhovoru*, o níž

Miovský (2006) hovoří jako o zřejmě vůbec nejrozšířenější metodě rozhovoru řešící řadu nevýhod nestrukturovaného a plně strukturovaného rozhovoru.

Na realizaci polostrukturovaného rozhovoru plynule navázala administrace *Testu rodinného systému (FAST)* coby další, víceméně rozhovor doplňující metody. Uvedená testová metoda vychází ze systémového přístupu k rodině, využití nalézá v oblasti výzkumu, klinické a poradenské praxi, diagnostice či hodnocení účinnosti terapie, přičemž hlavním cílem aplikace této testové metody je analýza rodinných procesů a vztahů. (Sobotková, 2007).

Sběr dat probíhal v období od druhé poloviny roku 2014 do poloviny února 2015. S rodinami, které mne na základě mého oslovovacího dopisu kontaktovaly a vyjádřily ochotu k zapojení ve výzkumu, byl sjednán termín osobního setkání s preferencí návštěvy v rodině. S rodinami, s nimiž se nepodařilo domluvit osobní setkání v rodině, byla hledána taková alternativa, aby rodina měla dobré podmínky k uvolněnému rozhovoru; v případě dvou rodin bylo setkání na přání jedné rodiny realizováno v pracovně psychologa neziskové organizace v místě bydliště rodiny, na přání druhé v kavárenském zařízení. Rozhovor probíhal s rodičem a dítětem odděleně, nebylo-li výslovným požadavkem rodiče či dítěte, aby rozhovor probíhal za přítomnosti rodiče, jak se událo v jednom případě.

V souladu s tvrzením Hendla (2005) o potřebě prolomit případné psychické bariéry předcházel rozhovoru vzájemné seznámení se členy rodiny a volná konverzace. Pozornost jsem věnovala rovněž tomu, aby členové rodiny byli ke spolupráci adekvátně motivováni, protože jsem čas věnovala též ozřejmění účelu výzkumu.

V průběhu rozhovoru samého jsem se zaměřovala na následující okruhy otázek, formulované na základě zkušenosti a dosavadního poznání. První okruh se týkal zapojení biologického dítěte do procesu rozhodování a příprav na výkon pěstounské péče, na tento navázal okruh věnovaný změnám v životě rodiny po přijetí dítěte do pěstounské péče a jejich odrazu v prožívání vlastních dětí následovaný okruhem zaměřeným na průmět těchto změn v postavení vlastního dítěte a vývoji jeho osobnosti, načež rozhovor uzavíral čtvrtý okruh věnovaný proměnám vztahů v rodině po přijetí dítěte do pěstounské péče. Uvedené okruhy byly shodné pro biologické děti i jejich rodiče, konkrétní formulace otázek sytících jednotlivé okruhy jsou přílohou č. 5 a 6 této práce.

Během rozhovoru jsem dbala na dostatečné množství času pro odpovědi na přímé otázky i spontánní sdělení, čímž bylo umožněno doplnit výpověď dalšími skutečnostmi, aby vznikl úplný obraz dané skutečnosti; pokud se zdálo, že otázka nebyla zcela

srozumitelná, případně odpověď zazněla stručně či bezobsažně, formulovala jsem ad hoc otázky s cílem dosáhnout informačně hodnotných odpovědí.

Po zodpovězení uvedených okruhů otázek bylo přistoupeno k administraci Testu rodinného systému. Ten, jak poukazuje Sobotková (2007), může být použit pružně v různých podobách a obměnách, přičemž nabízí velmi široké možnosti interpretace testových výsledků.

Pro účely tohoto výzkumu byl Test rodinného systému (FAST) administrován *individuálně*, jednotlivými členy rodiny, pouze manželský pár účastníci se výzkumu vytvářel interaktivní reprezentaci. Participantů byli instruováni ke znázornění typické situace v rodině (*typická reprezentace rodiny*) ve dvou životních etapách – v době před přijetím dítěte do pěstounské péče a v současnosti.

6.3 Metody zpracování a analýzy dat

Audiozáznamy z rozhovorů, které jsem zvolila pro výhodu komplexnosti a autentičnosti tohoto způsobu fixace dat, byly převedeny do textové podoby. Transkribované verze rozhovorů byly následně upraveny pomocí techniky redukce prvního řádu do plynulejší podoby, vhodné pro další analytickou práci. Jak upozorňuje Čermák a Lindénová (2000, in Miovský, 2006), je transkribovaná verze textu méně přehlednou, přičemž pro značné množství textu a jevů rozdělujících text na krátké, nenavazující úseky, znesnadňuje čtenáři sledovat základní linii rozhovoru.

Redukcí textu prvního řádu byly v transkribovaném textu vynechány části vět nesdělujících identifikovatelnou explicitně vyjádřenou informaci, slova tvořící tzv. slovní vatu, parajazykové projevy bez zjevného komunikačního významu, došlo rovněž k očištění textu od výrazů narušujících jeho plynulost a nenesoucích žádnou další informaci.

Pro následnou analýzu dat jsem zvolila metodu vytváření trsů. Ta, jak uvádí Miovský (2006), slouží k seskupení a konceptualizaci výroků do skupin (kategorií/trsů) vznikajících na základě vzájemného překryvu/podobnosti mezi identifikovanými jednotkami. Společným znakem takovéto kategorie je zde *tematický překryv* daný vyhledáním těch pasáží ve výrociích participantů, které se týkají úzce ohraničeného tématu.

Na základě uvedeného postupu byly identifikovány jednotlivé kategorie/trsy a k nim příslušející subkategorie pro zpřesnění významu. Souhrnný přehled těchto kategorií/subkategorií je uveden v kapitole 7 věnované výsledkům tohoto výzkumu.

Test rodinného systému (FAST) umožňuje rodinné vztahy popsat v termínech kvantitativních a/nebo kvalitativních. S ohledem na účel tohoto výzkumu byl tento zaměřen na hodnocení dimenzí *koheze rodinné struktury a hierarchie v rodinných vztazích*, které do značné míry rodinné vztahy ovlivňují.

Zde uvedené dimenze byly u výzkumného souboru hodnoceny na úrovni rodinné a subsystémové – v sourozeneckém subsystému, ve znázornění typické reprezentace rodiny ve dvou časových etapách – v době před přijetím dítěte do pěstounské péče a v současnosti, a sice s přihlédnutím ke změnám v úrovních těchto dvou dimenzí ve zde uvedených obdobích.

Kombinací těchto dvou dimenzí byl následně určen *typ vztahové struktury* a posléze hodnoceny *rozdíly v percepci* v typické reprezentaci rodiny mezi jejími jednotlivými členy, obé již pouze v typické reprezentaci rodiny vztahující se k současnosti.

Při hodnocení uvedených dimenzí, určení typu vztahové struktury a výpočtu rozdílu v percepci, obdobně jako při administraci tohoto testu, bylo postupováno v souladu s instrukcemi uvedenými v manuálu Testu rodinného systému (FAST).

6.4 Etické aspekty výzkumu

Etické otázky mají v psychologickém výzkumu své opodstatněné místo. Každý výzkum má své etické dimenze, které, jak upozorňuje kupříkladu Hendl (2005), je nezbytné zvažovat.

Před samotnou účastí ve výzkumu byli jeho participanté požádáni o vyslovení souhlasu s účastí ve výzkumu, v případě dvou nezletilých dětí byl souhlas vysloven také jejich zákonnými zástupci – rodiči.

Participantům byla podána úplná informace o výzkumu, byli obeznámeni s jeho účelem a rovněž s právem z výzkumu odstoupit, včetně respektování tohoto eventuálního požadavku nezletilého, neboť, jak uvádí Hendl (2005), je poučení účastníků o právech a zásadách spolupráce nezbytnou součástí výzkumu.

Rozhovor byl se souhlasem participantů zaznamenáván na diktafon, přičemž svolení s touto formou fixace dat po dobu nezbytně nutnou pro jejich zpracování dali všichni participanté výzkumu. Ti byli rovněž informováni, že údaje, které by mohly vést k identifikaci jedince/rodiny, budou při transkripci rozhovoru změněna. Z uvedeného důvodu jsou jména osob a názvy míst ve výrocích participantů fiktivní.

7 VÝSLEDKY

Následující kapitola bude věnována prezentaci výsledků předkládaného výzkumu. Tyto, získané analýzou polostrukturovaných rozhovorů, budou prezentovány v podkapitole 7.1 dle na tomto základě identifikovaných kategorií (souhrnný přehled základních kategorií/subkategorií viz níže), výsledky administrovaného Testu rodinného systému (FAST) budou prezentovány posléze.

7.1 Polostrukturovaný rozhovor

Na základě rozboru **rozhovorů s biologickými dětmi** rodičů – pěstounů byly identifikovány následující kategorie a k nim příslušející subkategorie:

- I. Dobrovolnost náhradního sourozenectví
 - a. Zahrnutí do rozhodování o přijetí dítěte do pěstounské péče
 - b. Postoj k přijetí dítěte do pěstounské péče
 - c. Reflektovaný význam dobrovolnosti náhradního sourozenectví
- II. Příprava na přijetí dítěte do pěstounské péče
 - a. Podoba příprav na přijetí dítěte do pěstounské péče
 - b. Informovanost o přichozím dítěti
- III. Reakce a přizpůsobení vlastního dítěte na přichozí dítě
- IV. Konsekvence přijetí dítěte do pěstounské péče
 - a. Vliv na vývoj osobnosti dítěte
 - b. Proměna rolí
 - c. Proměna vztahů v rodině
- V. Zisky pěstounství
- VI. Ztráty pěstounství

Výše uvedené kategorie/subkategorie dokládám vybranými výroky participantů je sytícími. Vybrané výroky, které nejvýstižněji charakterizují danou kategorii/subkategorii, jsou u těchto uvedeny kurzívou formou citací z přepisu rozhovorů.

- I. Dobrovolnost náhradního sourozenectví**
 - a. Zahrnutí do rozhodování o přijetí dítěte do pěstounské péče**

Všech jedenáct participantů shodně uvedlo, že o úmyslu přijmout dítě do pěstounské péče s nimi rodiče hovořili. Lišil se pouze charakter jejich zahrnutí do procesu

rozhodování, přičemž pouze jeden participant vypovídal nikoliv přímo o zahrnutí do tohoto procesu, nýbrž o oznámení této skutečnosti.

Deset participantů hovořilo o charakteru zahrnutí do tohoto procesu ve smyslu možnosti vyjádření svého názoru, přičemž pět z těchto participantů současně akcentovalo skutečnost, že rodiče buď přímo dbali na vyslovení jejich souhlasu s příchodem dítěte, nebo se tito participanté domnívali, že jejich souhlas by byl pro rodiče určující.

„Když přišla Dara, tak jsem byla malá, v tomhle smyslu asi ne, ale u dalších dětí jsme hodně řešili náš názor. Tam si myslím, že kdybychom s tím nesouhlasili, že by to naši řešili, nenechali to jen tak.“ (Adéla, 18, rodina A)

„On když přišel Míša, tak to mi bylo dva a půl, takže to si celkem nepamatuju, ale u dalších dětí jsme se jako rodina sešli a diskutovali o tom. Určitě to s námi mamka řešila, jestli bysme s tím souhlasili.“ (Anežka, 18, rodina G)

Dva z těchto participantů se rovněž podíleli přímo na formulaci požadavků ve vztahu k příchozímu dítěti.

„Jo, mamka se mě i ptala, jestli chci, aby to byla holčička, třeba.“ (Pavel, 15, rodina E)

„Vzpomínám si, že jsem s mámou tenkrát vyplňovala i takový ten formulář, jaké dítě bychom chtěly.“ (Eliška, 22, rodina B)

Pouze jeden participant hovořil o charakteru rozhovoru s rodiči jako o jejich oznámení této skutečnosti.

„Oni mi to jako říkali, že k nám přijde chlapeček, teda chtěli chlapečka, protože jsme byly už dvě holky.“ (Monika, 11, rodina F)

b. Postoj k přijetí dítěte do pěstounské péče

Z výpovědí deseti participantů je patrné, že byli myšlenkou příchodu nového sourozence zaujati, přičemž bylo zjevně pozitivní ladění vůči této možné skutečnosti.

„Já jsem byla v podstatě ráda. (...) Já jsem to vlastně přijala dobře, i tu pěstounskou péči, neměla jsem k tomu žádné záporné vztahy.“ (Beáta, 18, rodina B)

„Já byla nadšená, pro mě to byla příležitost k novému sourozenci.“ (Eliška, 22, rodina B)

„Když nám to řekli, a ptali se, co my na to, tak jsem toho byla docela nadšená, já jsem vždycky chtěla mladšího sourozence, takže mi to přišlo jako fajn nápad.“ (Sofie, 17, rodina D)

Pouze jeden participant vypovídal o neutrálním přístupu k této možné skutečnosti, kterou zdůvodňoval odchodem z domova na vysokou školu mimo místo jeho bydliště.

„Bylo mi to víceméně jedno, věděl jsem, že za chvíli půjdu pryč na vysokou, že je to jejich věc, jak to tady zvládnou, mě se to týkalo minimálně, ale nevadilo mi to.“ (Roman, 23, rodina E)

Ze šesti participantů, k nimž bylo s odstupem času od přijetí prvního dítěte přijato druhé či další dítě, vypovídali tři o posunu v postoji k příchodu dalšího sourozence ve smyslu „ochladnutí“ původního nadšení.

„Já jsem tehdy byla nadšená, protože jsem netušila, co to obnáší. (...) S bráškou, to bylo o hodně později, to bylo úplně jinak. Taky to nadšení už nebylo jako tehdy.“ (Adéla, 18, rodina A)

„Co se týká bráchy, tak mi to už nebylo úplně libý, ale brala jsem to.“ (Eliška, 22, rodina B)

c. Reflektovaný význam dobrovolnosti náhradního sourozenectví

Všech jedenáct participantů se shodovalo v názoru, že zahrnutí vlastních dětí do procesu rozhodování o přijetí dítěte do pěstounské péče je důležité, nicméně zdůvodnění této skutečnosti jednotlivými participanty se lišilo.

Ve výpovědích čtyř participantů byl patrný akcent na význam zapojení do tohoto procesu z hlediska vlastního prožívání či sžívání s příchozím dítětem.

„Je to důležitý, protože když z toho rodiče děti vypustí, není to pro ně takovej zážitek přijetí dítěte.“ (Eliška, 22, rodina B)

„Určitě, asi i kvůli těm dětem, co přijdou, aby si k sobě víc našly tu cestu.“ (Beáta, 18, rodina B)

Ve výrocích tří participantů zazněla důležitost jejich zapojení do tohoto procesu v souvislosti se schopností se lépe vyrovnat se situacemi, které s příchodem dítěte do pěstounské péče mohou nastat.

„Protože si myslím, že se pak děti, nebo rodina vůbec lépe vyrovná se všemi situacemi, které nastanou.“ (Kristýna, 35, rodina C)

„Je to důležité, aby se v budoucnu předešlo nějakým problémům nebo sporům. Když si rodina vezme nějaké dítě, neměla by tím sama sebe zruinovat, takže záleží na biologických dětech, jaký na to mají názor.“ (Anežka, 18, G)

Tři participanté zdůrazňovali význam zahrnutí do tohoto procesu v kontextu vnímání vlastní důležitosti ze strany rodičů a respektu k vlastnímu názoru.

„Myslím, že je důležitý, ukázat dětem, že na jejich názoru záleží.“ (Matouš, 21, rodina D)

„Je důležitý, aby o tom rodiče se mnou mluvili, vědět, že někdo můj názor poslouchá. Říct ho je hezký, ale musí vás někdo poslouchat.“ (Roman, 23, rodina E)

Jeden participant zdůvodnil význam zapojení do procesu rozhodování z důvodu vlivu na rodinu a její členy, který s sebou příchod nového sourozence do rodiny přináší.

„Myslím, že je to důležité, protože to nakonec ovlivní všechny v rodině, rodiče i děti.“ (Anna, 17, rodina H)

II. Příprava na přijetí dítěte do pěstounské péče

a. Podoba příprav na přijetí dítěte do pěstounské péče

Obdobně zahrnutí do procesu rozhodování o přijetí dítěte do pěstounské péče vypovídali participant taktéž o zahrnutí do procesu příprav na příchod nového sourozence. Žádný z participantů se nevyslovil v tom smyslu, že by do příprav na příchod sourozence zahrnut nebyl, ačkoliv někteří participant připouštěli, že si na období před příchodem sourozence zcela přesně nepamatují.

Osmdesát participantů hovořilo o tzv. „technické“ přípravě na příchod sourozence, tzn. o přípravě vybavy, potřebných pomůcek, či uspořádání prostor, z toho dva též o společně stráveném čase s příchozím dítětem před jeho příchodem do rodiny.

„S mámou jsme se snažily připravit byt, aby se u nás cítila dobře. Těsně předtím, než k nám Markétka přišla, jsme koupily dětský nábytek do pokojíčku a další drobnosti, aby se jí u nás líbilo.“ (Anička, 17, rodina H)

„Sháněly jsme postýlku, natírala jsem ji, svoje plyšáky jsem jí tam dávala, to jsem se nemohla dočkat, to byly ty přípravy.“ (Eliška, 22, rodina B)

Pět participantů vypovídalo o seznámení s dítětem a společně stráveném čase před jeho příchodem do rodiny.

„Tak, že jsme se s ní viděli ještě předtím, než k nám přišla, že jsme měli nějakou společnou akci.“ (Roman, 23, rodina E)

„Třeba Bára u nás byla nejdřív na pár návštěv a pak teprve, když všechno dopadlo dobře, tak se rozhodlo, že by u nás byla natrvalo.“ (Anežka, 18, rodina G)

b. Informovanost o příchozím dítěti

Každý z participantů o příchozím dítěti věděl minimálně informace o pohlaví, věku, etnické příslušnosti a vzhledu dítěte z předložené fotografie, eventuálně návštěvy dítěte.

O znalosti dalších informací týkajících se životního příběhu přijatého dítěte vypovídalo devět participantů.

„Vzpomínám si taky, že jsme řešili její biologický rodiče, měli jsme strach, že nám ji třeba vezmou.“ (Karolína, 35, rodina C)

„Tak já jsem ji z těch návštěv viděl, tak jsem věděl, jak vypadá a tak a proč je asi jako v děčáku.“ (Pavel, 15, rodina E)

„Skoro nic, já až časem jsem si poskládala, jak to bylo a tak. Ale že to bude chlapeček, budou mu čtyři měsíce, a že to bude Rom, to jsem věděla.“ (Monika, 11, rodina F)

Dva z devíti uváděných participantů spontánně vyzdvihli též význam informování o příchodím dítěti z důvodu porozumění jeho chování a vcítění se do příchodího dítěte.

„U Dary úplně nevím, ale u dalších sourozenců jsem věděla, co zhruba mají za sebou. Myslím, že je to důležitý, když chcete pochopit, proč se chovají tak, jak se chovají.“ (Adéla, 18, rodina A)

„Věděla jsem v podstatě všechno, co věděla mamka, abychom s nimi dokázali soucítit, kdyby měly nějaké problémy.“ (Anežka, 18, rodina G)

III. Reakce a přizpůsobení vlastního dítěte na příchodí dítě

Spektrum emocí, které se ve výpovědích participantů v souvislosti s příchodem pěstounského sourozence objevilo, zahrnovalo jak emoce pozitivní, tak negativní.

Osm participantů připustilo, že se potýkali jak s pozitivními, tak negativními emocemi, zbylí tři participanté odžívání negativních emocí negovali.

„Já jsem tehdy byla nadšená, protože jsem netušila, co to obnáší. S bráchou jsem měla hezký vztah a myslela jsem si, že to bude stejný. Když jsme přivezli Daru, tak to byl šok. (...) S bráškou, to bylo o hodně později, to bylo úplně jinak. Už jsem na to byla psychicky připravená, tak to bylo lehčí, ale ne lehký.“ (Adéla, 18, rodina A)

„Myslím, že těžkýho pro mě nic nebylo.“ (Beáta, 18, rodina B)

Odžívání negativních emocí souviselo zejména s nenaplněnými očekáváními, problematickým chováním sourozence, ztrátou soukromí, narušením klidu, umenšením pozornosti a času rodičů, či přístupem sourozence vůči rodiči. V jednom případě participant nedokázal svou rozladu zdůvodnit.

„Někdy jsem brečela jen tak, nevěděla jsem proč.“ (Adéla, 18, rodina A)

„Dokonce jsem i nesmyslně cítila něco jako žárlivost. Prostě u Báry mi přišlo, že je cizí dítě a najednou se objímala s mojí mamkou.“ (Anežka, 18, rodina G)

„I když jsem se na Mirku těšila, bylo to něco nového a hlavně když s ní byly problémy a zlobila, tak mě to štvalo. Já jsem pak byla našťvaná na ni, a i na sebe, že to nezvládám.“
(Anna, 17, rodina H)

„... už jsem to jako nevydržela, jak se Petr k mámě choval, vlastně pořád chová.“
(Kristýna, 35, rodina C)

Dva participantů se rovněž přihlásili k občasně myšlence představ, v nichž zkušenost pěstounské péče nefigurovala.

„Občas jsem měla blbou náladu, byla jsem našťvaná, napadly mě ty myšlenky, kdybychom si děti nebrali, ale pak jsem si řekla, že je to dobře.“ (Adéla, 18, rodina A)

„Někdy jsem si i říkala, že to nebyl dobrý nápad, vzít si ji z děcáku.“ (Anna, 17, rodina H)

Ačkoliv se ve výpovědích participantů negativní emoce objevovaly, vytvářely výpovědi participantů převážně pozitivní obraz této zkušenosti.

IV. Konsekvence přijetí dítěte do pěstounské péče

a. Vliv na osobnost dítěte

Z celkového počtu jedenácti participantů se deset vyjádřilo, že přijetí dítěte do pěstounské péče se určitým způsobem promítlo ve vývoji jejich osobnosti. Pouze jeden participant na sobě žádnou změnu nepozoroval, nicméně připustil, že příchod sourozence do pěstounské péče se mohl promítnout ve vývoji osobnosti jeho vlastního bratra (viz výrok níže, Roman, 23, rodina E).

Ve výpovědích participantů byla nejčastěji, a sice u šesti participantů z tohoto souboru, zastoupena získaná schopnost porozumění pro druhé, empatie, či vyšší míra tolerance.

„A pak možná, že se naučíte toleranci, nějakýmu pochopení.“ (Matouš, 21, D)

„Určitě porozumění pro tyhle děti, zpestření života a poznání jaký to je, být členem pěstounský rodiny.“ (Anežka, 18, rodina G)

„A teď když si hrajeme s mladším, tak se Kája cítí odstrčenej, tak si je snažíme rozdělit, ségra jednoho a já druhýho. Aby se necítil špatně.“ (Monika, 11, rodina F)

Obdobného početního zastoupení se dostalo taktéž získané či rozvinuté dovednosti péče o dítě a domácnost a vnímané samostatnosti participanta.

„My jsme už byly velký, ale mě to možná naučilo větší samostatnosti, jak se postarat o děti, rodinu.“ (Karolína, 35, rodina C)

„Že jsem viděl ten proces vychovávání malýho dítěte. Tohle mě asi změnilo. Utírání zadku malýho dítěte, sprchování, tyhleto návyky jsem si osvojil.“ (Matouš, 21, rodina D)

„Třeba když táta jel do Prahy a mamka byla nemocná, tak to určitě, mamka spala, no a já se starala o kluky a o ségru trochu, než mamka mohla.“ (Monika, 11, rodina F)

Ve výrocích tří participantů zazníval také odraz této skutečnosti v rozvoji zodpovědnosti, další participant pak tento odraz refleктоval u své vlastní starší sestry.

„Možná jestli jsem kvůli tomu byla zodpovědnější, nevím, ale snažila jsem se o to.“ (Karolína, 35, rodina C)

„Ale spíš jsem se bála, aby mi třeba Kája nespádl, nebo tak. (...) Možná jo, víc odpovědnost. Hm, asi ta zodpovědnost za ně.“ (Monika, 11, rodina F)

„Já jsem měla všechny sourozence starší, takže jsem tolik zodpovědnosti nepociťovala. Spíš starší sestra, která se staralo o Míšu, kterej byl šilenej.“ (Anežka, 18, rodina G)

Tři participanté refleктоvali, že je ona životní zkušenost naučila lépe vycházet s druhými lidmi, z toho v případě jednoho z těchto participantů specificky ve vztahu k dětem.

„Tohle vás hodně naučí dokázat se domluvit s různýma lidma, různýho myšlení, jinýma zkušenostma. Že i přes tu rozdílnost se zvládnete domluvit.“ (Anežka, 18, rodina G)

„Vlastně nikdy jsem si obecně děti nevšímala, ale naučila jsem se k nim chovat a do života mi to dalo hodně.“ (Beáta, 18, rodina B)

Tři participanté refleктоvali odraz této životní zkušenosti u svých vlastních sourozenců, jednomu participantovi byla domněnka vlivu této zkušenosti na vývoj osobnosti prezentována širší rodinou.

„Tak já na sobě nic moc nepozoruju, ale spíš na bráchovi. (...) A od tý doby, co je tady Markétka, tak občas vyleze a udělá nějakou tu skopičinu, opičinku.“ (Pavel, 15, rodina E)

„Ono ani ne tak rodina, jako Pavlík. Na tom to bylo dost znát, v pozitivním smyslu, ten se dost zklidnil, ale to bylo možná i tím jeho věkem.“ (Roman, 23, rodina E)

„U Míši to řešily babičky, že jsem zakřiknutá, ale mně to taky nepřišlo.“ (Anežka, 18, rodina G)

Ve výpovědích dvou participantů se objevilo též promítnutí této zkušenosti ve změně povahových vlastností a v urychlení procesu dospívání.

„V povaze. Byla jsem hodně společenská a pak jsem se hodně stáhla do sebe.“ (Eliška, 22, rodina B)

„Asi jsem nějak rychleji dospěla, najednou jsem to nebyla já, na koho se bral ohled a byl dítětem v rodině, ale Mirka.“ (Anna, 17, rodina H)

b. Proměna rolí

Více než polovina participantů reflektovala, že s příchodem sourozence do pěstounské péče došlo k proměně jejich role v rodině, související zejména s posunem do role staršího sourozence.

„Najednou jsem byla starší ségra, někdo, mohla jsem se o někoho starat.“ (dívka, 18, B)

„Úplnej začátek byl v pohodě, pak už to pro mě bylo těžší, chyběla mi i ta pozornost rodičů, jak jsem byla pořád nejmladší a pak se to vyměnilo a já dostala novou roli.“ (Sofie, 17, rodina D)

„To jsem do té chvíle vůbec neznala, já byla zvyklá, že se někdo pořád staral o mě, a teď jsem byla v roli toho, kdo se má postarat nebo pomoci, já.“ (Anna, 17, rodina H)

Jeden z participantů hovořil také o vnímané proměně pozice svého vlastního sourozence, který však tuto nerefletoval.

„Podle mýho se hlavně změnila pozice bráchy, že se tak jako oddálil. Jakože vážností ho bereme stejně, ale že nemá už takovou možnost názoru.“ (Pavel, 15, rodina E)

c. Proměna vztahů v rodině

K proměně vztahů v rodině v souvislosti s přijetím dítěte do pěstounské péče došlo dle pěti participantů, přičemž o přesahu do širších vztahů mimo okruh rodiny, majících charakter určitého sociálního handicapu, se zmiňovali dva participanté.

V případě tří participantů zazněla reflexe prohloubení vztahu s biologickým sourozencem.

„Když jsme si vzali Daru, tak to byl šok, stmelilo nás to s bráchou.“ (Adéla, 18, rodina A)

„Možná to nás, biologický sourozenec, víc zcelilo, dali jsme se víc dohromady.“ (Anežka, 18, G)

„I když možná s bráchama, že máme stejný téma, že si víc povídáme.“ (Sofie, 17, rodina D)

Obdobně početně byla zastoupena proměna vztahů na úrovni širší rodiny, konkrétně na úrovni vztahu s širším příbuzenstvím a prarodiči (zde ve směru „ochladnutí“ těchto vztahů).

„Mamka se taky myslím hodně sblížila s tetou, hodně si telefonovaly a radily se, takže je to asi spojilo.“ (Anna, 17, rodina H)

„U Míši byl problém s oběma babičkami, prostě nelíbilo se jim, že chceme dítě z dětského domova.“ (Anežka, 18, rodina G)

Jeden participant též vypovídal o semknutí rodiny jako celku, jedenkrát byla zastoupena též výpověď o utužení vztahu mezi matkou a dcerou.

„Jako rodinu nás to tak nějak semklo.“ (Karolína, 35, rodina C)

„Můj vztah s mamkou se možná utužil, i když na mě má málo času.“ (Anna, 17, rodina H)

O výše zmiňovaném přesahu této životní zkušenosti do širších než rodinných vztahů vypovíдали dva participanté následujícím způsobem.

„Teď si nevybavuju, možná mimo rodinu, že si lidi všímali, ptali se, byli jsme jako exoti, ti co mají hodně dětí. (...) Třeba si vzpomínám, že se ségrou to po prvním rande skončil jeden kluk, že mu to rodiče snad zatrhli, že si nemůže nic začít s takovou rodinou.“ (Karolína, 35, rodina C)

„Jsme měli jednou referát o rodině, kterou máme, no a tam se to jako poprvé dozvěděli. No a jedna spolužačka, ta řekla „nemohla bych žít s Romama“, a ještě pár holek, který byly s ní.“ (Monika, 11, rodina F)

V. Zisky pěstounství

Mezi vnímanými zisky pěstounství, které jsou reprezentovány pozitivními aspekty pěstounské zkušenosti, byly zastoupeny obohacení rodinného života, získané sociální povědomí, vědomí významu poskytnuté pomoci, uvědomění hodnoty rodiny či ocenění rodiče. Rozvoj osobnosti dítěte a prohloubení vztahů v rodině, které se s touto kategorií částečně překrývají, jsou popsány v kategorií IV., podkategorií a. a c.

Nejčastěji bylo z výše uvedených „zisků“ zastoupeno obohacení rodinného života, reflektované pěti participanty.

„Kdybychom byli jenom čtyři, bylo by to takový smutný, mrtvý. (...) Určitě rodinnej život naplno.“ (Adéla, 18, rodina A)

„Najednou jsem měla kolem sebe ty děti, co se mnou můžou dělat různý věci. Bylo to něco pěknýho, líbilo se mi to strašně.“ (Beáta, 18, B)

Čtyři participanté akcentovali též touto životní zkušeností zprostředkované sociální povědomí.

„Když třeba někde vidíme cizí děti, který na tom nejsou dobře, tak někdo se jim třeba směje a já vidím hloub. Že to může být hodně o rodině.“ (Adéla, 18, rodina A)

*„Třeba, můj přítel je adoptovanej a tím, že to máme doma, tak to беру jako normální věc.“
(Beáta, 18, rodina B)*

„Určitě mě to ovlivnilo, rozšířilo obzory. (...) Mohla jsem přesvědčit sebe, i moje kamarády, že dítě nekrade, protože je cikán, spíš kvůli tomu, že je z děcáku, že bylo v těžkém prostředí.“ (dívka, 18, G)

Pro tři participanty bylo významným samotné poskytnutí pomoci a významu této pomoci pro ty, jimž byla určena.

„S odstupem času vidím jako pozitivum, že poskytnu domov někomu, kdo ho nemá, že mu poskytnu něco ze sebe.“ (Eliška, 22, rodina B)

„Ne každej to dokáže, vzít si dítě a brát ho jako svoje vlastní. Přijde mi to jako pěkná věc, někomu pomoci. (...) Já bych to asi jinak nechtěla, jsem ráda, že jsme si je vzali...“ (Beáta, 18, rodina B)

„A sourozenci, ty kdyby u nás nebyli, nebyli by teď tam, kde jsou.“ (Karolína, 35, C)

Pro dva participanty znamenal příchod nového sourozence získání partnera ke sdílení aktivit.

„Najednou jsem měla kolem sebe ty děti, co se mnou můžou dělat různé věci. Bylo to něco pěknýho, líbilo se mi to strašně.“ (Beáta, 18, rodina B)

„Já jsem rád, že ji máme, tak třeba spolu blbneme, a tak.“ (Pavel, 15, rodina E)

Dva participanti reflektovali, že prostřednictvím této životní zkušenosti nahlédli odlišně osobu svého rodiče, ve smyslu uznání jeho práci a vyjádření obdivu, jeden participant pak vypověděl o dosud neuvědomované hodnotě své vlastní rodiny.

*„Jsem ráda, že dělá něco, co ji naplňuje, že můžeme někomu pomoci, v tom ji obdivuju.“
(Adéla, 18, rodina A)*

„Mámu obdivuju, že byla ochotná do toho jít, smekám.“ (Eliška, 22, rodina B)

„Uvědomila jsem si, že jsou lidi, co to mají v životě těžké, takže jsem si začala víc vážit toho, že jsem vyrůstala v normální rodině, i když bez táty.“ (Anna, 17, rodina H)

VI. Ztráty pěstounství

K vnímaným ztrátám, které představují negativní aspekty pěstounské zkušenosti, byly participanty řazeny ztráta soukromí, klidu, úbytek času a pozornosti rodičů, či navýšení povinností.

Nejpočetněji zastoupená ztráta soukromí zazněla ve výrociích nadpoloviční většiny participantů, a sice šesti z celkového počtu. Ztráta soukromí měla jak charakter narušení osobního soukromého prostoru, tak užívání soukromého vlastnictví dětí.

„No a teď už jak jsou kluci větší, tak občas mi něco rozhází, nebo třeba že máme se ségrou společnej pokojíček, což bysme třeba taky neměly.“ (Monika, 11, rodina F)

„Možná, že líp to soukromí nějak zařídít, protože často mi lezli do pokojíčku a prohlížely věci a braly peníze.“ (dívka, 18, G)

Tři participanté hovořili též o narušení klidného prostředí panujícího v rodině do doby příchodu pěstounského sourozence.

„Nemůžu si v týhle domácnosti najít klidný místo, abych se učil, musím do neútulnýho sálu, kde je zima.“ (Matouš, 21, rodina D)

„Najednou tam nebyl klid, na který jsme byly s mamkou zvyklé. (...) Neměla jsem vůbec klid na učení. Chodila do mého pokoje bez zaklepání, vynucovala si pozornost mě i mámy.“ (Anna, 17, rodina H)

Mezi negativními aspekty pěstounské zkušenosti byl zastoupen také úbytek pozornosti a času rodičů, uváděn třemi participanty, který byl však stejným počtem participantů považován za jeden ze zisků pěstounské zkušenosti, a stojí tak na pomezí těchto dvou kategorií. Tuto skutečnost ilustrují následující výroky.

„Jak už bylo víc lidí v rodině, už jsem neměla prostor mámě všechno říkat, už jsem ji neměla jenom pro sebe.“ (Eliška, 22, rodina B)

„Naopak jsme uvítaly, že naši věnovali pozornost už někam jinam.“ (Karolína, 35, rodina C)

Mezi negativními aspekty pěstounství lze zařadit též nárůst povinností související s příchodem dítěte do pěstounské péče. Tento reflektovali čtyři participanté.

„No, většinou hodně pomáháme, já s nima chodím v sobotu a neděli na odpoledne na procházku, ségra třeba pomáhá s úklidem. (...) Taky přibyla práce.“ (Monika, 11, F)

„Někdy jsem si to užívala, že mám mladší ségru, kterou toho můžu hodně naučit, ale někdy se mi taky nechtělo, když bylo potřeba ji vyzvednout, pohlídat nebo vzít ven, aby si mamka mohla odpočinout nebo něco v klidu zařídít.“ (Anna, 17, rodina H)

S ohledem na obdobnou strukturaci a formulaci okruhů otázek v rozhovorech s biologickými dětmi a jejich rodiči – pěstouny došlo k překryvu kategorií identifikovaných již na základě rozboru rozhovorů s biologickými dětmi. Jednotlivé

kategorie a subkategorie získané rozbořem **rozhovorů s rodiči – pěstouny** jsou podloženy vybranými výroky participantů je sytícími. Pro přehlednost a snazší orientaci v dalším textu připojuji přehled kategorií/subkategorií:

- I. Dobrovolnost náhradního sourozenectví
 - a. Zahrnutí do rozhodování o přijetí dítěte do pěstounské péče
 - b. Postoj k přijetí dítěte do pěstounské péče
 - c. Reflektovaný význam dobrovolnosti náhradního sourozenectví
- II. Příprava na přijetí dítěte do pěstounské péče
 - a. Podoba příprav na přijetí dítěte do pěstounské péče
 - b. Informovanost o přichozím dítěti
- III. Reakce a přizpůsobení vlastního dítěte na přichozí dítě
- IV. Konsekvence přijetí dítěte do pěstounské péče
 - a. Vliv na vývoj osobnosti dítěte
 - b. Proměna rolí
 - c. Proměna vztahů v rodině
- V. Zisky pěstounství
- VI. Ztráty pěstounství

Vybrané výroky, které nejdůležitěji charakterizující danou kategorii/ subkategorii, jsou u těchto uvedeny kurzívou formou citací z přepisu rozhovorů.

I. Dobrovolnost náhradního sourozenectví

a. Zahrnutí do rozhodování o přijetí dítěte do pěstounské péče

O zahrnutí vlastních dětí do procesu rozhodování o přijetí dítěte do pěstounské péče vypovídali shodně všichni participanté. Pěstouni v rozhovorech se svými dětmi zjišťovali jejich názor, přičemž tři pěstouni akcentovali, že případný odmítavý postoj svých dětí by byli připraveni respektovat.

„Určitě zapojili, hodně jsme o tom mluvili, ptali se dětí na názor.“ (pěstounka, rodina A)

„To ano, ale s tím, že když se zeptáme a jeden z nich by řekl, že s tím nesouhlasí, tak do toho nepůjdeme.“ (pěstounka, rodina D)

b. Postoj k přijetí dítěte do pěstounské péče

Žádný z participantů nereflektoval, že by se jejich děti stavěly vůči myšlence přijetí dítěte negativně. Z výpovědí participantů naopak zaznívalo, že děti se k této myšlence

postavily pozitivně, až s nadšením, s výjimkou výpovědi pouze jednoho participanta o spíše neutrálním postoji jeho dítěte, které v tomto vypovídalo shodně.

Posun v postoji dítěte k přijetí dalšího sourozence, o němž vypovídali tři participanty – biologické děti, rodiče nereflektovali.

„Eliška byla hodně nadšená, ta se mnou vyplňovala i dotazník, jaké dítě bychom chtěli přijmout.“ (pěstounka, rodina B)

„Když děcka poměrně nadšeně říkaly, že souhlasí, tak jsme rozjeli tu administrativu a asi půl roku po podání žádosti jsme jeli na psychologické testy.“ (pěstoun, rodina D)

c. Reflektovaný význam dobrovolnosti náhradního sourozenectví

Mezi participanty došlo k jednoznačné shodě o významu zahrnutí dětí do procesu rozhodování o přijetí dítěte do pěstounské péče.

Šest participantů se ve zdůvodnění významu zahrnutí dítěte do tohoto procesu opíralo o důležitost vyjádření respektu k názoru dítěte, jakožto ujištění o jejich důležitosti reflektované dvěma participanty ze šesti zde uváděných.

„Aby věděly, že jejich názor je pro nás důležitý, že se tím nic ve vztahu k nim nemění.“ (pěstounka, rodina C)

„Ano, čím větší, tím lepší. Jsou v tom strašně důležité. Nelze biologické děti, jako členy domácnosti, oddělit v tom rozhodování.“ (pěstounka, rodina D)

„Tak neměly by tím být zaskočeny, cítit se, že si rodiče místo nich přivedli jiné děti. Mělo by to být rozhodnutí celé rodiny.“ (pěstounka, rodina G)

Dva participanty považovali za důležité zahrnout děti do procesu rozhodování o přijetí dítěte do pěstounské péče v souvislosti se zásahem této životní zkušenosti do života rodiny a do vývoje dětí.

„Myslím, že je to základ, nejen rozhodnout se sám, ale dát to rozhodnutí i těm druhým. Je totiž pravda, že když děti postupně přicházely, tak to zasahovalo do jejich vývoje.“ (pěstounka, rodina B)

„Určitě, nové dítě v rodině zasáhne do života všech členů.“ (pěstounka, rodina H)

Jeden participant dokládal význam zaangažování dětí do tohoto procesu osvědčením tohoto přístupu při řešení problémů souvisejících s výkonem pěstounské péče.

„Děti by měly být součástí rozhodování, procesu, úměrně věku, samozřejmě. Nám se to osvědčilo právě při řešení problémů.“ (pěstounka, rodina A)

Dva participanti přitom též spontánně hovořili o významu věku dítěte s ohledem na míru zahrnutí dětí do procesu rozhodování.

„Děti by měly být součástí rozhodování, procesu, úměrně věku, samozřejmě. Nám se to osvědčilo právě při řešení problémů.“ (pěstounka, rodina A)

„To bezpochyby, hlavně u takhle starších dětí, samozřejmě u miminek nebo batolat by to bylo úplně o něčem jiném.“ (pěstounka, rodina E)

II. Příprava na přijetí dítěte do pěstounské péče

a. Podoba příprav na přijetí dítěte do pěstounské péče

V odpovědi na otázku zaangažování dětí v rámci příprav na příchod dítěte do rodiny se všichni participanti shodně vyslovili o učinění opatření, které za přípravu na tuto zkušenost považovali.

Pět participantů uvedlo jako formu přípravy zapojení do příprav tzv. „technického“ rázu, ve smyslu přípravy místa či vybavy pro příchozí dítě v kombinaci se společně stráveným časem před jeho samotným příchodem, ať již v prostředí rodiny, ústavního zařízení či při aktivitě mimo uvedené prostory.

„Co si vzpomínám, tak jsme se všichni připravovali tak, že jsme přemýšleli, kde bude mít dítě postel, hračky a oblečení, jak to bude vypadat. (...) Když tehdy v pátek zavolali, tak jsme si vyžádali povolení, abychom se za ní mohli jet hned podívat v pondělí, tehdy jsme jeli všichni.“ (pěstounka, rodina D)

„Tak takové ty technické přípravy tak ty určitě ano, samozřejmě. (...) Pak samozřejmě ty návštěvy Báry, než k nám přišla natrvalo.“ (pěstounka, rodina H)

Jeden participant vypovídal o přípravě dítěte na příchod pěstounského dítěte výlučně v přípravě prostoru pro příchozí dítě, jeden v podobě návštěvy příchozího dítěte. Jeden participant zvolil také podobu komunikace o budoucí situaci, přičemž vyslovil určitou pochybnost o možnosti se na realitu „skutečně“ připravit.

„Nevím, jestli se na to dá vůbec připravit. I když byla příprava nějaká malá, hlavně jsme hodně mluvili o tom, jaké to asi bude, realita byla ale natolik odlišná.“ (pěstounka, rodina A)

b. Informovanost o příchozím dítěti

Poskytnout informace o příchozím dítěti považovali za důležité všichni dotázaní participanti. Informace, které dětem participanti dle výpovědí podávali, zahrnovaly kromě

základních údajů o dítěti (pohlaví, věk, fotografie dítěte) také alespoň rámcový obraz života dítěte, respektive příčiny jeho umístění v ústavním zařízení.

Čtyři participanti rovněž spontánně akcentovali, že informace citlivého charakteru či informace detailně popisující životní příběh dítěte, eventuálně jeho rodičů, není nezbytně nutné zmiňovat, případně je vhodné přímo „odclonit“.

*„Samozřejmě, že nevědí všechny informace o rodičích, to není nezbytně nutné.“
(pěstounka, rodina E)*

„Odpovídali jsme jim na všechno, na co se ptali. Možná, že jsme některé informace přece jenom odclonili, ale rozhodně to nebyly informace, na které se děti doptávaly.“ (pěstoun, rodina D)

„Jméno, věk, fotku jsme měli, a nějaký ten stručný příběh, že se maminka nemohla starat, a teď už vědí. Vědí, že by o tom neměli nikde mluvit, ale neznají moc příběh rodičů. Ale jinak třeba vědí, kolik sourozenců mají. Prostě některé věci si myslím, že děti nemusejí vědět.“ (pěstounka, rodina F)

III. Reakce a přizpůsobení vlastního dítěte na příchozí dítě

Ve výpovědích participantů se vyskytovala reflexe odžívání jak pozitivních, tak negativních emocí vlastními dětmi, které participanti vztahovali zvláště k nenaplněným očekáváním, problematickému chování přijatých dětí, umenšením rodičovské pozornosti, či ztrátou soukromí a klidu.

„Možná se to projevilo v psychosomaticce, protože náš syn dostal ve dvanácti letech cukrovku. Myslím si, že to bylo volání s.o.s., všimněte si mě.“ (pěstounka, rodina A)

„Možná to bylo jednu dobu těžký s prostorem, cítila jsem to tak, že jsme nikdo neměl kam uniknout.“ (pěstounka, rodina C)

Ačkoliv se ve výpovědích participantů objevuje též reflexe prožívání negativních emocí, celkový obraz zkušenosti s pěstounstvím vyznívá, obdobně jako u biologických dětí, spíše pozitivně.

Pět participantů včetně dvojice pěstounů – manželského páru shodně vnímalo vývoj prožívání v čase ve smyslu přechodu od „nelehkých“ začátků po stabilizaci, „usazení“ situace.

IV. Konsekvence přijetí dítěte do pěstounské péče

a. Vliv na vývoj osobnosti dítěte

Vyjma jednoho participanta dospěli ostatní ke shodě v tom, že přijetí dítěte do pěstounské péče mělo určitý vliv na vývoj osobnosti alespoň jednoho vlastního dítěte, bylo-li těchto v rodině více. Oproti tomu dítě participanta, který vliv této zkušenosti u svého dítěte nereflektoval, na sobě vliv této zkušenosti pociťovalo.

Nejčastěji zastoupeno bylo promítnutí této zkušenosti v posunu ke zralosti či určité osobnostní vyspělosti, které bylo reflektováno třemi participanty.

„Co se týká toho, jestli je to posunulo, tak rozhodně. Myslím si, že jim to pomohlo k nějaké zralosti, zodpovědnosti, možná i ve vztahu k nám.“ (pěstounka, rodina A)

„Anička na mě působí víc dospělá.“ (pěstounka, rodina H)

„Že to Pavlíka posunulo někam jinam, to rozhodně. (...) Ta změna je u Pavlíka je hodně znatelná, je rozumnější, začala s ním být domluva, takže posun je hodně velikej.“ (pěstounka, rodina E)

Dalšími vnímanými důsledky této životní zkušenosti na vývoj osobnosti dítěte byl nárůst míry zodpovědnosti, samostatnosti, solidárnosti a dovednosti vycházet s druhými lidmi, každé identifikované dvěma participanty.

„Já myslím, že u Pavlíka je to někdy až přehnaněj pocit zodpovědnosti, kdy ji třeba nepustí samotnou, když jdou do školy...“ (pěstounka, rodina E)

„Takže určitě to vede i k tomu, že ty starší děti se musejí rychleji osamostatnit.“ (pěstounka, rodina F)

„Určitě to taky ovlivní v tom, že se člověk nesoustředí jen na to svoje, ale je tu i pro ty ostatní.“ (pěstounka, rodina B)

„Možná mají větší rozhled, myslím tím, že je tahle zkušenost hodně naučila, co do vztahů, jak mezi sebou vycházet, komunikovat, řešit věci, nedorozumění, možná i líp nahlídnout sami sebe.“ (pěstounka, rodina D)

Zastoupen byl též domnělý vliv této životní zkušenosti na volbu studijního oboru, uváděný jedním participantem.

„Karolínu to myslím ovlivnilo i volbou oboru, který si vybrala, takže ten motiv právě k tomu studiu tam asi byl.“ (pěstounka, rodina G)

b. Proměna rolí

Proměna rolí či pozice vlastního dítěte souvisejících s přijetím dítěte do pěstounské péče se vyskytovala ve výpovědích šesti participantů, včetně dvojice pěstounů – manželského páru, přičemž byla uváděna do souvislosti s posunem dítěte do role staršího sourozence a současně posunem z pozice dítěte opečovávaného do pozice pečujícího.

„Adélu Dara propustila do dospělého světa, prostě starší ségra a začala ji víc respektovat a brát. Adéle se změnila pozice v rodině a ulevilo se jí.“ (pěstounka, rodina A)

„Tak nejmladší dcera se stala starší sestrou, a asi to bylo hodně o tom, že najednou přišly situace, kdy bylo potřeba hodně pomáhat.“ (pěstounka, rodina C)

„Ona Sofie taky ztratila tu svoji roli, kterou měla předtím, nejmladšího dítěte, a najednou nevěděla, kam se má postavit.“ (pěstounka, rodina D)

„A pak i tím, že Anežka začala mentálně předbíhat Míšu, tak svým způsobem i ztrácela pozici toho nejmladšího sourozence, protože Míša byl na tu pozornost a péči pořád hodně náročnej.“ (pěstounka, rodina G)

c. Proměna vztahů v rodině

Skutečnost, že se s příchodem nového člena rodiny, v tomto kontextu dítěte svěřeného do pěstounské péče, utváří nové vztahy, které se v čase vyvíjí, vnímali všichni participanté. Jak je patrné z výpovědí participantů, příchod nového člena rodiny s sebou však na úrovni určitých vztahů přinesl také jisté „kvalitativní“ změny, a sice ve smyslu prohloubení či naopak ochladnutí těchto vztahů, jak ilustrují níže uvedené výroky.

Čtyři participanté, včetně dvojice pěstounů – manželského páru, reflektovali změnu na úrovni vztahu biologických sourozenců. Ve všech těchto případech se jednalo o změnu charakteru upevnění tohoto vztahu.

„Miloš s Adélou, jestli se někdy předtím prali a byli na sebe protivný, tak v okamžiku, kdy přišla Dara, která byla taková, jaká byla, proti všem, semkli se a byli nejlepší kamarádi, celé dětství.“ (pěstounka, rodina A)

„Možná, že naše děti teď mezi sebou mají užší vztah, že je spojuje ta stejná zkušenost, možná i podobně mají to prožívání toho, že máme Radku s tím, co to přináší.“ (pěstoun, rodina D)

„Tak v něčem je to možná sblížilo, mají společné téma, společné zážitky, historky s naším Míšou...“ (pěstounka, rodina G)

Ve výpovědích tří participantů se objevila změna na úrovni rodičovského vztahu, taktéž charakteru jeho přiblížení, jak je patrné z následujících výroků.

„Nevím, tak určitě v něčem jsem na svoje děti měla míň času, na druhou stranu ten vztah mezi námi byl v něčem možná takovej intenzivnější, rovnější.“ (pěstounka, rodina G)

„Možná jak už jsem říkala, že mi přijde, že k sobě máme trochu blíž.“ (pěstounka, rodina H)

Proměnu vztahu opačného charakteru, ve směru jeho ochladnutí, uváděli tři participanté, a sice ve vztahu k členům širší rodiny.

„Mně to hodně pochroumalo můj vztah s mámou, snažím se z toho dostávat tři roky, nebo čtyři.“ (pěstounka, rodina D)

„Víc si to musel vymezit manžel ve svojí rodině, třeba se svojí tetou, která měla velký problém s tím, že si chceme vzít romské dítě.“ (pěstounka, rodina F)

V. Zisky pěstounství

Mezi zisky pěstounství, které jsou reprezentovány pozitivními aspekty pěstounské zkušenosti, jak je ve vztahu k dětem reflektují rodiče – pěstouni, bylo zastoupeno obohacení rodinného života. Rozvoj osobnosti dítěte a prohloubení vztahů v rodině, které se s touto kategorií částečně překrývají, jsou popsány v kategoriích IV., podkategoriích a. a c.

Výše uvedený zisk byl zmiňován čtyřmi participanty, kteří se k charakteristice mnou pojmenované jako obohacení rodinného života vyjadřovali následovně.

„Žili bychom úplně jiný, možná v nějakém smyslu chudší, život.“ (pěstounka, rodina B)

„Ale když se podívám zpátky, myslím, že ten náš život byl díky tomu takový barvitější.“ (pěstounka, rodina C)

„Ona Markétka sem svým způsobem vnesla úplně jinej klid. (...) Vnesla sem takovou tu vyváženost rodiny.“ (pěstounka, E)

„Tak samozřejmě život nemáme stereotypní, ale pestrý.“ (pěstounka, rodina F)

Zajímavou skutečností je, že rodiče – pěstouni identifikovali podstatně méně zisků plynoucích vlastním dětem ze zkušenosti pěstounství, než tak činily jejich děti.

VI. Ztráty pěstounství

Kategorie ztrát pěstounství reprezentující negativní aspekty pěstounské zkušenosti, jak je ve vztahu k dětem reflektují rodiče – pěstouni, byla zastoupena menším množstvím pozornosti a času rodičů, ztrátou soukromí, klidu, větším zatížením povinnostmi či menším

množstvím finančních prostředků na uspokojení potřeb dítěte. Alespoň jeden ze zde uvedených negativních aspektů reflektoval každý participant.

První z uvedených ztrát byla přitom nejčastěji zmiňovaným negativním aspektem pěstounství, zaznívajícím od sedmi participantů, včetně dvojice pěstounů – manželského páru.

„Taky byla zvyklá, že jsem ji opečovávala, i babičky, a najednou všechny děti sebraly mou pozornost.“ (pěstounka, rodina B)

„Anežky mi pak bylo docela líto, ta na to byla fakt maličká, aby jí tam přišel někdo, kdo sebere tolik pozornosti, oni pak chtěla na klín třeba oba dva, jeden vystrkoval druhýho.“ (pěstounka, rodina G)

Dva participant, kteří tuto skutečnosti reflektovali, současně uváděli, že považují za vhodné, aby se rodiče zařídili tím způsobem, aby dětem zůstal určitý čas, čas „sami pro sebe“, jak uvádí jedna z pěstounek.

„Co se nám vyplatilo, a co si myslím, že je dobře, když dětem zůstane výlučný čas, který můžou s rodičem trávit i po příchodu toho dítěte, takový čas sami pro sebe.“ (pěstounka, rodina F)

Ztráta soukromí byla druhým nejčastěji zastoupeným aspektem, uváděným pěti participanty.

„Jako i prostor třeba jako fyzicky, že by měla každá svůj vlastní pokoj, zatímco teď mají holky svůj a kluci svůj pokoj, tak už jen třeba tahle věc.“ (pěstounka, rodina F)

„Míša nerespektovala žádná pravidla, chodila k Aničce do pokoje a brala odtud věci, což Anička nesla těžce.“ (pěstounka, rodina H)

Čtyři participant, včetně dvojice pěstounů – manželského páru, mezi negativními aspekty zmiňovali narušení klidu a zaběhnutého rytmu rodiny.

„Je tady pořád plný byt dětí, není žádný klid.“ (pěstounka, rodina A)

„Byli jsme zvyklí, že rodina furt žila ve stejném rytmu, nebyl prostor pro narušení. Radka ten rytmus narušuje.“ (pěstoun, rodina D)

K většímu zatížení svého dítěte povinnostmi se přihlásili dva participant.

„Takže tam jsem pak od nich opravdu potřebovala opravdu takovou tu občasnou pomoc toho hlídání, tak doufám, že snad jsem je tím nepřetížila.“ (pěstounka, rodina G)

„U dalších dětí byly dcery jako velký chůvy, hodně se o děti staraly, aby mi ulehčily.“ (pěstounka, rodina C)

Dva participanti též reflektovali skutečnost menšího objemu finančních prostředků k přerozdělení na uspokojení potřeb dítěte.

„Ale nemůžou mít všechno, na co si vzpomenou, co mají jejich spolužáci ve třídě. Když mám třeba na něco našetřit, jako na dovolenou, horko těžko na to našetřím, není to sranda, když vás je taková tlupa.“ (pěstounka, rodina B)

7.2 Test rodinného systému (FAST)

Následující text bude věnován hodnocení Testu rodinného systému, jenž byl administrován a hodnocen v souladu s informacemi uvedenými v kapitolách 6.2 a 6.3.

Před samotnou prezentací výsledků si dovoluji uvést, že Test rodinného systému byl zvolen coby „doplňková“ metoda výzkumu, cílem jejíž administrace bylo získání dílčích výsledků týkajících se zejména koheze rodinné struktury a hierarchie v rodinných vztazích.

Výsledky testu jsou prezentovány pro soubor biologických dětí a jejich rodičů – pěstounů. V souladu s informacemi uvedenými výše byli participanti výzkumu instruováni k znázornění rodiny v typické situaci (typická reprezentace), a sice v době před přijetím dítěte do pěstounské péče a v současnosti.

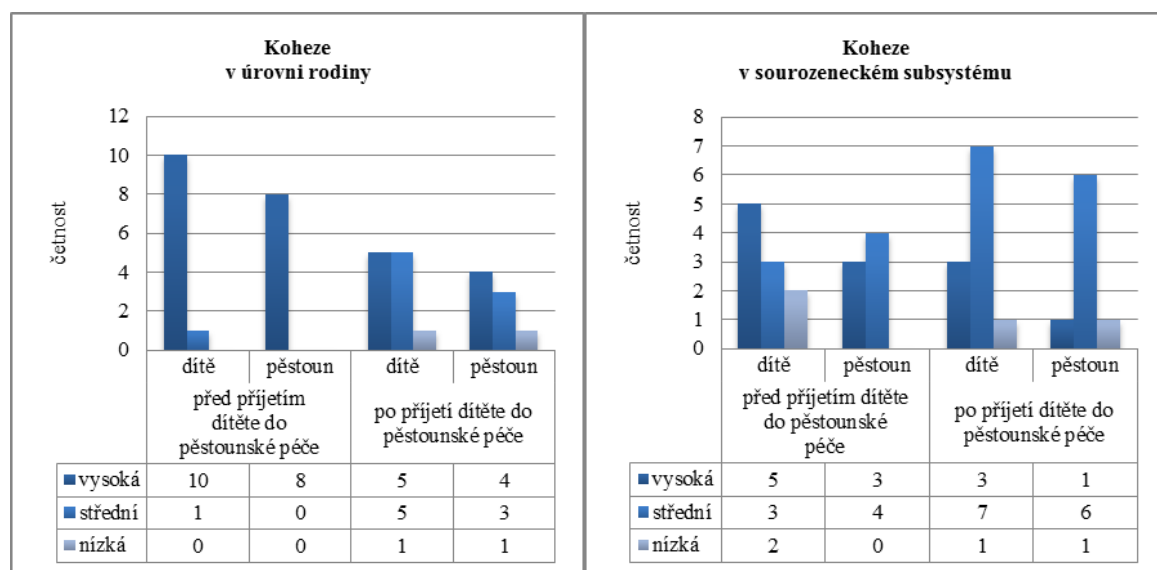
Komentáře jsou pro přehlednost doplněny grafickým znázorněním (znázornění rodiny vztahující se k období před přijetím dítěte do pěstounské péče má stejnojmenné označení, znázornění rodiny vztahující se k současné době nese označení „po přijetí dítěte do pěstounské péče“).

Koheze se v době před přijetím dítěte do pěstounské péče vyznačuje v úrovni rodiny u souboru pěstounů vysokou úrovní, převážně vysoké úrovně dosahuje též u souboru biologických dětí.

Na úrovni sourozeneckého subsystému je koheze biologickými dětmi vnímána převážně jako vysoká, pěstouny pak převážně jako střední.

V dimenzi koheze je v současnosti na úrovni rodiny patrný trend snížení rodinné koheze u téměř poloviny biologických dětí a pěstounů, avšak za stálého převažování vysoké koheze u pěstounů a rovnoměrného rozložení střední a vysoké koheze u biologických dětí.

Pokud se týká hodnocení koheze v sourozeneckém subsystému, biologickými dětmi i pěstouny je vnímána převážně jako střední. Srovnání koheze v sourozeneckém subsystému zde není relevantní, jelikož se rodina rozrostla o další členy – děti v pěstounské péči.

Graf č. 1 Koheze v úrovni rodiny

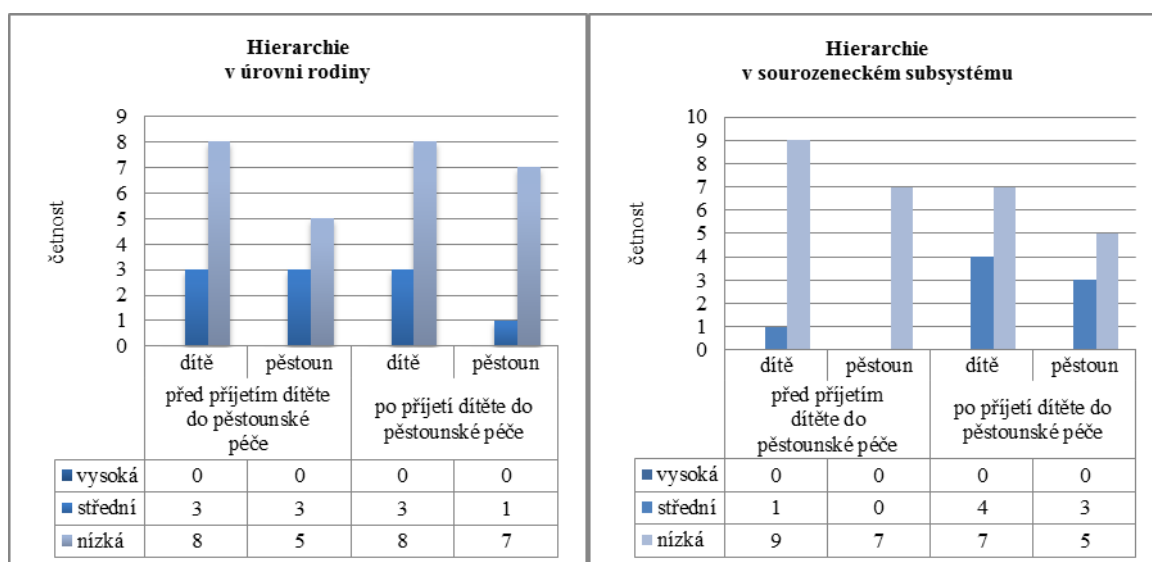
Graf č. 2 Koheze v sourozeneckém subsystému

Hierarchie v rodinných vztazích se v *době před přijetím dítěte do pěstounské péče* v úrovni rodiny u souboru biologických dětí vyznačuje převážně nízkou hierarchií, jak je tomu rovněž u souboru pěstounů.

V sourozeneckém subsystému je úroveň hierarchie biologickými dětmi i pěstouny, vyjma hodnocení jednoho participanta – dítěte, shodně vnímána jako nízká.

Dimenze hierarchie se v *současnosti* v úrovni rodiny i v sourozeneckém subsystému opět vyznačuje převážně nízkou úrovní, přičemž je v úrovni rodiny u souboru pěstounů patrný velmi mírný trend posunu k nízké hierarchii.

Rodiny a jejich členové vykazují ve svých znázorněních rodiny převážně jasné *generační hranice*. Jediné výjimky se objevily pouze ve znázornění rodiny „E“, zde u staršího, již dospělého syna převrácená hierarchie, a ve znázornění rodiny „F“, zde u dcery mezigenerační koalice s matkou, obojí vztahující se k současnosti.

Graf č. 3 Hierarchie v úrovni rodiny

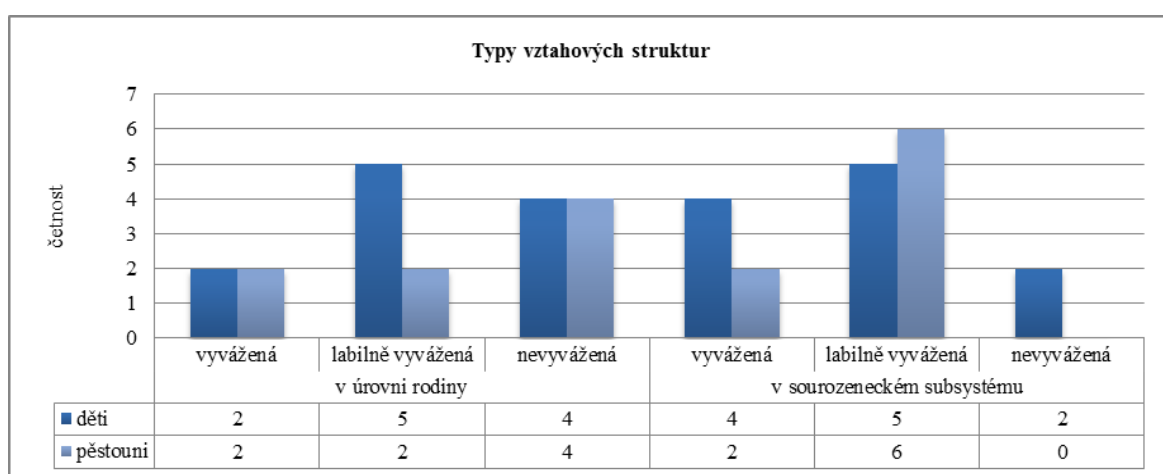
Graf č. 4 Hierarchie v sourozeneckém subsystému

Na základě klasifikace dimenzí koheze a hierarchie v typické reprezentaci vztahující se k současnosti byly určeny následující typy vztahových struktur (podrobně viz graf č. 5 na s. 63).

Vztahové struktury na rodinné úrovni pěstouni znázornili převážně jako nevyvážené, v sourozeneckém subsystému převažoval labilně vyvážený typ rodinné struktury. Ve znázornění biologických dětí převažoval labilně vyvážený a nevyvážený typ rodinné struktury, v sourozeneckém subsystému pak labilně vyvážený a vyvážený typ vztahové struktury.

Jak je patrné z v přílohách uvedeného hodnocení vztahových struktur, nevyvážená sourozenecká struktura vznikla kombinací nízké koheze a nízké hierarchie. Oproti tomu, vznik nevyvážené rodinné struktury byl naopak zapříčiněn kombinací vysoké koheze a nízké hierarchie.

Lze se domnívat, že tento výsledek, s ohledem na věk většiny participantů – biologických dětí, souvisí s jedním z vývojových úkolů období mladé dospělosti, do něhož většina participantů tohoto výzkumu dospívá, a sice změnou kvality vztahu s rodiči, směrem k partnerské úrovni. Mimoto, u „dětí“ ve věku mladé dospělosti či tomuto věku blízkém, je zmenšování rozdílů v moci příléhavé.

Graf č. 5 Typy vztahových struktur

Rozdíly v percepci v typické reprezentaci vztahující se k současnosti jsou mezi biologickými dětmi a jejich rodiči – pěstouny jak v úrovni rodiny, tak v sourozeneckém subsystému, převážně malé, značící podobnost ve znázornění, respektive vnímání rodiny, jejími členy.

Rozdíly v percepci jsou konkrétně v úrovni rodiny zastoupeny následovně – malé šestkrát, střední čtyřikrát, velké jedenkrát, v sourozeneckém subsystému je toto zastoupení velmi podobné – malé sedmkrát, střední třikrát a konečně velké jedenkrát. Pokud se týká sourozenců, kteří ve výzkumném souboru tvoří šest osob, rozdíly v percepci v úrovni rodiny byly vyjma jedné sourozence, mezi nimiž byl rozdíl v percepci střední, vnímány jako malé, v sourozeneckém subsystému pak shodně pouze jako malé.

7.3 Odpovědi na výzkumné otázky

V této kapitole budou krátce shrnuta výzkumná zjištění a zodpovězeny stanovené výzkumné otázky, přičemž rozvedení výzkumných zjištění a jejich zasazení do širšího kontextu poznatků o daném tématu nabídne následující kapitola.

Výzkumná otázka č. 1: Jak je členy rodiny nazírána příprava na přijetí dítěte do pěstounské péče?

Zjištění výzkumu svědčí o významu, jenž je participanty – biologickými dětmi i rodiči (pěstouny) – přičítán zahrnutí biologických dětí do procesu příprav na přijetí dítěte do pěstounské péče. Tento se rovněž promítl v aktivním zapojení biologických dětí do procesu příprav, přičemž nabýval podob zapojení dítěte do uzpůsobení prostor a zajištění nezbytné výbavy pro přichozí dítě, společně stráveného času všech členů rodiny s přichozím dítětem před jeho svěřením do pěstounské péče, či komunikaci o nastávající situaci. Důležitým se ukázalo být také informování o přichozím dítěti včetně přiblížení obrazu jeho minulosti, který participanti uváděli do souvislosti s možností lepšího porozumění a vcítění se do přichozího dítěte.

Význam přisuzovali participanti – biologické děti i rodiče (pěstouni) – též zahrnutí biologických dětí již do samotného procesu rozhodování o přijetí dítěte do pěstounské péče, přičemž ztotožnění se biologických dětí s touto myšlenkou považovali rodiče (pěstouni) za nezbytnou podmínku realizování tohoto záměru.

Výzkumná otázka č. 2: Jak se příchod dítěte svěřeného do pěstounské péče promítl do života rodiny a jejích vztahů?

Z výzkumu vyplynulo, že v souvislosti s přijetím dítěte do pěstounské péče došlo ke „kvalitativní“ proměně vztahů v rodině, a sice jak ve směru jejich utužení, zejména mezi biologickými sourozenci a posléze mezi biologickými dětmi a rodiči (pěstouny), tak ve směru jejich „ochladnutí“, zde specificky mezi rodiči (pěstouny) a prarodiči.

Administrací Testu rodinného systému (FAST) bylo zjištěno, že vztahy v rodině se na úrovni sourozeneckého subsystému vyznačovaly převážně střední kohezí a nízkou hierarchií, v rodinné úrovni pak převážně vysokou kohezí a nízkou hierarchií s jasným vymezením generačních hranic, přičemž vysoká koheze byla v období před přijetím dítěte do pěstounské péče výrazněji zastoupena. V sourozeneckém subsystému byla vztahová struktura participanty – biologickými dětmi i rodiči (pěstouny) – vnímána jako labilně

vyvážená, v rodinné úrovni pak biologickými dětmi jako labilně vyvážená, rodiči (pěstouny) jako nevyvážená. Hodnocením rozdílů v percepci, jež byly převážně malé, se ukázalo, že participanti – biologické děti i rodiče (pěstouni) – nahlízejí vztahy v rodině podobně.

V souvislosti s dopady přijetí dítěte do pěstounské péče na život rodiny byla sledována řada pozitivních i negativních aspektů, které v dalším textu označuji jako „zisky“ a „ztráty“ pěstounství. Mezi „zisky“ bylo participanty – biologickými dětmi i rodiči (pěstouny) shodně uváděno získání sociálního povědomí, dále – uváděno již pouze biologickými dětmi – bylo také uspokojení z poskytnutí pomoci, získání partnera ke sdílení aktivit, ocenění rodičů či uvědomění hodnoty rodiny. Ziskům v podobě rozvoje osobnosti dítěte je věnována následující výzkumná otázka. Pokud se týká „ztrát“ pěstounství, shodně vypovídali participanti – biologické děti i rodiče (pěstouni) o ztrátě soukromí, narušení klidu, zatížení povinnostmi či úbytku času a pozornosti rodičů (pěstounů). Právě úbytek času a pozornosti rodičů se ukázal být více naléhavým pro rodiče (pěstouny), naopak stejně početnou skupinou biologických dětí byl vnímán zcela opačně – pozitivně, a nachází se tedy na pomezí „zisků a ztrát“ zkušenosti s pěstounstvím.

Výzkumná otázka č. 3: Jaký význam měla zkušenost pěstounství pro vlastní děti žijící v rodině?

Zkušenost pěstounství, jak byla reflektována biologickými dětmi i rodiči (pěstouny), vedla k rozvoji schopností, dovedností a osobnostních vlastností biologických dětí.

Shodně participanti – biologické děti i rodiče (pěstouni) – vypovídali o odrazu této zkušenosti ve schopnosti vycházet s druhými lidmi, v rozvoji samostatnosti, dovednosti obstarání chodu domácnosti a zabezpečení dítěte, či ve vyšší míře zodpovědnosti, biologickými dětmi byla také akcentována schopnost hlubšího porozumění, empatie a vyšší míry tolerance vůči druhým lidem. Rodiče (pěstouni) u svých dětí vyjma již uvedené reflektovali rovněž větší osobnostní vyzrálost, solidárnost, jeden participant též vyslovil domněnku ovlivnění životní dráhy svého dítěte v podobě volby studijního oboru.

Pozitivní a negativní aspekty zkušenosti pěstounství, které se s otázkou významu této zkušenosti pojí, jsou uvedena v zodpovězení druhé výzkumné otázky.

8 DISKUSE: INTERPRETACE VÝZKUMNÝCH ZJIŠTĚNÍ

Následující kapitola bude věnována shrnutí výsledků výzkumu a jejich uvedení do souvislosti s výsledky dosavadních výzkumů úzce souvisejících s tématem této práce, jimž byla určena kapitola 3 teoretické části této práce, závěr kapitoly nabídne pohled na úskalí výzkumu, jeho přínos a doporučení do dalšího výzkumu.

Výsledky budou diskutovány ve spojitosti s výzkumnými otázkami, jejichž znění připojuji:

- *Výzkumná otázka č. 1:* Jak je členy rodiny nazírána příprava na přijetí dítěte do pěstounské péče?
- *Výzkumná otázka č. 2:* Jak se příchod dítěte svěřeného do pěstounské péče promítá do života rodiny a jejích vztahů?
- *Výzkumná otázka č. 3:* Jaký význam měla zkušenost pěstounství pro vlastní děti žijící v rodině?

8.1 Výzkumná otázka č. 1

Pokud se týká zahrnutí vlastních dětí do procesu rozhodování o přijetí dítěte do pěstounské péče, na jeho důležitosti se shodli všichni participanti – biologické děti i rodiče. O zahrnutí do procesu rozhodování přitom vypovídali téměř všichni participanti výzkumu – biologické děti, pouze jeden participant hovořil o oznámení této skutečnosti rodiči. Oproti tomu o zahrnutí vlastního dítěte do tohoto procesu vypovídali bez výjimky všichni rodiče. Při usuzování na důvod odlišného vnímání této skutečnosti členy jedné rodiny lze uvažovat o nepochopení jejími členy či určitém zkreslení vzpomínek na tuto dobu.

Zahrnutí vlastních dětí do tohoto procesu přitom není dle zjištění dosud realizovaných výzkumů neobvyklým (Poland a Groze, 1993; Younes a Harp, 2007; Kratochvílová, 2007; Sapáková, 2011; Indráková, 2013). Jelikož je uvážené rozhodnutí o přijetí dítěte do pěstounské péče bezesporu pomyslným základem její úspěšnosti, je tato skutečnost potěšující. Jak upozorňuje Matějček (2002), zahrnutí dítěte do procesu rozhodování a jeho ubezpečení o skutečnosti, že příchod nového dítěte nemění nic na tom, že jej rodiče mají stále stejně rádi, jsou významnými též při předcházení těžkostem v utváření vztahu mezi dětmi.

Postoj participantů – biologických dětí k přijetí dítěte do pěstounské péče se vyjma jednoho participanta, který k této záležitosti přistupoval s určitým odstupem, vyznačoval

pozitivním nábojem, od pocitu radosti po nadšení participantů. U tří participantů, k nimž bylo přijato druhé či další dítě, však došlo k posunu v tomto postoji směrem k určitému „ochladnutí“ původního nadšení. Výpovědi participantů – pěstounů v otázce postoje k přijetí dítěte se shodovaly s výpověďmi dětí, nicméně posun v postoji u třech biologických dětí jejich rodiče nereflektovali. K obdobnému zjištění dospěla též Indráková (2013), která uvádí, že většina participantů se na příchod dítěte těšila, přičemž někteří z nich rovněž hovořili o poklesu tohoto nadšení s jejich narůstajícím počtem.

Okamžiku příchodu dítěte do rodiny předcházelo různě dlouhé období očekávání, které, jak shodně uváděli všichni participanté – biologické děti i rodiče – věnovali přípravám na příchod dítěte, přičemž tato příprava nabývala zejména podob uzpůsobení prostor příchozímu dítěti či trávení společného času s dítětem.

Ačkoliv všichni participanté, biologické děti i rodiče, shodně vypovídali o vedení hovorů na téma přijetí dítěte do pěstounské péče a o příchozím dítěti informace sdíleli, nebylo výjimečným, pokud se u participantů – biologických dětí objevilo jisté „rozčarování“ po příchodu dítěte do rodiny. Při úvaze o příčinách takového „rozčarování“ či výše zmiňovaného posunu postoje k příchodu dalších sourozenců ve smyslu jeho „ochladnutí“ lze do jisté míry uvažovat o souvislosti s nenaplněnými očekáváními či nepostačující informovaností o realitě pěstounské péče před příchodem dítěte. Na skutečnost, kdy se informace ukázaly jako nedostačující či zcela neodpovídající učiněným zkušenostem, ve své studii poukazuje například Martin (1993).

Obdobně se též ve výpovědích některých participantů – pěstounů objevily výroky svědčící o určitých pochybách o možnosti se na realitu pěstounství patřičně připravit. Na tuto skutečnost upozorňují například Younes a Harp (2007), kdy se i navzdory přípravě může realita po příchodu dítěte velmi lišit, nehledě na skutečnost, že mohou nastat situace, na které se nelze zcela připravit.

Většina participantů – biologických dětí připustila, že si v souvislosti s příchodem pěstounského sourozence odžila také řadu negativních emocí, přičemž tuto zkušenost svých dětí reflektovala také většina rodičů. O prožívání negativních emocí hovořili participanté shodně zejména v souvislosti s tzv. ztrátami pěstounství. Celkový obraz pěstounské zkušenosti však vyzníval víceméně pozitivně, prožívání negativních emocí se ve výpovědích participantů neobjevilo v očekávané síle. Jelikož byli téměř všichni participanté – biologické děti zapojeny do procesu rozhodování a příprav na přijetí dítěte do pěstounské péče, a jejich rodiče současně prokázali schopnost reflexe vnímání pěstounské zkušenosti u vlastních dětí, lze uvažovat, že tento fakt mohl do jisté míry

ovlivnit prožívání pěstounské zkušenosti biologickými dětmi. Současně je namístě uvažovat též individualitu každého dítěte, věk biologického dítěte při příchodu do rodiny či pozici v sourozenecké skupině, které jsou dle Vágnerové (2012) významnými pro sžívání s příchozím dítětem.

8.2 Výzkumná otázka č. 2

V souvislosti s přijetím dítěte do pěstounské péče došlo k určité „kvalitativní“ proměně vztahů v rodině. Jejich prohloubení bylo možno sledovat na úrovni vztahu mezi sourozenci, uváděném třemi participanty – biologickými dětmi i rodiči, dále na úrovni vztahu mezi rodiči a dětmi, kde tuto změnu intenzivněji vnímali rodiče – tato byla reflektována třemi rodiči oproti této reflexi pouze jedním biologickým dítětem, a konečně na úrovni vztahu k členům širší rodiny, což refleктовало jedno biologické dítě. K obdobnému zjištění, tedy sepětí rodiny a prohloubení rodinných vztahů v důsledku pěstounské zkušenosti, došli též Spears a Cross (2003) či Höjer (2007). Ke změně vztahu v opačném směru, tedy jeho „ochlazení“, došlo ve vztahu k členům širší rodiny (obdobně Sapáková, 2011), což kromě tří participantů – rodičů detekovalo též jedno biologické dítě. Dva participanti – biologické děti též spontánně vypovídaly o přesahu této zkušenosti do vztahů s okolím v podobě určitého „sociálního handicapu“, o němž hovořili též participanti výzkumu Sapákové (2011) a Indrákové (2013).

Téměř všichni participanti, jak biologické děti, tak rodiče, vypovídali též o změně role (vlastního dítěte) v rodině, související zejména s posunem do role staršího sourozence či z role opečovávaného dítěte do role pečovatele, na což poukázali též Younes a Harp (2007).

Na zodpovězení výzkumné otázky týkající se proměn vztahů v rodině po přijetí dítěte do pěstounské reagovala také administrace Testu rodinného systému (FAST), který na tuto problematiku v České republice dle dostupných informací nebyl doposud aplikován.

Hodnocením dimenze koheze rodinných struktur byla u souboru biologických dětí a jejich rodičů – pěstounů zjištěna převážně střední koheze sourozeneckého subsystému a vysoká rodinná koheze, ačkoliv tato byla v období před přijetím dítěte do pěstounské péče participanty výrazně početněji zastoupena. Dimenze hierarchie v rodinných vztazích byla biologickými dětmi i pěstouny v obou obdobích hodnocena převážně jako nízká. Pokud se týká generačních hranic, tyto byly převážně jasné.

Kombinací zde uvedených dimenzí byl určen typ vztahové struktury, který byl v rodinné úrovni hodnocen biologickými dětmi převážně jako labilně vyvážený, pěstouny jako nevyvážený, v sourozeneckém subsystému byl dětmi i rodiči shodně vnímán jako labilně vyvážený. Ona nevyváženost typu vztahových struktur byla dána zejména kombinací vysoké koheze a nízké hierarchie, která, jak zmiňují již výše, může souviset s věkem většiny participantů – biologických dětí, dospívajících do období mladé dospělosti, pro níž je umenšování rozdílů v moci mezi rodiči a dětmi charakteristické a pro tento věk též přílehlivé. Určitou roli zde může sehrávat rovněž fakt zahrnutí vlastního dítěte do péče o přijaté (mladší) dítě, čímž může docházet k určitému posunu směrem k partnerské úrovni mezi rodičem a dítětem. Výpočet rozdílů v percepci při současné typické reprezentaci rodiny poukázal na převážně malé rozdíly mezi znázorněními biologických dětí a rodičů, a to jak v úrovni rodiny, tak v sourozeneckém subsystému.

V rozhovorech s participanty, biologickými dětmi i jejich rodiči, byla v souvislosti s dopady zkušenosti pěstounství na život rodiny dotčena řada pozitivních i negativních aspektů, které v této práci označují jako „zisky“ a „ztráty“ pěstounství.

Mezi zisky pěstounství byly zmiňovány obohacení života devíti participanty – pěti biologickými dětmi a čtyřmi rodiči, získání sociálního povědomí čtyřmi dětmi, uspokojení z poskytnutí pomoci třemi dětmi, získání partnera ke sdílení aktivit dvěma dětmi, či ocenění rodičů či uvědomění hodnoty rodiny třemi dětmi. Zajímavé je, že, jak je patrné z uvedeného výčtu, rodiče identifikovali podstatně méně pozitivních aspektů plynoucích biologickým dětem ze zkušenosti pěstounství, než tak činily jejich děti.

Řada zde uvedených témat se potkává se zjištěními z dalších výzkumů, přičemž jsou mezi těmito tématy zastoupeny obohacení rodinného života (Höjer, 2007; Kratochvílová, 2007), zvýšení povědomí o sociálních otázkách (Twigg a Swan, 2007), získání partnera ke sdílení aktivit (Watson a Jones, 2002; Höjer, 2007), pocit hrdosti vůči rodičům (Younes a Harp, 2007), či vděčnost za vlastní rodinu (Poland a Groze, 1993). Ziskům v podobě rozvoje osobnosti dítěte a prohloubení rodinných vztahů je věnován text výše.

Vnímané ztráty byly v tomto výzkumu mezi participanty – biologickými dětmi reprezentovány ztrátou soukromí uváděnou šesti participanty, narušením klidu třemi participanty, úbytkem času a pozornosti rodičů opět třemi participanty či navýšením povinností čtyřmi participanty. Na pomezí zisků a ztrát se ocitla pozornost a čas rodičů, jejíž úbytek tři jiní participanti naopak hodnotili kladně. Vzhledem k věku těchto participantů se nabízí vysvětlení, že pozitivní přijetí této skutečnosti souvisí s jejich vyšším

věkem v době příchodu dítěte do rodiny či, v případě nyní jedenáctileté – tehdy sedmileté – dcery, s přístupem rodičů v podobě vyhrazení výlučného času pro vlastní děti, který její matka v souvislosti s tímto tématem spontánně zmiňovala.

Obdobně byly ztráty vnímány rodiči, kteří mezi těmito uváděli zejména menší množství pozornosti a času zmiňované sedmi participanty, ztrátou soukromí pěti participanty, narušením klidu čtyřmi participanty, zatížením povinnostmi dvěma participanty či konečně menším množstvím finančních prostředků na uspokojení potřeb dítěte dvěma participanty. Jak se ukázalo, otázka dělení pozornosti a času se ukázala být více palčivou pro rodiče, k čemuž dospěli též Younes a Harp (2007).

Citlivými tématy, zde uvedenými jako ztráty pěstounství, se rovněž v pracích dalších autorů ukázaly být dělení se o pozornost a čas rodičů (Poland a Groze, 1993; Martin, 1993; Höjer, 2007; Younes a Harp, 2007; Malá, 2009; Indráková, 2013), zatímco kladné hodnocení této skutečnosti obdobně zjištění tohoto výzkumu zaznělo v práci Sapákové (2011), dále ztráta soukromí (Martin, 1993; Kratochvílová, 2007; Younes a Harp, 2007), narušení klidu (Kratochvílová, 2007), či zatížení povinnostmi (Sapáková, 2011). V úvahách o otázkách ztrát, zejména pak onoho dělení rodičovské pozornosti a času, se nabízí, že významnou roli zde může sehrávat věk vlastního dítěte, přístup rodičů a snaha o vyvážené dělení pozornosti a času, nebo – jak vyplývá ze zjištění výzkumů dalších autorů – schopnost reflexe a respektu vlastního dítěte ke specifickým potřebám pěstounského sourozence (Höjer, 2007), či postupné přizpůsobení se této skutečnosti (Younes a Harp, 2007).

8.3 Výzkumná otázka č. 3

Téměř všichni participanti, biologické děti i rodiče, vyjma jednoho participanta z každé skupiny, reflektovali promítnutí zkušenosti s pěstounskou péčí na osobnost dítěte, nabytí či rozvoj jeho schopností a dovedností. Participant ze skupiny biologických dětí však tuto skutečnost poměrně logicky komentoval svým věkem v době příchodu dítěte do rodiny a odchodem na vysokou školu mimo místo bydliště.

Ve výpovědích biologických dětí bylo nejčastěji zmiňováno vztahování se k druhým lidem ve smyslu hlubšího porozumění, empatie a vyšší míry tolerance, hojně byla akcentována též samostatnost a schopnost postarat se o domácnost. Méně, ale přesto, byly zastoupeny rozvoj zodpovědnosti, schopnosti lépe vycházet s druhými (v případě jednoho participanta specificky ve vztahu k dětem), jeden participant této zkušenosti

připsal také vliv na urychlení dospívání a jedním participantem byla reflektována změna ve smyslu „stažení se do sebe“. Rodiče oproti tomu u svých dětí pozorovali zejména osobnostní vyzrálost, rozvoj zodpovědnosti, samostatnosti, solidárnosti a schopnosti vycházet s druhými lidmi, jeden participant též vyslovil domněnku ovlivnění životní dráhy svého dítěte v podobě volby studijního oboru.

Domnělý vliv zkušenosti s pěstounskou péčí na osobnost dítěte byl prokázán také v řadě dalších výzkumů českých i zahraničních autorů. Konkrétně, vztahování se k druhým lidem ve výše uvedeném směru či schopnost vycházet s druhými lidmi se objevila například ve výzkumu Malé (2009), Indrákové (2013), či dvojic autorů Younes a Harp (2007) a Poland a Groze (1993), zde specificky ve vztahu k dětem, což reflektoval též jeden z participantů tohoto výzkumu; samostatnost a schopnost postarat se domácnost zaznívala rovněž ve výzkumech Kratochvílové (2007), Malé (2009), Sapákové (2011) či Indrákové (2013); rozvoj zodpovědnost sledovali též autoři Sapáková (2011), Indráková (2013), Younes a Harp (2007), Twigg a Swan (2007), či Poland a Groze (1993); výpovědi altruistického charakteru, zde v souvislosti s participanty vnímanou solidaritou, se objevily v práci autorů Watson a Jones (2002).

Na základě uvedených zjištění lze spatřovat, že zkušenost s pěstounskou péčí nemalou měrou přispívá jak k rozvoji schopností a dovedností, tak určitému rozvoji osobnostních vlastností.

8.4 Úskalí výzkumu, přínos a doporučení do dalšího výzkumu

V reflexi úskalí provedeného výzkumu se mezi těmito nabízí omezení plynoucí z rozsahu výzkumného souboru. Ačkoliv jsem při výběru participantů usilovala o teoretickou saturaci dat a přestože byla analýzou rozhovorů identifikována řada společných témat, nelze vyloučit, že s větším rozsahem výzkumného souboru by došlo k vynoření témat dalších, neboť nelze nereflektovat jedinečnost a specifčnost rodin a jejich členů a vliv řady faktorů na získanou „pěstounskou zkušenost“.

Určitou roli zde sehrává též značná diverzita rodin, počínaje znakem jejich úplnosti či neúplnosti, počtem členů rodiny, okolnostem přijetí dítěte do pěstounské péče, mezi těmito například věkem dětí, biologických i přijatých, při příchodu do rodiny, přítomnosti handicapu přijatého dítěte a dalších, či v neposlední řadě věkem participantů (biologických dětí) a časového odstavu od žité zkušenosti s pěstounskou péčí. Jisté úskalí též mohla představovat rovněž různá míra otevřenosti a sdílnosti jednotlivých participantů.

Úskalí výzkumu mohlo představovat rovněž riziko dvojího zkreslení ve výpovědích participantů, daného tendencí participantů odpovídat sociálně žádoucím způsobem, či užitím retrospektivního přístupu. Pokud se týká prvního z uvedených, je jednou z typických forem zkreslení výsledků ze strany participantů výzkumu. Zkreslení dané touto formou spočívá v tendenci prezentace sebe sama v pozitivním světle a určité zdrženlivosti v případě referování o projevech či pocitech, které by mohly být vnímány negativně (Hewstone a Stroebe, 2006). Užití retrospektivního přístupu jako druhé z možných forem zkreslení spočívalo v návratu participantů k událostem odehrávajícím se od několika měsíců po řádově desítku let, což s sebou nese úskalí pozměnění, desinterpretace či zapomenutí obsahů v myslích participantů, které u nich byly tehdy přítomny.

Postavení této problematiky víceméně na okraji výzkumného zájmu pozvedá přínos daného výzkumu, spočívající zejména v uplatnění prezentovaných výzkumných zjištění coby východisek při práci s pěstounskými rodinami a jejich biologickými dětmi. Uplatnění mohou přitom ona výzkumná zjištění nalézt jak v samotném procesu rozhodování o přijetí dítěte do pěstounské péče a reflektování možných rizik s tímto rozhodnutím souvisejících, tak v období příprav na přijetí dítěte do pěstounské péče či v následné průběžné podpoře pěstounských rodin s biologickými dětmi. Cennou přitom mohou výzkumná zjištění být jak pro zájemce o dané téma, tak odborníky pohybující se v této problematice.

S ohledem na již zmíněnou skutečnost, že problematika „náhradního sourozenectví“ nestojí v centru výzkumného zájmu, může tento počín sloužit k podnícení zájmu o zkoumání dané problematiky.

Vzhledem k preferencím kvalitativního přístupu a rozhovoru jako stěžejní metody získávání dat ve většině dosavadních výzkumů je nasnadě aplikování jiných či dalších metod získávání dat či rozšíření výzkumů o užití kvantitativního přístupu. Ve spojitosti s obsažností dané problematiky lze uvažovat také o zaměření výzkumného zájmu na užší oblast v rámci daného tématu či užší vymezení výzkumného souboru. Podnětným by bezesporu bylo soustředění výzkumného zájmu na význam pohlaví a věku biologických a přijatých dětí, jelikož je existující výzkum na toto téma slabý a nekonzistentní a to i přes skutečnost, že je považován za důležitou proměnnou.

V souvislosti s mohutným rozvojem pěstounské péče na přechodnou dobu v uplynulých dvou letech, která se od pojetí „tradiční“, dlouhodobé pěstounské péče v mnoha ohledech liší, se nabízí například zaměření výzkumného zájmu na problematiku „náhradního sourozenectví“ v rodinách, které se na výkon pěstounské péče na přechodnou dobu specializují.

ZÁVĚRY

Výzkum si kladal za cíl zmapovat dopad zkušenosti pěstounství na život biologických dětí a jejich rodin se zaměřením na proměnu vztahů v rodině po přijetí dítěte do pěstounské péče a hodnocení významu této zkušenosti biologickými dětmi a jejich rodiči – pěstouny.

Výzkum do jisté míry přispěl k dosavadnímu poznání uvedené problematiky, přičemž přinesl následující zjištění, odpovídající na stanovené výzkumné otázky.

Pokud se týká **zahrnutí biologických dětí do procesu rozhodování a příprav na přijetí dítěte do pěstounské péče**, svědčí zjištění výzkumu o významu, jenž je jednotlivými členy rodiny – biologickými dětmi i jejich rodiči – pěstouny – tomuto procesu připisován, jakožto o odrazu uvědomění onoho významu v aktivním zahrnutí biologických dětí do tohoto procesu, a sice v podobě „praktických“ příprav na příchod dítěte a společně stráveného času s příchozím dítětem před jeho trvalým příchodem do rodiny.

Příchod dítěte svěřeného do pěstounské péče se určitou měrou promítá ve **vztazích v rodině**, přičemž zjištění zahrnují jak proměnu vztahů ve směru jejich upevnění, tak též ve směru opačném. Biologickými dětmi i jejich rodiči – pěstouny byla reflektována proměna vztahů mezi sourozenci, mezi dětmi a rodiči či rodinou jako celkem, majícími charakter upevnění tohoto vztahu. Proměna vztahů v opačném směru, a sice charakteru jejich oddálení, byla reflektována zejména rodiči – pěstouny ve vztahu k vlastním rodičům.

Vztahy se v rodinách participantů vyznačují vysokou kohezí v úrovni rodiny, střední v sourozeneckém subsystému, obé za současného hodnocení hierarchie jako nízké, s jasným vymezením generačních hranic. Uvedené dvě dimenze, sledované též v období před přijetím dítěte do pěstounské péče, se vyznačovaly rovněž převážně vysokou kohezí a nízkou hierarchií, přičemž zde byly výrazněji početně zastoupeny. Typ vztahové struktury, vztahující se pouze k znázornění rodiny v současnosti, který je v úrovni rodiny hodnocen biologickými dětmi převážně jako labilně vyvážený a rodiči – pěstouny jako nevyvážený, zatímco v sourozeneckém subsystému je shodně vnímán jako labilně vyvážený, je dán zejména kombinací vysoké koheze a nízké hierarchie. Ve snaze o vysvětlení této nevyváženosti se nabízí souvislost s věkem většiny participantů – biologických dětí dospívajících do období mladé dospělosti, pro níž je umenšování rozdílů v moci mezi rodiči a dětmi charakteristické a pro tento věk též přiléhavé. Rozdíly

v percepci členy rodiny byly převážně malé, značící podobnost ve vnímání rodiny jejími členy.

V hodnocení významu pěstounské zkušenosti pro biologické děti žijící v rodině byla dětmi samými a jejich rodiči – pěstouny identifikována řada pozitivních aspektů pěstounské zkušenosti, včetně její odvrácené strany.

Pokud se týká vlivu na vývoj osobnosti dítěte, biologickými dětmi i rodiči – pěstouny byl shodně reflektován odraz pěstounské zkušenosti ve schopnosti lépe vycházet s druhými lidmi, hlubším porozumění pro druhé, rozvoji samostatnosti, zodpovědnosti či určité osobnostní vyzrálosti.

Mezi „zisky“ pěstounství, respektive pozitivními aspekty této zkušenosti, byly dále zastoupeny obohacení rodinného života, získání sociálního povědomí, získání partnera ke sdílení aktivit či uvědomění hodnoty rodinného života a ocenění rodičů. Poutavé je, že biologické děti uváděly podstatně více zisků plynoucích jim z pěstounské zkušenosti, než jak tyto reflektovali jejich rodiče.

Ve „ztrátách“ pěstounství neboli negativních aspektech pěstounské zkušenosti zaznívaly zejména ztráta soukromí, narušení klidu, zatížení povinnostmi či úbytek pozornosti a času rodičů – pěstounů. Jelikož byl poslední z uvedených aspektů totožným počtem biologických dětí vnímán též jako pozitivní, stojí tak na pomezí těchto dvou kategorií – zisků a ztrát.

SOUHRN

Předkládaná bakalářská práce se zabývá problematikou dopadů náhradního rodičovství, konkrétně pěstounské péče jako jedné z jeho forem, na život biologických dětí a jejich rodin, se zaměřením na proměnu vztahů v rodině po přijetí dítěte do pěstounské péče a hodnocení významu této zkušenosti perspektivou biologických dětí a jejich rodičů – pěstounů.

Stávající podoba institutu pěstounské péče, jakožto tendence v této úzké oblasti společenské praxe, značnou měrou odvisí od historického vývoje přístupu státu a postoje společnosti k dané problematice. Institut pěstounské péče v České republice prošel poměrně pohnutým vývojem, přičemž řada počinů, jež určily jeho další směřování, se udála před obnovou samostatného českého státu v roce 1993. Z nejvýznamnějších jmenujme politický vývoj po roce 1948, představující zásadní zlom ve slibně se rozvíjejícím prvorepublikovém systému péče o děti, či demokratizaci systému po roce 1989, jenž přinesl řadu koncepčních změn, mezi nimi zejména přijetí právní úpravy deklarující přednost náhradní rodinné péče před výchovou ústavní. Předmětem živé diskuse se institut pěstounské péče opět stává zejména ve spojitosti s novelizací zákona č. 359/1999 Sb., přičemž v novelizované právní úpravě lze nalézt též požadavek přípravy biologických dětí na přijetí dítěte do pěstounské péče, na jehož význam upozorňují též zjištění výzkumné části této práce.

Ačkoliv rodina není jedinou institucí, která se podílí na utváření osobnosti dítěte, má za předpokladu řádného fungování mezi všemi jedinečné, výsadní postavení, neboť je též nejvíce přirozeným, nejvýznamnějším činitelem v uspokojování psychických potřeb dítěte. Pro náhradní rodiče je úkol jejich uspokojování specifický tím, že dítě přijímané do náhradní rodinné péče má za sebou jedinečný, více či méně bolestný životní příběh, jenž jej do určité míry poznamenává ve schopnosti navazování blízkých vztahů. Pomineme-li období prvotních úvah a učinění zodpovědného, uváženého rozhodnutí, které je pomyslným základním kamenem úspěšnosti pěstounské péče, čeká žadatele o zprostředkování pěstounské péče dlouhá cesta, zahrnující období příprav, prověřování a posuzování, završené přijetím dítěte do pěstounské péče, resp. jeho příchodem do rodiny.

Příchod nového dítěte do rodiny je náročný nejen pro příchodící dítě, ale též pro ty, kteří v rodině žijí, vlastní děti nevyjímaje, pro něž příchodící dítě představuje novou součást jejich života, a jež stojí před úlohou tuto skutečnost přijmout a existencí příchodícího dítěte se vyrovnat. S příchodem dítěte do rodiny přitom dochází k nemalým změnám odrážejícím

se v rodinném systému, potažmo vzniku nových rolí a současně ztrátě jiných (Wilkes, 1974, in Twigg a Swan, 2007). V souvislosti s proměnou vztahů v rodině hovoří výzkumná zjištění jak pro větší sepětí rodiny a prohloubení rodinných vztahů (Spears a Cross, 2003; Höjer, 2007; Sapáková, 2011), tak zvětšení distance mezi členy rodiny (Twigg, 1994).

Nezbytností je proto při spojení života rodiny s životem příchodícího dítěte odborná příprava jak žadatelů o pěstounskou péči, tak také jejich vlastních dětí, jež jsou v tomto ohledu nezdědka opomíjeny a jejich potřeba přípravy podceňována (Poland a Groze, 1993; Martin, 1993; Younes a Harp, 2007), přestože, jak ve své studii dokládají Watson a Jones (2002), i oni mají potřebu se v nové situaci orientovat a plně jí porozumět, a, jak upozorňuje Martin (1993), jsou-li patřičně informovány a zapojeny do tohoto procesu, jsou schopny se lépe chránit před potenciálními problémy.

Ve světle zjištění plynoucích z dosavadních výzkumů lze hovořit o smíšeném obrazu zkušenosti s pěstounstvím, svědčícím o komplexnosti dané problematiky. Mezi zjištěními vztahujícími se k pozitivním aspektům této zkušenosti zaznívaly zejména rozvoj osobnosti dítěte, jeho schopností a dovedností (Poland a Groze, 1993; Younes a Harp, 2007; Sapáková, 2011; Indráková, 2013), obohacení rodinného života (Höjer, 2007; Kratochvílová, 2007), ocenění rodičů a vděčnost za vlastní rodinu (Poland a Groze, 1993; Younes a Harp, 2007), či zvýšení sociálního povědomí (Twigg, Swann, 2007). Negativní aspekty zkušenosti s pěstounstvím byly zastoupeny zejména ztrátou času a pozornosti rodičů (Kaplan, 1988; Höjer, 2007; Younes a Harp, 2007; Kratochvílová, 2007), či ztrátou soukromí a osobního prostoru (Swan, 2002; Younes a Harp, 2007).

Uvedené teoretické ukotvení a zjištění dosavadních relevantních výzkumů byly východiskem výzkumné části této práce, jejímž cílem bylo zmapování skutečnosti, jaký měla zkušenost pěstounství dopad na život biologických dětí a jejich rodin, se zaměřením na proměnu vztahů v rodině po přijetí dítěte do pěstounské péče a hodnocení významu této zkušenosti hlediskem biologických dětí a jejich rodičů – pěstounů.

S ohledem na skutečnost, že je populace pěstounů poměrně úzkou a specifickou, sdružující se zvláště při neziskových organizacích, bylo k výběru participantů výzkumu přistoupeno metodou záměrného výběru přes instituci, přičemž se participanté vybraní touto metodou následně stali informátory pro doporučení dalších kontaktů, čímž došlo k výběru části participantů metodou sněhové koule. Výběrový soubor tvořilo osm pěstounských rodin, respektive dvacet přímých účastníků výzkumu, z toho jedenáct biologických dětí.

Těžiště výzkumu spočívalo s ohledem na stanovený cíl v kvalitativní metodologii. Data byla získána metodou polostrukturovaného rozhovoru doprovázeného administrací Testu rodinného systému (FAST). Rozhovory získaná data byla následně analyzována pomocí metody vytváření trsů, již byly na základě tematického překryvu identifikovány základní kategorie a k nim příslušející subkategorie. Test rodinného systému (FAST) byl administrován individuálně, s instrukcí znázornění typické reprezentace ve dvou životních etapách – před příchodem dítěte do pěstounské péče a v současnosti. S ohledem na účel tohoto výzkumu se hodnocení soustředilo na dimenze koheze rodinných struktur a hierarchie v rodinných vztazích, s přihlédnutím ke změnám v úrovni těchto dimenzí ve zde sledovaných obdobích. Kombinací těchto dvou dimenzí byl následně určen typ vztahové struktury a posléze hodnoceny rozdíly v percepci mezi jejími jednotlivými členy, obé ve znázornění reprezentace rodiny vztahující se k současnosti.

Výzkumná zjištění poskytla odpovědi na stanovené výzkumné otázky, přičemž lze tato zjištění shrnout následovně.

Zjištění výzkumu hovoří pro význam připisovaný biologickými dětmi i jejich rodiči – pěstouny zahrnutí vlastních dětí do procesu rozhodování a příprav na přijetí dítěte do pěstounské péče, jenž se promítl rovněž v aktivním zahrnutí vlastních dětí do tohoto procesu.

V hodnocení významu pěstounské zkušenosti byla biologickými dětmi i jejich rodiči – pěstouny identifikována řada pozitivních aspektů pěstounské zkušenosti, včetně její odvrácené strany.

Mezi pozitivními aspekty zkušenosti s pěstounstvím byly dále zastoupeny obohacení rodinného života, získání sociálního povědomí, partnera ke sdílení aktivit či uvědomění hodnoty rodinného života a ocenění rodičů. Zajímavé je, že biologické děti uváděly podstatně více zisků plynoucích jim z této zkušenosti, než jak tyto reflektovali jejich rodiče. Pokud se týká vlivu na vývoj osobnosti dítěte, biologickými dětmi i rodiči – pěstouny byl shodně reflektován odraz pěstounské zkušenosti ve schopnosti lépe vycházet s druhými lidmi, hlubším porozumění pro druhé, rozvoji samostatnosti, zodpovědnosti či určité osobnostní vyzrálosti.

Mezi negativními aspekty zkušenosti s pěstounstvím zaznívaly zejména ztráta soukromí, narušení klidu, zatížení povinnostmi či úbytek pozornosti a času rodičů – pěstounů, ačkoliv tento byl totožným počtem biologických dětí vnímán jako pozitivní, čímž stojí na pomezí těchto dvou kategorií.

Přijetí dítěte do pěstounské péče se na úrovni vztahů v rodině dle výpovědí participantů promítlo ve vztazích mezi sourozenci, dětmi a rodiči či rodinou jako celkem v charakteru prohloubení těchto vztahů, rodiči – pěstouny byla mimo uvedené reflektována též proměna vztahu s vlastními rodiči, avšak ve smyslu jeho „oddálení“. V Testu rodinného systému (FAST) participantů, biologické děti i rodiče – pěstouni, znázornili současné rodinné vztahy převážně jako vysoce kohezivní, s nízkou úrovní hierarchie a převážně jasnými generačními hranicemi. Vztahové struktury znázornili biologické děti i rodiče – pěstouni převážně jako labilně vyvážené a nevyvážené, přičemž ona nevyváženost typu vztahových struktur byla dána zejména kombinací vysoké koheze a nízké hierarchie, u níž lze predikovat souvislost s věkem participantů – biologických dětí, dospívajících do období mladé dospělosti, pro níž je umenšování rozdílů v moci mezi rodiči a dětmi charakteristické a zároveň přílehlivé. Rozdíly v percepci členy rodiny byly převážně malé, značící podobnost ve vnímání rodiny jejími členy.

V diskusi nad úskalími předkládaného výzkumu lze hovořit o úskalích plynoucích z rozsahu výzkumného souboru, značné diverzity rodin, jež je patrná z charakteristik výběrového souboru, či rizika dvojího zkreslení ve výpovědích participantů, daného tendencí odpovídat sociálně žádoucím způsobem, či užitím retrospektivního přístupu, spočívajícím v návratu k událostem odehrávajícím se až po řádově desítku let, což s sebou nese úskalí pozměnění, desinterpretace či zapomenutí obsahu v myslích participantů, které u nich byly tehdy přítomny.

Přínos zde prezentovaného výzkumu je pozvedán přetrvávajícím postavením řešené problematiky víceméně na okraji výzkumného zájmu. Vzhledem k této skutečnosti může být přínos zde prezentovaných výzkumných zjištění spatřován v možném podnícení zájmu o tuto problematiku a v inspiraci do dalšího výzkumu. Výzkumná zjištění přitom mohou oslovit odborníky věnující se dané problematice či rodiny s biologickými dětmi, které o výkonu pěstounské péče uvažují. Odborníkům mohou výzkumná zjištění posloužit jako východiska při práci s pěstounskými rodinami vychovávajícími též biologické děti, zájemcům o pěstounskou péči s biologickými dětmi mohou posloužit jako námět k zamyšlení při úvahách o přijetí dítěte do pěstounské péče.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ A LITERATURY

- 1) Aldous, J. (1996). *Family careers. Rethinking the developmental perspective*. London: Sage Publications.
- 2) Archer, C. (2001). *Dítě v náhradní rodině: nejčastější problémy při výchově mladších dětí v náhradní rodině*. Praha: Portál.
- 3) Berridge, D., Cleaver, H. (1987). *Foster home breakdown*. Oxford: Basil Blackwell.
- 4) Bubleová, V. (2014). *O náhradní rodinné péči v České republice*. Nadace Sirius.
- 5) Bubleová, V., Novák, O., Paleček, J., Šmídová - Matoušová, O., Vágnerová, M., Vyskočil, F. (2014). *Výzkum praxe náhradní rodinné péče v České republice a zkušenosti aktérů s touto praxí*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče. Získáno 10. 1. 2015 z:
http://www.nahradnirodina.cz/files/File/Konference_CR_VYZKUM_2014/Monografie.pdf
- 6) Čermák, T., Miovský, M. (Eds.) (2000). *Kvalitativní výzkum ve vědách o člověku na prahu třetího tisíciletí*. Brno, Boskovice: Psychologický ústav AV ČR, Nakladatelství Albert.
- 7) Eastman D. (1979). *The Foster Family in a Systems Theory Perspective*. *Child Welfare* 9, 564-69.
- 8) Ellis, L. (1972). *Sharing Parents with Strangers: The Role of the Group Home Foster Family's Own Children*. *Child welfare* 51:3, 165-70.
- 9) Gabriel, Z., Novák, T. (2008). *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. Praha: Grada.
- 10) Gehring. T. M. (2005). *Test rodinného systému – FAST*. Praha: Testcentrum.
- 11) George, V. (1970). *Foster care*. London: Routledge and Kegan Paul.
- 12) Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
- 13) Hewstone, M., Stroebe, W. (2006). *Sociální psychologie*. Praha: Portál.
- 14) Hovorka, D. (2006). *Pěstounská péče v proměnách času*. *Veřejná správa* 51-52, 1-5.
- 15) Höjer, I., Nordenfors, M. (2003). *Childhoods in Late Modern Society*. Gotenburg: University of Gotenburg, Department of Social Work.
- 16) Höjer, I. (2007). *Sons and Daughters of Foster Carers and the Impact of Fostering on their Everyday Life*. *Child and Family Social Work* 12:1, 73-83.

- 17) Indráková, K. (2013). *Pěstounská péče očima dospívajících dětí pěstounů*. Nepublikovaná diplomová práce. Univerzita Palackého, Filozofická fakulta, Olomouc.
- 18) Kaplan, C. P. (1988). *The Biological Children of Foster Parents in the Foster Family*. *Child and Adolescent Social Work Journal* 5:4, 281-99.
- 19) Kelly, G., Gilligan, R. (Eds.) (2000). *Issues in Foster care policy, Practise and Research*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- 20) Kovařík, J., Bubleová, V., Šlesingerová, K. (2004). *Náhradní rodinná péče v praxi*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, Portál.
- 21) Kratochvílová, I. (2007). *Sourozenecké vztahy v pěstounské péči z pohledu dětí*. Nepublikovaná diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Brno.
- 22) Langmeier, J., Matějček, Z. (1963). *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství.
- 23) Malá, Z. (2009). *Pěstounská rodina a pěstounská péče pohledem dospělých biologických dětí pěstounů*. Nepublikovaná diplomová práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Brno.
- 24) Martin, G. (1993). *Foster care: The Protection and Training of Carer's Children*. *Child Abuse Review* 2:1, 15-22.
- 25) Matějček, Z. (1992). *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- 26) Matějček, Z. (1994). *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál.
- 27) Matějček, Z. (1999). *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha: Portál.
- 28) Matějček, Z. (2005). *Výbor z díla*. Praha: Karolinum
- 29) Matějček, Z., Koluchová, J., Bubleová, V., Kovařík, J., Benešová L. (2002). *Osvojení a pěstounská péče*. Praha: Portál.
- 30) Ministerstvo práce a sociálních věcí. (2009). *Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 – 2011*. Získáno 10. 1. 2015 z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7440/NAP.pdf>
- 31) Ministerstvo práce a sociálních věcí. (2012). *Důvodová zpráva k novele zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí*. Získáno 10. 1. 2015 z: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=564&CT1=0>
- 32) Ministerstvo práce a sociálních věcí. (2012). *Národní strategie ochrany práv dětí „Právo na dětství“*. Získáno 10. 1. 2015 z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/14309/NSOPD.pdf>

- 33) Ministerstvo práce a sociálních věcí. (2012). *Akční plán k naplnění Národní strategie ochrany práv dětí 2012 – 2015*. Získáno 10. 1. 2015 z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/14311/APN_NSOPD_2012-2015.pdf
- 34) Ministerstvo práce a sociálních věcí. (2014). *Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2013*. Získáno 1. 3. 2015 z <http://www.mpsv.cz/cs/7260>
- 35) Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada.
- 36) Parker, R. (1966): *Decisions in Childcare*. London: Allen and Unwin.
- 37) Poland, D. C., Groze, V. (1993). *Effects of Foster Care Placement on Biological Children in the Home*. Child and Adolescent Social Work Journal 10:2, 153-64.
- 38) Pugh, G. (1996). *Seen but not heard? Addressing the needs of children who foster*. Adoption and Fostering 20:1, 35-41.
- 39) Purvis, K.B., Cross, D. R. (2013). *Dítě v nové rodině*. Praha: Grada
- 40) Sapáková, P. (2011). *Zkušenost s náhradní rodinnou péčí perspektivou biologických dětí pěstounů*. Nepublikovaná diplomová práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Brno.
- 41) Sinclair, I. (2005). *Fostering Now: Messages form research*. London: Jessica Kinglsey Publishers.
- 42) Sobotková, I. (2003). *Pěstounské rodiny: jejich fungování a odolnost*. Praha: MPSV.
- 43) Sobotková, I. (2007). *Psychologie rodiny*. Praha: Portál.
- 44) Sobotková, I. (2013). *Pěstounská péče očima dospělých, kteří v ní vyrostli*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- 45) Spears, W., Cross, M. (2003): *How do „children who foster“ receive fostering?* Adoption and Fostering 27:4, 38-45.
- 46) Škoviera, A. (2007): *Dilemata náhradní výchovy*. Praha: Portál.
- 47) Thompson, H., McPherson, S. (2011). *The experience of living with a foster sibling, as described by the birth children of foster carers: a thematic analysis of the literature*. Adoption and Fostering 35:2, 49-57.
- 48) Trasler, G. (1960). *In Place of Parents*. London: Routledge and Kegal Paul.
- 49) Twigg, R. (1993). *What price foster care? The effects of the foster care experience on the foster parent 's own children*. Doctoral Dissertation. Smith College School for Social Work, Northampton.

- 50) Twigg, R. (1994). *The Unknown Soldiers of Foster Care: Foster Care as Loss for the Foster Parents' Own Children*. *Smith College Studies in Social Work* 64:3, 297-313.
- 51) Twigg, R., Swann T. (2007). *Inside the Foster Family. What research tells us about the experience of foster carer's children*. *Adoption and Fostering* 31:4, 49-61.
- 52) Vágnerová, M. (2012). *Psychický vývoj dítěte v náhradní rodinné péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče.
- 53) Younes, M., Harp, M. (2007). *Addressing the Impact of Foster Care on Biological Children and Their Families*. *Child Welfare* 86:4, 21-40.
- 54) Watson, A., Jones, D. (2002). *The Impact of Fostering on Foster Carers' Own Children*. *Adoption and Fostering* 26:1, 49-55.
- 55) Wilkes, J. R. (1974). *The impact of fostering on the foster family*. *Child Welfare* 53:6, 373-79.
- 56) Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů
- 57) Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, v platném znění

SEZNAM PŘÍLOH

- Příloha č. 1: Zadání bakalářské diplomové práce
- Příloha č. 2: Český a cizojazyčný abstrakt diplomové práce
- Příloha č. 3: Oslovovací dopis pro neziskové organizace
- Příloha č. 4: Oslovovací dopis pro pěstounské rodiny
- Příloha č. 5: Okruh otázek polostrukturovaného rozhovoru pro rodiče
- Příloha č. 6: Okruh otázek polostrukturovaného rozhovoru pro děti
- Příloha č. 7: Přepis rozhovorů – ukázka: přepis rozhovoru se členy rodiny „A“, „F“
- Příloha č. 8: Znázornění typické reprezentace rodiny – ukázka: znázornění typické reprezentace rodiny členy rodiny „A“, „F“

Příloha č. 1: Zadání bakalářské diplomové práce

Univerzita Palackého v Olomouci
Philosophical Faculty
Akademický rok: 2012/2013

Studijní program: Psychology
Forma: Combined
Obor/komb.: Psychologie (PSYB)

Podklad pro zadání BAKALÁŘSKÉ práce studenta

PŘEDKLÁDÁ:	ADRESA	OSOBNÍ ČÍSLO
Mgr. JANKŮ Bohuslava	Všehrdoва 1406, Dvůr Králové nad Labem	F11293

TÉMA ČESKY:

Contexty náhradního rodičovství: přijetí dítěte do pěstounské péče a jeho odraz v životě pěstounů a jejich biologických dětí.

NÁZEV ANGLICKY:

Contexts of foster parenting: foster care placement and its impact in the lives of foster parents and their biological children.

VEDOUcí PRÁCE:

doc. PhDr. Irena Sobotková, CSc. - PCH

ZÁSADY PRO VYPRACOVÁNÍ:

Bakalářská práce bude věnována problematice působení, resp. dopadů náhradního rodičovství na život biologických dětí a jejich rodin, s převažujícím zaměřením na vztahy v rodině a jejich proměnu po přijetí dítěte do náhradní rodinné péče, na vnímaná pozitivita a negativita, a sice duální perspektivou (biologických dětí a jejich rodičů).

Teoretická část bakalářské práce poskytne vhled do problematiky, obsahuje teoretická východiska a zjištění dosavadních relevantních výzkumů.

Empirická část bakalářské práce bude zacílena na zjištění, jaký má náhradní rodičovství dopad na život rodiny se zaměřením na vztahy v rodině, včetně zmapování vnímaných pozitiv a negativ (resp. přínosů a ztrát) náhradního rodičovství perspektivou biologických dětí a jejich rodičů. Za tímto účelem bude s účastníky výzkumu (pěstounskými rodinami - biologickými dětmi a jejich rodiči) realizován polostrukturovaný rozhovor, doprovázený administrací testu rodinného systému (FAST).

V závěru práce budou shrnuta zjištění empirické části bakalářské práce, včetně zhodnocení praktických dopadů práce (využitelnost závěrů pro praxi).

Bakalářská práce bude zpracovávána pod odborným vedením konzultanta. Při zpracování bakalářské práce bude postupováno v následujících krocích:

- uvedení do problematiky, realizace teoreticko-kritické analýzy (rešerše relevantní literatury a dosavadních výzkumů),
- realizace výzkumu,
- interpretace výzkumných zjištění, včetně uvedení do kontextu s publikovanými výzkumy,
- reflexe vlastního přínosu práce.

SEZNAM DOPORUČENÉ LITERATURY:

- Archerová, C. (2001). Dítě v náhradní rodině. Praha: Portál.
- Ellis, L. (1972). Sharing parents with strangers: The role of the group home foster family's own children. Child welfare, 51, 92 - 97.
- Ferjenčík, J. (2000). Úvod do metodologie psychologického výzkumu. Praha: Portál.
- Gabriel, Z. & Novák, T. (2008). Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči. Praha: Grada.
- Hendl, J. (2005). Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace. Praha: Portál.
- Matějček, Z. (1994). Co děti nejvíc potřebují. Praha: Portál.
- Matějček, Z. (2011). Praxe dětského psychologického poradenství. Praha: Portál.
- Matějček, Z. (2005). Výbor z díla. Praha: Karolinum.
- Poland, D. C. & Groze, V. (1993). Effects of foster care placement on biological children in the home. Child and Adolescent Social Work Journal, 10, 153 - 164.
- Sapáková, P. (2011). Zkušenost s náhradní rodinnou péčí perspektivou biologických dětí pěstounů/osvojitelů (Diplomová práce). Získáno 21. 4. 2013 z http://is.muni.cz/th/221832/fss_m/
- Sobotková, I. (2003). Pěstounské rodiny: jejich fungování a odolnost. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí.
- Sobotková, I. (2007). Psychologie rodiny. Praha: Portál.
- Škoviera, A. (2007). Dilemata náhradní výchovy. Teorie a praxe výchovné péče o děti v rodině a dětských domovech. Praha: Portál.
- Twigg, R. C. (1994). The unknown soldiers of foster care: Foster care as loss for the foster parents' own children. Smith College Studies in Social Work, 64(3), 297 - 312.
- Younes, M. N. & Harp, M. Addressing the impact of foster care on biological children and their families (2007). Child welfare, 86, 21 - 40.

(c) IS/STAG, Portál - Podklad kvalifikační práce, F11293, 29.03.2015 09:56

Podpis studenta:

Datum:

Podpis vedoucího práce:

Datum:

(c) IS/STAG, Portál - Podklad kvalifikační práce, F11293, 29.03.2015 09:56

Příloha č. 2: Český a cizojazyčný abstrakt diplomové práce

ABSTRAKT DIPLOMOVÉ PRÁCE

Název práce: Kontexty náhradního rodičovství: přijetí dítěte do pěstounské péče a jeho odraz v životě pěstounů a jejich biologických dětí

Autor práce: Mgr. Bohuslava Janků

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Irena Sobotková, CSc.

Počet stran a znaků: 82/139539

Počet příloh: 8

Počet titulů použité literatury: 57

Abstrakt:

Bakalářská diplomová práce se zabývá problematikou dopadu zkušenosti s pěstounstvím na život rodiny s převažujícím zaměřením na proměnu vztahů v rodině po přijetí dítěte do pěstounské péče nahlížené perspektivou biologických dětí a jejich rodičů. Teoretická část práce zprvu přibližuje samotný institut pěstounské péče, pojednávající o jeho vývoji po současnost včetně aspektů současné legislativní praxe, načež se v dalším textu zaobírá specifiky náhradního rodičovství s důrazem na jeho psychologické aspekty, závěr teoretické části uzavírá přehled dosavadních výzkumů a shrnutí východisek pro vlastní empirickou část této práce. Empirickou část práce reprezentuje kvalitativní terénní výzkum, v němž jsou data tvořena prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů doprovázených administrací Testu rodinného systému, realizovaných s jedenácti biologickými dětmi a jejich devíti rodiči – pěstouny. Výzkum mapuje odraz zkušenosti s pěstounstvím na život rodiny, proměnu vztahů a vnímané „přínosy a ztráty“ nabyté prostřednictvím dané zkušenosti. Výsledky výzkumu ukazují na dopad této zkušenosti na rozvoj osobnosti dítěte, proměnu vztahů v rodině zejména směrem k jejich utužení, a na převážně pozitivní aspekty této zkušenosti. Práci uzavírá zhodnocení využitelnosti závěrů pro praxi.

Klíčová slova:

pěstounská péče, biologické dítě, přijaté dítě, rodinné vztahy

Příloha č. 2: Český a cizojazyčný abstrakt diplomové práce

ABSTRACT OF THESIS

Title: Contexts of foster parenting: foster care placement and its impact in the lives of foster parents and their biological children

Author: Mgr. Bohuslava Janků

Supervisor: Doc. PhDr. Irena Sobotková, CSc.

Number of pages and characters: 82/139539

Number of appendices: 8

Number of references: 57

Abstract:

This bachelor thesis deals with the impact of the experience with foster care on family life with a predominant focus on the transformation of relationships within the family after the child had been taken into the foster care - as seen from perspective of biological children and their parents. The theoretical part initially introduces the institute of foster care, dealing with its development to the present, including aspects of current legislative practice. In the following the specifics of surrogate parenting - with emphasis on the psychological aspects - are discussed in the text. The conclusion of the theoretical part ends with an overview of existing research and a summary of the rationales for the own empirical part of this work. The empirical part of this thesis is represented by the qualitative field research where data are formed through semi-structured interviews, accompanied by the administration of The Test of the Family System, implemented by eleven biological children and nine parents – the foster parents. The research is focused onto the reflection of the experience with foster care on the family life, change of relationships within the family and "gains and losses" accumulated through the whole foster care experience as perceived by the people involved. The research results show the impact of this experience on the child's personality development, transformation of family relationships especially towards their consolidation and predominantly positive aspects of this experience. The thesis is concluded by the evaluation of the usability of findings for practice.

Key words:

foster care, biological child, foster child, family relationships

Příloha č. 3: Oslovovací dopis pro neziskové organizace

V Hradci Králové dne 1. 9. 2014

Vážená paní, vážený pane,

dovoluji si Vás oslovit s prosbou o spolupráci, a sice v následující věci.

V rámci zakončení studia jednooborové psychologie na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci zpracovávám diplomovou bakalářskou práci, jejímž cílem je přispět k poznání důsledků náhradního rodičovství na život rodin, s převažujícím zaměřením na vztahy v rodině a jejich proměnu po přijetí dítěte do náhradní rodinné péče, a sice prostřednictvím sdílení zkušeností rodičů a vlastních dětí vyrůstajících v náhradních rodinách.

Věřím, že práce bude hodnotným příspěvkem zejména v oblasti příprav na přijetí dítěte, ale rovněž v průběžné podpoře rodin.

S ohledem na výše uvedené Vás oslovuji s prosbou o **zprostředkování této informace formou postoupení přiloženého dopisu pěstounským rodinám**, s nimiž je Vaše organizace v kontaktu.

Bližší informace o charakteru spolupráce s pěstounskými rodinami naleznete v přiloženém dopise, kde je rovněž uvedena bližší informace o mé osobě.

V případě potřeby či Vašeho zájmu o bližší informace mne lze kontaktovat na telefonním čísle 734 829 169 či emailu bohuslava.janku@email.cz.

Děkuji Vám za Váš zájem a čas věnovaný mé žádosti.

S pozdravem

Bohuslava Janků

Gočárova třída 1227

500 02 Hradec Králové

Příloha č. 4: Oslovovací dopis pro pěstounské rodiny

V Hradci Králové dne 1. 9. 2014

Vážení pěstouni,

dovoluji si Vás oslovit s nabídkou zapojení se ve výzkumu, který bude realizován v období **od září 2014 do února 2015**, s cílem přispět k poznání a porozumění proměnám života rodiny, zejména vztahů mezi jejími členy, po přijetí dítěte do pěstounské péče.

Zapojení ve výzkumu spočívá v **osobním setkání** s Vámi – rodičem a Vaším vlastním dítětem (dětmi) nad 10 let věku, a sice za účelem realizace volného rozhovoru doprovázeného technikou zobrazení rodinných vztahů prostřednictvím schematických figur. Veškeré získané údaje budou v následné zprávě z výzkumu samozřejmě plně anonymizovány.

Doba trvání rozhovoru je s ohledem na realizaci rozhovoru s Vámi a rovněž Vaším dítětem odhadována na cca 1–2 hodiny Vašeho času.

Výzkum realizuji v rámci zakončení studia jednooborové psychologie na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci a je tedy předmětem mé diplomové bakalářské práce.

Vlastní zájem o dané téma přitom vychází jak z mých dosavadních profesních zkušeností sociální pracovnice v oblasti služeb náhradním rodinám (v neziskové organizaci, orgánu státní správy), tak z mého vlastního zájmu a přesvědčení o přínosech náhradní rodinné péče.

Budu velmi potěšena, rozhodnete-li se uvedeného výzkumu zúčastnit, případně předáte-li tento dopis rodinám, které by o svou účast mohly projevit zájem.

V případě Vašeho zájmu o účast ve výzkumu i Vašich případných dotazů mne prosím kontaktujte na emailu bohyslava.janku@email.cz nebo telefonním čísle 734 829 169. Děkuji.

Věřím, že má práce bude hodnotným příspěvkem pro oblast přípravy na přijetí dítěte a průběžné podpory rodin, a to nejen pro samotné rodiny, ale rovněž pro odbornou veřejnost. Budu proto vděčná, rozhodnete-li se tento výzkum podpořit také svou účastí.

Těším se na spolupráci s Vámi,

Bohuslava Janků

Gočárova třída 1227
500 02 Hradec Králové

Příloha č. 5: Otázky polostrukturovaného rozhovoru pro rodiče

Okruhy otázek polostrukturovaného rozhovoru pro rodiče – pěstouny

A. Příprava na přijetí dítěte do pěstounské péče

1. Zapojili jste do procesu rozhodování o přijetí dítěte do pěstounské péče také Vaše vlastní dítě (děti)? Pokud ano, jakou formou?
2. Věnovali jste se určitým způsobem také přípravě Vašeho vlastního dítěte (děti) na příchod dítěte do rodiny? Pokud ano, jakým způsobem?
3. Považovali jste za důležité Vašemu vlastnímu dítěti sdělit informace o příchodícím dítěti? Pokud ano, o jaké informace se jednalo?
4. Domníváte se, že zapojení vlastních dětí do procesu rozhodování je přínosné? Proč se domníváte, že ano (ne)?

B. Reakce a přizpůsobení rodiny/vlastního dítěte na příchodí dítě

5. Jakými největšími změnami prošla Vaše rodina v souvislosti s přijetím dítěte do pěstounské péče?
6. Jak se s příchodem dítěte do pěstounské péče sžívalo Vaše dítě (děti)?

C. Důsledky přijetí dítěte do pěstounské péče z hlediska vlastního dítě

(změna role/pozice – hierarchie, zisk nových versus ztráta starých rolí – negativní, pozitivní zisky)

7. Pozorovali jste od přijetí dítěte do pěstounské péče nějaké konkrétní změny u vlastního dítěte?
8. Vnímali jste určité změny v rolích/postavení vašeho dítěte?

D. Důsledky přijetí dítěte do pěstounské péče na proměnu vztahů v rodině

9. Jak se po příchodu dítěte do pěstounské péče změnil vztahy ve vaší rodině, včetně vývoje v čase? Můžete mi popsat změny těchto vztahů na různých úrovních – mezi Vámi a Vaším dítětem (děti), mezi sourozenci, případně s širší rodinou?

Příloha č. 6: Otázky polostrukturovaného rozhovoru pro děti

Okruhy otázek polostrukturovaného rozhovoru pro biologické děti rodičů – pěstounů

A. Příprava na přijetí dítěte do pěstounské péče

1. Mluvili s Tebou rodiče před příchodem (jméno dítěte v PP) o tom, že uvažují o přijetí dítěte do pěstounské péče?
2. Vzpomínáš si, jak jste se doma připravovali na příchod (jméno dítěte v PP) do rodiny? Byl/a jsi do přípravy nějak aktivně zapojený/á?
3. Povíдали si s Tebou rodiče o (jméno dítěte v PP) před jeho/jejím příchodem do rodiny? Pokud ano, co ses o (jméno dítěte v PP) před jeho/jejím příchodem dozvěděl/a?
4. Myslíš si, že je důležité, aby rodiče mluvili se svými dětmi o přijetí dítěte do pěstounské péče? Proč si myslíš, že ano (ne)?

B. Reakce a přizpůsobení rodiny/vlastního dítěte na příchozí dítě

5. Co se v rodině po příchodu (jméno dítěte v PP) nejvíce změnilo? Jak jsi tyto změny vnímal/a v průběhu času?
6. Jak jsi prožíval/a příchod (jméno dítěte v PP) do rodiny? Můžeš mi popsat, zda, případně jak, se Tvé prožívání měnilo v průběhu času?

C. Důsledky přijetí dítěte do pěstounské péče z hlediska vlastního dítě

(změna role/pozice – hierarchie, zisk nových versus ztráta starých rolí – negativní, pozitivní zisky)

7. Myslíš si, že jsi se po příchodu (jméno dítěte v PP) do rodiny v něčem změnila? Pokud ano, můžeš mi říci v čem/jak?
8. Vnímal/a jsi po příchodu (jméno dítěte v PP) do rodiny, že by se jakkoliv změnily role (postavení, chování) členů rodiny? Pokud ano, můžeš mi říci, jak se tyto změny dotýkaly Tebe? Co jsi vnímal/a jako pozitivní a naopak?

D. Důsledky přijetí dítěte do pěstounské péče na proměnu vztahů v rodině

9. Změnily se po příchodu (jméno dítěte v PP) vztahy v rodině? Mezi Tebou a rodiči, Tebou a Tvými sourozenci nebo později Tebou a (jméno dítěte v PP)?

Příloha č. 7: Přepis rozhovorů – ukázka: přepis rozhovoru se členy rodiny „A“, „F“

Přepisu rozhovoru – RODINA „A“

Rozhovor s biologickým dítětem – Adéla, 18 let

Mluvili s Vámi rodiče o tom, že uvažují o přijetí dítěte do pěstounské péče?

Mluvili. Já jsem tehdy byla nadšená, protože jsem netušila, co to obnáší. S bráchou jsem měla hezký vztah a myslela jsem si, že to bude stejný. Když jsme přivezli Daru, tak to byl šok, stmelilo nás to s bráchou. Snažili jsme se ji brát, ale pro mě je těžký si s ní i povídat, asi hraje roli taky ta inteligence, která jí prostě chybí.

Můžu tomu rozumět tak, že Vás rodiče zahrnuli do rozhodování o příchodu nového sourozence?

Když přišla Dara, tak jsem byla malá, v tomhle smyslu asi ne, ale u dalších dětí jsme hodně řešili náš názor. Tam si myslím, že kdybychom s tím nesouhlasili, že by to naši řešili, nenechali to jen tak.

Mluvila jste o tom, že jste byla tehdy nadšená. Vzpomenete si, na co jste v tu dobu těšila?

Že budu mít ségru, že budeme hrát takový ty holčičí hry. Hurá, bude nějaká změna. V tom věku jsem si to až tak neuvědomovala, brala jsem ji jako vlastní, od začátku.

Vzpomenete si, jak probíhala příprava na příchod nového sourozence? Podílela jste se na ní?

Nevím přesně, ale ono by to bez toho vlastně ani nešlo, třeba jsme řešili, kde budou spát, místo na hraní.

Co všechno jste o nových sourozencích před jejich příchodem věděla?

U Dary úplně nevím, ale u dalších sourozenců jsem věděla, co zhruba mají za sebou. Myslím, že je to důležitý, když chcete pochopit, proč se chovají tak, jak se chovají. Pak k nim i třeba jinak přistupujete a jinak se chováte.

Považujete za důležité, aby rodiče mluvili se svými vlastními dětmi o úmyslu přijetí dítěte do pěstounské péče?

Je to hrozně důležité, aby na to děti byly psychicky připravený. Se mnou o tom rodiče mluvili a byla jsem za to hodně ráda. Čím starší děti, tím hloub bych dávala informace

a mluvila o rizicích, o všem, co se může stát, protože se s tím vším pak mnohem snáz vyrovnáte.

Můžete mi říct, co se v rodině po příchodu sourozenců změnilo, jak jste tyto změny vnímala?

No, naši. Hodně se točili kolem Dary, neměli na nás tolik čas, když se mamka rozčílila, tak byla rozčílená na celý svět, takže i na nás. Dara brala jejich energii a čas. Taky už jsem nebyla nejmladší. Najednou tu byly další, mladší děti, kolem kterých se to točilo. Někdy jsem brečela jen tak, nevěděla jsem proč. Občas jsem měla blbou náladu, byla jsem našťvaná, napadly mě ty myšlenky, kdybychom si děti nebrali, ale pak jsem si řekla, že je to dobře. Většinou jsem si to uvědomila sama, i s bráchou jsme to řešili ze svých pohledů navzájem. Ale tou výchovou, že nám vštěpovali rodiče určitý zásady, jsem si to dokázala uvědomit sama. Ty její scény to byly emočně vypjatý chvíle, já jsem to nechápala, já jsem byla malá, nechápala jsem, že ta její historie ji vede k tomu, že dělá takový scény. To nečekali asi ani rodiče, že to bude takový. Hodně velký zklamání bylo to, že ona nebyla podle mých představ, že je úplně mimo, že nikdy nebudeme partneři, že vždycky já budu muset mít nad ní nadhled. Ta pozornost taky byla blbá. I když, rodiče se nám věnovali pořád dostatečně, pořád skvěle, jenom tam byly vyhrocené situace, který byly náročný. S bráškou, to bylo o hodně později, to bylo úplně jinak. Už jsem na to byla psychicky připravená, tak to bylo lehčí, ale ne lehký. Taky to nadšení už nebylo jako tehdy. Mně bylo čtrnáct, patnáct, když přišel bráška. To jsem měla docela pubertu zrovna, ale nehrála zásadní roli. Mně pak spíš zklamalo, že on vypadal, že je hrozně skvělejší, ale s Darou šel aspoň navázat vztah, že se přísála, ale on mě doteď k sobě nepustil vůbec, i když jsem se snažila. Což u něj mě to zase mrzí, je chytrej, měli bychom se o čem bavit.

A s příchodem dalších sourozenců?

Holky, jak jsou malý, jsem se nesnažila brát na partnerský úrovni, že bysme mohly bejt jako kamarádky, sourozenci. Ty holky беру spíš z maminkovskýho pohledu, protože jsme od sebe o víc než deset roků, to už je dost. Takže mě to možná i posunulo do role pečovatele, starší sestry, co se postará, pohlídá, to mě to určitě naučilo. Občas sice žárlím na Pét'u, ta si dokáže mámu omotat kolem prstu, ale vím, že je to přirozená reakce.

Máte pocit, že jste se díky této zkušenosti změnila?

Někdo by si mohl myslet, že se naučíte dělit, ale je to spíš naopak, to je taková sranda. Ale určitě to ovlivní. Kdybychom byli jenom čtyři, bylo by to takový smutný, mrtvý. Mamka

by asi chodila do práce, nevím, co by dělala. Jsem ráda, že dělá něco, co ji naplňuje, že můžeme někomu pomoci, v tom ji obdivuju.

Vás konkrétně tato zkušenost v něčem ovlivnila?

To asi nedokážu úplně posoudit, určitě mi to ale dalo. Když třeba někde vidíme cizí děti, který na tom nejsou dobře, tak někdo se jim třeba směje a já vidím hloub. Že to může být hodně o rodině. I jak to rozebíráme s rodiči z psychologického hlediska, docela mi to pomáhá v tom někoho neodsoudit.

Mluvila jste o změně svojí role, můžete mi říct, co jiného, pozitivního i negativního, Vám náhradní sourozenectví přineslo?

Určitě rodinný život na plno, tím, že máme sourozence, mamka si může dovolit být doma, věnovat se naplno rodině, takže i nám. Takovej rodinný život, že jsme spolu, že máme „Vánoce každé den“.

Zmínila jste se, že Vás tahle zkušenost sblížila s bráchou. Máte pocit, že se nějak dotkla dalších vztahů v rodině?

Asi úplně ne, krom prarodičů, to vím, že to úplně dobře nevzali, ale jinak spíš ne.

Chtěla byste zmínit něco dalšího, čeho jsme se během našeho hovoru nedotkly?

Hlavně ať to ostatní děcka jako my berou s nadhledem, ať se do toho neponořej až moc, aby je to nezranilo, ať počítají i s rizikama. A aby si nebrali osobně věci, že když jim to dítě něco udělá, že oni za to nemůžou, ani to dítě, ale jeho rodiče.

Rozhovor s rodičem - pěstounkou

Zapojili jste do procesu rozhodování o přijetí dítěte do pěstounské péče také Vaše vlastní děti? Vzpomenete si, jakým způsobem?

Určitě zapojili, hodně jsme o tom mluvili, ptali se dětí na názor. Děti souhlasily a těšily se, nicméně netušily, co je čeká, ani my.

Věnovali jste se také přípravě Vašich vlastních dětí na příchod nového sourozence?

Nevím, jestli se na to dá vůbec připravit. I když byla příprava nějaká malá, hlavně jsme hodně mluvili o tom, jaké to asi bude, realita byla natolik odlišná. Stejně tak jako s biologickým dítětem, snažíte se na to připravit, ale praxe je pak jiná.

Považovali jste za důležité Vaším dětem sdělit bližší informace o příchozím dítěti? Vzpomene si, informace jakého charakteru to byly?

My jsme těch informací zase tolik neměli, u prvního dítěte, to bylo vlastně už před 14 lety, jsme měli jen fotky.

Pokud byste informace měli, jak byste s nimi ve vztahu k Vaším vlastním dětem naložili?

Myslím, že čím víc informací mají děti, tím líp. Že je miminko bez maminky a že prožilo nějaká traumata, že se nemá tak jako oni, že je od malička chováme a hladíme. Když nastaly problémy, občas to zvládaly líp než já. Říkaly „mamko, vždyť víš, že ona to neměla jednoduchý“.

Domníváte se, že zapojení vlastních dětí do procesu rozhodování je přínosné?

Ano. Děti by měly být součástí rozhodování, procesu, úměrně věku, samozřejmě.

Mohla byste mi říci proč?

Nám se to osvědčilo při řešení problémů, takže určitě z toho důvodu.

Mohla byste mi říci, jakými největšími změnami prošla Vaše rodina v souvislosti s příchodem pěstounského dítěte?

První dítě má poruchu attachmentu, to na tom bylo hodně špatně, to byl velký zásah do rodiny. Strhla veškerou pozornost a nestačily mi síly, ani na partnera, ani na děti. Všichni ostatní byli pro ni konkurence, nikoho jiného nechtěla. Tvrdě proti všem, aby mě měla jen pro sebe. To nás zaskočilo, děti měly místo sestřičky řvoucí mimino, které je nenávidí. Tím, že přišly další děti do rodiny, které na tom byly líp, tak to nám hodně pomohlo. Když přišel další syn, změnilo se postavení v rodině u našich dětí. S Darou byly problémy pořád, ale když jsme přijali desetiletého syna, tak se hodně změnila. Nemysleli jsme si, že by se daly problémy vyřešit příchodem dalšího dítěte do rodiny. Ale Dara najednou viděla, že to není o tom, že je přijatá, ale o tom, jak se chová. Martin ji začal najednou předbíhat, protože s ním nebyly takové problémy. Dara se začala snažit a chtěla se mu vyrovnat.

Jak jste se s těmito změnami vyrovnávali, na co z této doby si vzpomínáte?

Těžké bylo poznání sebe sama, že to nezvládám, protože když jsem přijímala děti, tak jsem měla dvě vychované, skvělé biologické děti, na který jsem nemusela zvyšovat hlas, byly hodný, fungovaly, byly bezproblémové a najednou přijde dítě, na který neustále řvete, aniž byste chtěla, nezvládáte to, jste psychicky stále na doraz. A bylo těžký přijmout to, že mě takhle vidí moje vlastní děti, že to nezvládám, že se jim maminka změnila z normální

ženský, která má smysl pro humor, na člověka na pokraji zhroucení. Těžký bylo pracovat s tím, abych to zvládala, abych byla nad věcí.

Mluvíte o odlišnosti dětí, máte pocit, že jste k Vaším a přijatým dětem přistupovala rozdílně?

Není to ani tak o tom, jestli je dítě přijaté nebo biologický, ale tím, jak se dítě chová. Člověk spíš reaguje na to dítě, na jeho chování. Kdyby mi to dělaly vlastní děti, tak je snad zabiju, je jsem nemohla, tam se člověk drží zpátky. Třeba krádeže Dary ve 4. třídě, rok jsme chodili po obchodech a vraceli nakradený věci. Tady to dítě člověk tak nějak omlouval. Rozdíl v přístupu tam ale je. I když u těch dalších dětí, ty jsou jako moje, takže přístup k nim vnímám stejně jako ke svým dětem, protože ty se ke mně chovají stejně.

Myslíte, že Vaše děti tento rozdíl pocítily?

Nebylo to asi verbalizovaný, ale ze začátku to určitě tak bylo, že jsme veškerou svoji energii pozornost věnovali dítěti, které mělo problémy. Možná se to projevilo i v psychosomaticce, protože náš syn dostal ve dvanácti letech cukrovku. Myslím si, že to bylo volání SOS - všimněte si mě.

Částečně jsme se tohoto tématu už dotkly, ale vzpomenete si, jak se s příchodem sourozenců sžívaly Vaše vlastní děti?

Myslím, že to pro ně nebylo lehký, i dnes to pro ně není lehký. Je tady pořád plný byt dětí, není žádný klid. Než přišel Martin do rodiny, tak Dara pořád soupeřila s Adélou, pořád chtěla být jako ona, lepší než ona. Ale v okamžiku, když přišel Martin, tak se stal jejím soupeřem on. Adélu Dara propustila do dospělého světa, prostě starší brácha, starší ségra a začala ji víc respektovat a brát. Jí se změnila pozice, postavení a ulevilo se jí. To byl hodně zajímavý moment. Teď co přišly nejmladší holčičky, změnila se i pozice Dary, která mi s nima pomáhá, je ta, kdo řídí, aby bylo uklizeno, občas je uloží, napíše s nimi úkol. Najednou se dostala do pozice mojí pomocnice s těma malýma, hloupýma, pomalejšíma než je ona. A úžasně jí to pomáhá, určitě nám to taky pomohlo, jen Martin na ně trochu žárlí. A vlastně pořád občas i Adéla, ale řekne mi to. Otevřeně o tom mluvíme, o těchhle věcech, snažíme se o tom komunikovat, abychom ty pocity verbalizovali. Můžeme si o tom popovídat.

Máte v paměti nějaké chvíle, které Vaše děti nesly zvlášť těžce?

To tam určitě bylo. A co se dětí týká, Miloš ten je introvert, flegmatik, takovej velkorysej, ten věci bere, jak jsou, na něj to, myslím, nemělo takovej dopad jako na Adélu, ta vše nesla hůř, navíc měla Daru hned pod sebou. Možná, že ta si občas povzdechne, že by byla i někdy radši, kdyby měla vlastní mladší sestru, určitě jsou momenty, kdy jí to napadne. Že kdyby mě měla jen pro sebe, jak bychom se mohli mít dobře, kdyby tady ty křiklouni nebyli. Ale to jsou spíš takový okamžiky, který asi občas napadnou každého. A pak tu byly třeba takové okamžiky, kdy jsem Martinovi oblékla pyžamo po Milošovi, a on pak přišel a říká „to je moje pyžamo“, a já „Miloši, Tobě to vadí?“ a on že jo. Člověka by to nenapadlo.

Pozorovali jste od přijetí dětí do pěstounské péče nějaké konkrétní změny u Vašich vlastních dětí?

Miloš s Adélou, jestli se někdy před tím prali a byli na sebe protivný, tak v okamžiku, kdy přišla Dara, která byla taková, jaká byla – proti všem, semkli se a byli nejlepší kamarádi, celé dětství. Což si myslím, že by nebylo, kdyby tu byli jenom sami dva. Co se týká toho, jestli je to posunulo, tak rozhodně. Myslím si, že jim to pomohlo k nějaké zralosti, zodpovědnosti, možná i ve vztahu k nám. Byli schopní říct, daleko dřív než jejich vrstevníci, „vy jste dobří, mami, tati, co jste udělali“.

Máte pocit, že se po přijetí dětí do pěstounské péče změnily vztahy ve Vaší rodině? Můžete mi popsat jak?

V širší rodině určitě jo, zvláště tam je to náročný, pro prarodiče. Je to pro ně těžký, když jim přivážíme další a další vnoučata. Moji rodiče byli naštěstí ochotní přijmout všechny naše děti, jsou ochotní všechny mít rádi, všechny třeba občas pohlídat. Tak jak přicházeli, tak je přijali. Horší to bylo s rodiči manžela. Manžel má rozvedené rodiče, takže vlastně dvě pra-rodiny. Obě ještě jakžtakž přijali Daru, jedni pak další děti už vůbec, to je nad jejich chápání, tam smí jezdit jen Dara. Druzí alespoň snesou návštěvu všech dětí. Tohle je složitý, těmhle vztahy to určitě zamíchalo. O Adéle a Milošovi jsem už mluvila, jinak si myslím, že se to na vztazích jinak neprojevalo.

Jak byste vztahy ve Vaší rodině popsala nyní?

Mám dojem, že si to docela sedlo. U Dary jsme začali s terapií na ozdravení attachmentu, Martin by to taky potřeboval. Jinak si to sedlo, holčičky jsou úplně skvělé, to jsou děti

za odměnu, taková radost. To jsme se hrozně báli, co bude, po zkušenostech s prvním dítětem, ale mám pocit, že se zadařilo, že máme každý svoje místo v rodině.

Přepis rozhovoru – RODINA „F“

Rozhovor s biologickým dítětem – Monika, 11 let

Moniko, mohla bys zavzpomínat na dobu, kdy se rodiče rozhodovali, že by k vám mohlo přijít dítě, které nemůže vyrůstat u svých rodičů? Vzpomínáš si, že by Tě rodiče zapojili do rozhodování o příchodu nového sourozence?

Tak takhle úplně ne. Oni mi to jako říkali, že k nám přijde chlapeček, teda chtěli chlapečka, protože jsme byly už dvě holky. Tak ségra to tolik ještě nevnímala, protože jí byly čtyři asi, mně bylo sedm, jsem se chystala do první třídy. Když pro něj jeli, tak ségra jela s nima, já jsem šla do školky, no a ve školce mě pak vyzvedl nověj bráška. Tak to bylo takový hezký, milý přivítání.

A než k vám bráška přišel do rodiny, vzpomeneš si, jak jste se doma připravovali na jeho příchod?

No my jsme sbíraly od kamarádek věci na chlapečka, na miminko. On byl první dva roky u mamky a pak se mu z tátovy pracovny udělal vlastní pokojíček, takže my se ségrou jsme měly jeden pokoj a bráška svůj, než přišel Daneček.

A vzpomínáš si na tu dobu před příchodem brášků, těšili jste se?

Jo, těšili jsme se, my jsme čekali miminko, tak jsme se těšili, jak bude chlapeček malinkej, roztomilej.

Vzpomeneš si, co všechno jsi o bráscích věděla?

Skoro nic, já až časem jsem si poskládala, jak to bylo a tak. No, a že to bude chlapeček, budou mu čtyři měsíce, a že to bude Rom, to jsem věděla. A pak u Danečka taky.

Myslíš si, že je důležité, aby rodiče mluvili se svými dětmi o úmyslu přijetí dítěte do pěstounské péče?

Jo, myslím si, že jo. Protože kdyby mu to neřekli a ono pak najednou přišlo, tak by to pro něj byl absolutní šok, kdyby to nechali na poslední chvíli.

Ted', když jsi už téměř slečna a máš už hodně zkušeností, přála by sis, aby Tě rodiče přímo zapojili do rozhodování o příchodu nového sourozence, kdyby tuhle možnost zvažovali?

Určitě.

Jak vzpomínáš na dobu, když přišli bráškové do rodiny? Co všechno se u vás v rodině změnilo?

Všechno. No prostě miminko, my jsme si s ním hodně hráli, no a pak začal růst a bylo to trochu jiný. Ségra byla andílek, Kája je čertík. Zezačátku jsme si s ním hodně hráli, no a pak přišel Daneček. A teď když si hrajeme s mladším, tak se Kája cítí odstrčenej, tak si je snažíme rozdělit, ségra jednoho a já druhýho. Aby se necítil špatně. No, většinou hodně pomáháme, já s nima chodím v sobotu a neděli na odpoledne na procházku, ségra třeba pomáhá s úklidem. Ale já vezmu ještě kamarádku a je to fajn. U Káji, toho prvního, to bylo jednoduchý, to byl malinkej. Danečka jsme si vzali až v osmi měsících, byl větší než Kája, když přišel k nám. No a teď už jak jsou kluci větší, tak občas mi něco rozhází, nebo třeba že máme se ségrou společnej pokojíček, což bysme třeba jinak neměly. No jinak je třeba těžký to, že Kája dost žárlí, no a jak začíná růst, tak si věci víc uvědomuje, no a možná mu taky vadí, že Daneček se vídá s rodiči a on ne.

Můžeš mi říct, jak jsi prožívala příchod dalších sourozenců?

Já měla radost, ale taky jsem se trochu bála, že mamka třeba bude mít míň času. Ale spíš jsem se bála, aby mi třeba Kája nespádl, nebo tak. Taky bylo těžký pochopit, proč je máme, proč byly v dětským domově. To mi přišlo smutný.

Myslíš si, že ses díky příchodu brášek nějak změnila? Že Tě to v něčem ovlivnilo?

Možná jo, víc odpovědnost. Hm, asi ta odpovědnost za ně. Taky přibyla práce. To mi vadí, tak já vezmu děti a ségra pomáhá mamce, to dělat nechci, to dělat nebudu.

A jaké to je, když brášky bereš ven? Je to tak, že se Ti chce, nebo nechce?

Jak kdy. Tak když chci jít třeba za kámoškou a chci jít k ní, tak to třeba nejde. No a já musím jít s bráchou a s kočárkem, i když Daneček třeba i usne. Kája si vezme koloběžku, ségra si hraje s menšíma na rodinu no a my s kámoškou řešíme svoje věci, a já ostatní hlídám.

Nevím, jestli jsem Tě před chvílí nepřerušila, chtěla jsi ještě něco říci k tomu, jak Tě příchod brášek ovlivnil?

Tak třeba ještě, že taky se dokážu postarat. Třeba když táta jel do Prahy a mamka byla nemocná, tak to určitě, mamka spala, no a já se starala o kluky a o ségru trochu, než mamka mohla. Zvládnou spoustu věcí sama. A taky určitě, že něco takovýho existuje, jinak bych to asi nevěděla. Tak učitelka se na to třeba i zeptá, že je to zajímavá. Tak se třeba

koukám na filmy o dětech, co něco takovýho zažily, nebo na filmy s Romama, že mě to zajímá.

A jak vnímáš svou pozici, roli v rodině, liší se nějak oproti té v době, kdy jste byly se sestřičkou samy?

To asi ne.

A že by od Tebe měli rodiče třeba nějaká jiná, větší očekávání, Ti nepřišlo?

To ne, mamka byla na obou stranách. Že jí to je jako jedno, co budu dělat.

Myslíš si, že se s příchodem brášek nějak změnily vztahy v rodině? Mezi Tebou a rodiči, sestřičkou, prarodiči?

To nevím, to asi ne. Možná, že mamka vidí, že toho hodně zvládnu sama. Já si jinak spíš rozumím s Kájou, s ním už se dá mluvit a tak, ségra zase s Danečkem. No a ségrou dobrý, si rozumíme, hádáme se někdy, ale normálně. No a ve škole se teď u nás hodně řeší žebříček popularity, ale já jsem si teď našla kámošku, se kterou jsme takhle vysoko, a ta je v pohodě. Jsme měli jednou dělat referát o rodině, kterou máme, no a tam se to jako poprvé dozvěděli. No a jedna spolužačka, ta řekla „nemohla bych žít s Romama“, a ještě pár holek, který bylo s ní. Jinak si myslím, že to ostatní vzali dobře, že jsou v pohodě.

Chtěla bys k našemu rozhovoru doplnit něco, co považuješ za důležité, na co jsem se Tě nezeptala?

Že je hezký, že jsou bráškové u nás doma. Taky, že jsem se potkala s nějakýma holkama, který bych jinak nepoznala, to jsou fajn holky. Máme tady taky kroužek v klubu, tak se vidáme tam, anebo se navštěvujeme.

Rozhovor s rodičem - pěstounkou

V době, kdy jste se s manželem rozhodovali o přijetí dítěte do pěstounské péče, zahrnuli jste nějakým způsobem i vaše vlastní dcery?

No, já si myslím, že jsme o tom s nimi mluvili, ale v té době, tím, že jim bylo fakt těch šest a tři a půl, když jsme procházeli přípravou, tak ony moc nerozuměly, do čeho jdeme.

A po vašich zkušenostech, pokud by byly dcery starší, jak byste se k rozhodování postavili, přizvali byste je?

Tak určitě. Myslím si, že kdyby některé z dětí řeklo jasné ne, že teda nechce, tak jsme žádné dítě do rodiny nepřijali, to bychom respektovali názor toho dítěte.

Když zavzpomínáte na dobu před příchodem prvního dítěte, zapojily jste dcerky do příprav?

Ne, ve velkém asi ne. My jsme spoustu věcí měli doma, takže to nebylo o velkých přípravách, ale do přípravy postýlky a výbavy, to ano. U Káji to bylo takové jiné, holky byly ještě docela malé. Horší to bylo, když jsme si měli přivést druhého chlapečka, tam to bylo náročné, tam jsme se za ním byli podívat, všechno jsme doma připravili, a druhý den, když jsme si pro něho měli jet, tak jsme si pro něj nejeli, protože na úřad přišli příbuzní a my tedy řekli, že jdeme od toho, když chlapeček může jít k příbuzným. A to si vzpomínám, že tenkrát všechny tři děti z toho byly hodně přepadlý, že na něj už čekali a těšili se, Monika má stále jeho fotku v peněžence. Holky si myslím to pak pochopily, ale Kája, tomu byly tři, se pořád ptal, kdy přijde Pavlík. I pro ty děti to bylo nešťastný. No, a když k nám pak měl přijít Dan, tak Monika byla taková hodně na pochybách, a to si myslím, že bylo způsobené tou obavou z předchozí zkušenosti. Navíc i v tomto případě se nám stalo, že dítě nemělo nařízenou ústavní výchovu, ani souhlas od rodičů, a že nám ho nemají na základě čeho svěřit, takže jsme šli přímou cestou přes soud. A to bylo poměrně náročné období, kdy vlastně jsme nevěděli, jestli dítě přijde, nepřijde, kdy vlastně přijde, takže vím, že jsme se s Monikou o tom hodně bavily, že vlastně nevěděla, jestli úplně chce, ale to si myslím, že bylo způsobené tím strachem, že by si někoho zamilovali a on vlastně pak nepřišel. Kája v tu dobu taky docela i hodně zlobil, takže se bála, že přijde další zlobivej brácha.

Vzpomenete si, co vše jste dcerkám o příchodích dětech říkali?

Jméno, věk, fotku jsme měli, a nějaký ten stručnej příběh, že se maminka nemohla starat, a teď už vědí. Vědí, že by o tom neměli nikde mluvit, ale neznají moc příběh rodičů. Ale jinak třeba vědí, kolik sourozenců mají. Prostě, některé věci si myslím, že děti nemusejí vědět.

Domníváte se, že je důležité, přínosné vlastní děti zapojit do procesu rozhodování o přijetí dítěte do pěstounské péče?

Tak určitě je potřeba je do toho zapojit, minimálně aby o tom věděly a mohly tam mít takovéto to, že kdyby nechtěli, tak to dítě nepřijde. Na druhou stranu si myslím, že vždycky to rozhodnutí jako takové by se nemělo přehodit na děti, ale mělo by to zůstat výsadou dospělých. Stejně jako jsme se o tom bavili, kdybych já otěhotněla, nebudu se ptát

dětí, bude to rozhodnutí moje, jako rodiče. Ale nemělo by to dojít do té fáze, že když ty budeš chtít, tak my to dítě necháme v ústavu. V podstatě aby to dítě neneslo nějakou vinu na sobě, že ono je za to zodpovědné. Mělo by to si myslím zůstat v rozhodovací pravomoci dospělých. Aby bylo slyšeno, vyslyšeno, ale rozhodnutí zůstalo na rodičích. Určitě to v mnoha věcech pomůže. Na druhou stranu ty děti si to neuvědomují do té chvíle, než tam sourozenec opravdu jako přijde. Obdobně jako když se má dítě narodit. Co se nám vyplatilo, a co si myslím, že je dobře, když dětem zůstane výlučný čas, který můžou s rodičem trávit i po příchodu toho dítěte, takový čas sami pro sebe. Že to je vždycky dobrý. To si myslím, že je potom i doba, kdy se dá leccos, osvědčilo se mi to nejen u přijatých dětí, ale i u příchodu biologického sourozence.

Jakými největšími změnami prošla vaše rodina poté, co jste přijali děti do pěstounské péče?

Nejvíce samozřejmě v plánování. Čím je víc dětí, tím je to samozřejmě složitější. Pak je jasné, že s příchodem dítěte se vám pomíchají vztahy v rodině a hlavně ty vztahy mezi dětmi se nesečtou, ale znásobí, každý má vztah s každým, takže je to xkrát nový vztah, který vzniká, buduje se a vytváří, takže určitě tohle. Pak si to samozřejmě nějakým způsobem sedne. Pak máme takový klidový období, což jsou prázdniny a pak se to mění se začátkem školního roku a záleží, jak se tam podaří nastavit zájmové aktivity dětem, a tam je dobré hledat a najít si tam nějaký čas, kdy bude možné si s dítětem povídat, snažit se tohle vyladit. Nebo fakt jako mám i, že cíleně dělám takové věci, že nejdřív vyzvednu Lucku a pak jedem pro Káju, takže mi za cestu stihne říct to, co bylo, protože kdyby to bylo naopak, tak by chtěl zážitky sdělovat Kája a na Lucku by se nedostalo, protože tu pak vysazujeme na pianě, takže tak. Ten prostor má, jinak by ho neměla. Takže vychytáváme takovýchle věci, takže v tomhle je to takový náročný.

Jak vzpomínáte na to, jak se s příchodem nových sourozenců sžívaly vaše děti?

Tam poprvé si myslím, že to bylo docela v pohodě u Káji, tam on přišel v květnu, takže jsme dojeli školní rok, prázdniny byly v klidu, tak tím že byl Kája mimino, tak jsme ani nejeli na dovolenou, pak u toho Dana tam to samozřejmě náročnější bylo i tím, že jsem nepřestala chodit do práce, takže tam samozřejmě ten první rok byl v tomhle náročněj. Fakt toho bylo hodně, takže i babička hodně fungovala, že jsme zapojili i třetího dospělého, Monika pomáhala. Takže určitě to vede to i k tomu, že ty starší děti se musejí rychleji osamostatnit. Ale co si vzpomínám, tak holky se na příchod sourozenců těšily.

Právě jste se dotkla mé následující otázky, mohla byste pokračovat tím, zda se vaše děti vlivem této zkušenosti nějak změnily?

Jako určitě, teď bez rozdílu jestli to byli přijaté nebo biologické, tím že jsou čtyři nebo dvě, tak matka dvěma dětem může poskytnout dokonalý servis. U čtyřech dětí prostě nemůže, takže co děti zvládají, musí zvládnout sami už z podstaty týchle věci, toho počtu dětí. Prostě matka když jde se čtyřma dětma, musí zatížit i ty děti. Takže Monika je teď určitě šikovná na spoustu věcí, zvládá věci nad rámec svého věku, že prostě je šikovná, že to zvládnou v klidu, že si spoustu věcí umí zařídit, obstarat.

Dovolím si vrátit se ještě k předchozím otázce, k tomu, jak příchod sourozenců prožívaly vaše děti. Už jste říkala, že děti se na nové sourozence těšily, ale zajímalo by mě také, zda se vaše děti potýkaly s nějakými obavami nebo strachy, které s jejich příchodem souvisely?

Určitě jednak si myslím, že je to obava z toho, že bude doma chaos. Ta rodina se vždycky nějak vykolejí a než si to sedne, tak obava z tohohle období. A že jim někdo sebere ten jejich prostor, kterej se do té doby nějak usadil. Nám se naštěstí dařilo, že oba kluci, když přišli, chodili brzo spát a usínali dobře, což bylo dobrý, že jsme na sebe měli večer s holkama čas.

Mluvila jste o pozitivěch pěstounství, než jsem Vás přerušila, chtěla jste uvést něco dalšího?

Samozřejmě že umíme improvizovat, ve všem. Tak samozřejmě život nemáme stereotypní, ale pestrý. Tak určitě tím jak se musejí naučit vycházet doma mezi sebou, jim určitě prospěje i v životě. Tím, že musí být samostatný, tak se některé věci učí automaticky, nepřijde jim to divný. Myslím si, že děti, který jsou zvyklý, že se svět točí jen okolo nich, v tom si myslím, že to asi je nějaká deviza do budoucna. Že jim to spoustu věcí vzalo, tak vzalo. Určitě čas, který mohli trávit s námi, ačkoliv se stávajícím věkem jim to přestává vadit. Jako i prostor třeba jako fyzicky, že by měla každá svůj vlastní pokoj, zatímco teď mají holky svůj a kluci svůj pokoj, tak už jen třeba tahle věc. Samozřejmě i finanční prostředky musíme nějakým způsobem rozdělit mezi čtyři děti, ačkoliv pěstounská péče ať je podporována, na aktivity, které máme my s našimi dětmi, to rozhodně nestačí. To jim na jednu stranu bere, protože bychom jim mohli dopřát více, než jim dopřáváme, ale zas na

druhou stranu je to učí i praktickým věcem do života a možná i nějaké solidárnosti. Čas s rodiči, fyzický prostor a přerozdělení peněz, to si myslím, že jsou takové ty věci.

Jakým způsobem se příchod dětí promítl do vztahů v rodině?

Vlastně největší přesah to mělo k prarodičům. Jakoby moji tam musím říct, že, oni to vzali hezky, ale na začátku taky nerozuměli tomu, proč to chceme udělat. Oni rozuměli tomu, že to je dobrá věc, ale nerozuměli tomu, proč zrovna my to chceme udělat. Myslím si, že to pochopili, že v tom vidíme něco hlubšího. To si myslím, že i ty kluky mají rádi, že to je fajn. Víc si to musel vymezit manžel ve svojí rodině, třeba se svojí tetou, která měla velký problém s tím, že si chceme vzít romské dítě, takže tam byly opravdu náznaky toho, že pokud to bude tmavé dítě, tak tam pomalu nesmíme. Takže manžel se tenkrát vyjádřil, že pokud tam nepojede jedno dítě, nepojede tam žádné dítě. Takže tam si myslím, že jí to došlo. A když pak viděla konkrétní dítě, brala to jinak, a myslím, že dnes s tím nemá už problém. A co se týče přátel, tak to myslím bylo celkem v pohodě. A že na to holky narážej, tak na to to narážej, asi i s ohledem na to, že jsou to romský sourozenci. Taky i proto jsme byly na setkání Naše romské dítě, aby tohle naše holky měly vypořádaný, hlavně Monika, která v té době chodila do školy. Že nám spousta přátel přibyla, že jsme získali přátele v pěstounech, protože ta komunita je specifická, to je fakt. Ono je legrační když jedete na výlet s lidmi, z naprosto odlišných vrstev, se kterými byste se jinak nepoznali, a pojí vás, že jste si vzali dítě a rozhodli se převálcovat si život. Přátel máme mezi pěstouny pár, ale že vám přibude hodně známých, to určitě ano.

Příloha č. 8: Znáznornění typické reprezentace rodiny: ukázka – znázornění typické reprezentace rodiny členy rodiny „A“, „F“

ZNÁZORNĚNÍ TYPICKÉ REPREZENTACE V RODINĚ „A“

I) po přijetí dítěte do pěstounské péče

Znáznornění typické situace dítětem (Adéla, 18)

9									
8									
7									
6				D6	D5	D3			
5			D1	D2	M	D4			
4					O				
3									
2									
1									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9

- D1 = vlastní starší bratr
- D2 = Adéla**
- D3 = první přijatý sourozenec
- D4 = druhý přijatý sourozenec
- D5 = třetí přijatý sourozenec
- D6 = čtvrtý přijatý sourozenec
- M = matka
- O = otec

D1	D2	D3	D4	D5	D6	M	O
-	1	-	-	-	-	1	1

Pomocná tabulka ukazuje hierarchii – použité podstavce a jejich velikost.

Znáznornění typické situace matkou

9									
8									
7									
6				D3	D4	D5			
5					M	D6			
4					O	D2			
3						D1			
2									
1									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9

- D1 = vlastní syn
- D2 = vlastní dcera
- D3 = první přijaté dítě
- D4 = druhé přijaté dítě
- D5 = třetí přijaté dítě
- D6 = čtvrté přijaté
- M = matka**
- O = otec (manžel)

D1	D2	D3	D4	D5	D6	M	O
-	-	-	-	-	-	-	-

Pomocná tabulka ukazuje hierarchii – použité podstavce a jejich velikost.

II) před přijetím dítěte do pěstounské péče

Znázornění typické situace dítětem (Adéla, 18)

9									
8									
7									
6				M	O				
5				D2	D1				
4									
3									
2									
1									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9

D1 = vlastní starší bratr
D2 = Adéla
M = matka
O = otec

D1	D2	M	O
-	-	1	1

Pomocná tabulka ukazuje hierarchii – použité podstavce a jejich velikost.

Znázornění typické situace matkou

9									
8									
7									
6									
5					M	O			
4					D2	D1			
3									
2									
1									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9

D1 = vlastní syn
D2 = vlastní dcera
M = matka
O = otec (manžel)

D1	D2	M	O
-	-	-	-

Pomocná tabulka ukazuje hierarchii – použité podstavce a jejich velikost.

Hodnocení vztahových struktur

hierarchie	vysoká			
	střední			RoTD
	nízká			OMTD, OMTM SouTD, SouTM RoTM
		nízká	střední	vysoká

koheze

Typy vztahových struktur

	RoT			OMT			SouT		
	V	L	N	V	L	N	V	L	N
M			X			X			X
D	X					X			X

Rozdíly v percepci

	RoT			OMT			SouT		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3
M/D	X			X			X		

ZNÁZORNĚNÍ TYPICKÉ REPREZENTACE V RODINĚ „F“

I) po přijetí dítěte do pěstounské péče

Znázornění typické situace dítětem (Monika, 11)

9									
8									
7									
6					D4	D2			
5				O		M			
4					D3	D1			
3									
2									
1									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9

D1 = Monika

D2 = vlastní mladší sestra

D3 = první přijatý sourozenec

D4 = druhý přijatý sourozenec

M = matka

O = otec

D1	D2	D3	D4	M	O
1	-	-	-	2	2

Pomocná tabulka ukazuje hierarchii – použité podstavce a jejich velikost.

Znázornění typické situace matkou

9									
8									
7									
6					D2				
5				D4	M	D1			
4					O	D3			
3									
2									
1									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9

D1 = Monika

D2 = mladší dcera

D3 = první přijaté dítě

D4 = druhé přijaté dítě

M = matka

O = otec (manžel)

D1	D2	D3	D4	M	O
-	-	-	-	-	-

Pomocná tabulka ukazuje hierarchie – použité podstavce a jejich velikost.

Hodnocení vztahových struktur

hierarchie	vysoká			
	střední		ROTD SouTD	
	nížká	OMTD	SouTM	RoTM ⁻ OMTM
		nížká	střední	vysoká

koheze

Typy vztahových struktur

	RoT			OMT			SouT		
	V	L	N	V	L	N	V	L	N
M			X			X		X	
D	X					X	X		

Rozdíly v percepci

	RoT			OMT			SouT		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3
M/D		X			X		X		

II) před přijetím dítěte do pěstounské péče

Znázornění typické situace dítětem (Monika, 11)

9									
8									
7									
6									
5					O	M			
4						D1	D2		
3									
2									
1									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9

D1 = Monika
D2 = vlastní mladší sestra
M = matka
O = otec

D1	D2	M	O
-	-	-	-

Pomocná tabulka ukazuje hierarchii – použité podstavce a jejich velikost.

Znázornění typické situace matkou

9									
8									
7									
6						D1			
5				D2	M	O			
4									
3									
2									
1									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9

D1 = Monika
D2 = mladší dcera
M = matka
O = otec (manžel)

D1	D2	M	O
-	-	-	-

Pomocná tabulka ukazuje hierarchie – použité podstavce a jejich velikost.

Hodnocení vztahových struktur

hierarchie	vysoká			
	střední			
	nízká		SouTM	RoTD, RoTM OMTD, OMTM SouTD
		nízká	střední	vysoká

koheze

Typy vztahových struktur

	RoT			OMT			SouT		
	V	L	N	V	L	N	V	L	N
M			X			X		X	
D			X			X			X

Rozdíly v percepci

	RoT			OMT			SouT		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3
M/D1	X			X			X		

Zkratky použité ve znázornění rodiny

- D(1) figurka znázorňující dítě; číslo znamená pořadí narození dítěte/přijetí dítěte
- L labilně vyvážená vztahová struktura
- M matka
- N nevyvážená vztahová struktura
- O otec
- OM rodičovský subsystém
- OMT znázornění typické situace v rodičovském subsystému
- Ro rodinná úroveň
- RoT znázornění typické situace v rodině
- Sou sourozenecký subsystém
- SouT znázornění typické situace v sourozeneckém subsystému
- TVS typ vztahové struktury
- V vyvážená vztahová struktura